

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّ اٰلِ مُحَمَّدٍ وَّ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ

استان شناسی خراسان شمالی

پایه دهم

دوره دوم متوسط

دانسیجی

DANESHCHI

دانلود کتاب های این مقطع

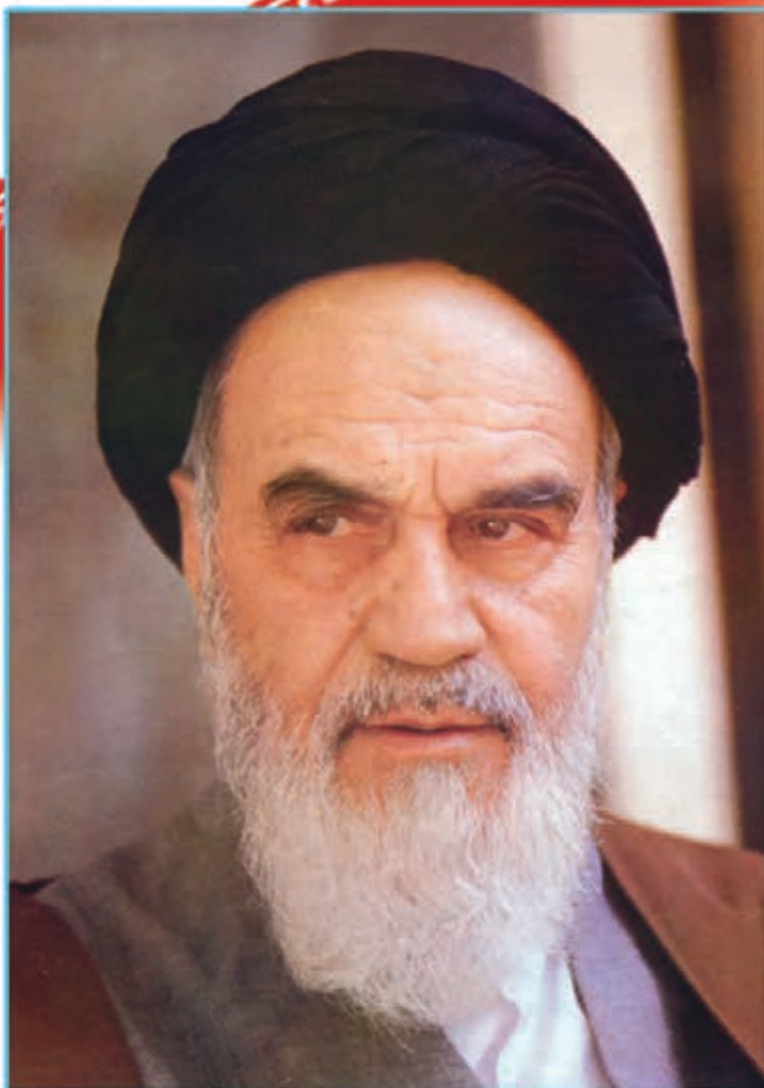
وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	استان‌شناسی خراسان شمالی - پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۱۱۰۳۱۲
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	تیمور جعفری، غلامرضا مقامی‌مقیم و منیر عظیمیان قهرمانلو (اعضای گروه تألیف) - حسن ستایش (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد) - مریم نصرتی (صفحه‌آرا) - فاطمه محسنی، رعنا فرج‌زاده درویی، فاطمه صغری ذوالفقاری، فاطمه پزشکی، حمید ثابت‌کلاچاهی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه : www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
ناشر :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (دارویخش) تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ پانزدهم ۱۴۰۵

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت جایی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکرار به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۷-۲۷-۲۰-۵-۹۶۴-۹۷۸-۷ ۹۷۸-۹۶۴-۵-۲۰-۵-۹۶۴-۹۷۸-۷ ISBN 978-964-05-2027-7

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی (قُدَسَ سرُّه)

فهرست

۱	فصل اول : جغرافیای طبیعی استان خراسان شمالی
۲	درس اول : موقعیت جغرافیایی و وسعت استان
۴	درس دوم : ناهمواری های استان
۹	درس سوم : آب و هوای استان
۱۶	درس چهارم : منابع طبیعی استان
۳۹	درس پنجم : مسائل و مشکلات محیطی استان
۴۸	فصل دوم : جغرافیای انسانی استان خراسان شمالی
۴۹	درس ششم : تقسیمات سیاسی استان
۵۳	درس هفتم : جمعیت استان
۶۲	درس هشتم : شیوه های زندگی در استان
۷۶	فصل سوم : ویژگی های فرهنگی استان خراسان شمالی
۷۷	درس نهم : مردم شناسی و آشنایی با آداب و رسوم مردم استان
۹۱	فصل چهارم : پیشینه تاریخی استان خراسان شمالی
۹۲	درس دهم : پیشینه و مفاخر خراسان شمالی
۱۰۰	درس یازدهم : جایگاه استان و نقش مردم در دفاع از ایران اسلامی و حرم های اهل بیت علیهم السّلام
۱۰۹	فصل پنجم : توانمندی های استان خراسان شمالی
۱۱۰	درس دوازدهم : توانمندی های علمی، فرهنگی و محیطی استان
۱۲۵	درس سیزدهم : توانمندی های اقتصادی استان
۱۴۰	فصل ششم : شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۴۱	درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی
۱۵۴	درس پانزدهم : چشم انداز آینده استان
۱۶۱	منابع و مآخذ
۱۶۴	تشکر و قدردانی

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه‌آستان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه و مسئول است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور و سرزمین ملی خویش در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای، باید شما را به عنوان یک انسان مسئول به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌هایید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه‌آستان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط، فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید. آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دلبستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوریانه کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قله رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

نظرسنجی کتاب درسی

دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی در مورد استان خراسان شمالی

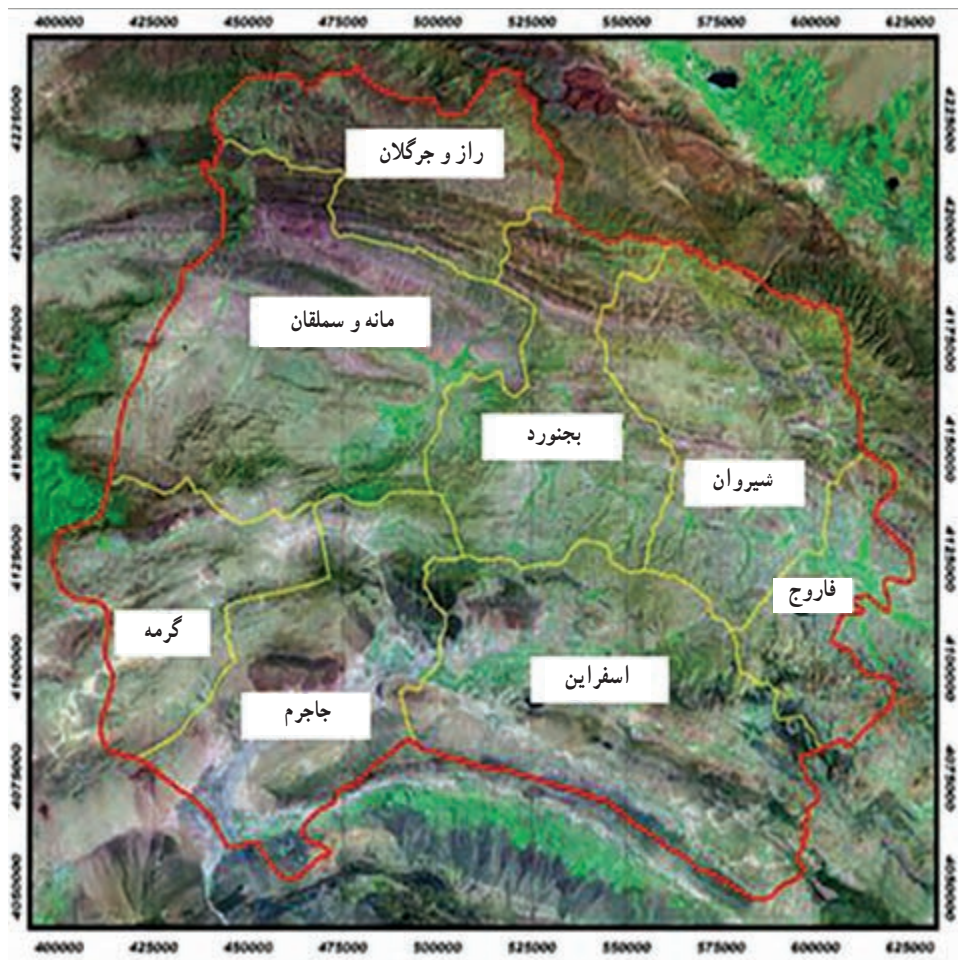

خداوند را سپاس - از صمیم قلب عرض می‌کنم - که دیدار با شما مردم عزیز استان خراسان شمالی، که شهر شما و استان شما معروف است به باب‌الرضا، در روز زیارتی مخصوص امام رضا اتفاق افتاد. اگرچه ما امروز توفیق نداریم که از نزدیک در حرم مطهر امام هشتم باشیم، اما از این منطقه که متعلق به آن حضرت است، عرض سلام کردیم و می‌کنیم. این منطقه که امروز به نام «خراسان شمالی» شناخته می‌شود، یکی از مناطق مهم خراسان است؛ هم از جهت موقعیت جغرافیایی و طبیعی، و هم از جهت خصوصیات مردمی و انسانی و فرهنگ‌ها و خلیقات و رفتار. این خصوصیات را از دیرباز در مردم این منطقه مهم و حساس شناخته‌ایم؛ استانی با طبیعت زیبا، با منابع طبیعی غنی و متنوع، با عمق و غنای فرهنگی کاملاً برجسته و ممتاز، با استعداد فراوان کشاورزی و دامی و سایر فعالیت‌های مربوط به منطقه، با جاذبه‌های گردشگری متناسفانه ناشناخته - که بسیاری از مردم کشور هنوز جاذبه‌های گردشگری این منطقه را درست نمی‌شناسند - و یکی از برترین خصوصیات، عبور سالیانه میلیون‌ها مردم مسافر مشتاق بارگاه علی‌بن موسی‌الرضا (علیه‌السلام) و

النساء). با این خصوصیات جغرافیایی و منطقه‌ای، منطقه خراسان شمالی دارای موقعیت حساسی است. لیکن از اینها مهم‌تر، خصوصیات مردمی است. مردم اینجا را از دیرباز با شور و نشاط و سرزندگی در همه میدان‌ها شناخته‌ایم. در همه عرصه‌هایی که حضور مردم در آن عرصه‌ها آشکار است، مردم استان خراسان شمالی را با سرزندگی، با نشاط و آماده به‌کاری شناختیم؛ همه‌جا هم این را نشان دادند.

این نشاط و سرزندگی در همه عرصه‌های زندگی این مردم دیده می‌شود. در بیست و هشتم صفر که از سرتاسر استان مردم راه می‌افتند به طرف مرقد علی‌بن موسی‌الرضا (علیه‌السلام)، از همه شهرستان‌ها بیشتر، مسافران و خودروهای بجنوردند، این را مشهدهای می‌دانند؛ خود بنده هم که مشهده هستم، این را می‌دانم. در زیارت، این نشاط و حضور و آمادگی محسوس است. در عرصه دفاع مقدس هم که پیش آمد، عین همین را انسان مشاهده کرد. ۵۰ سردار برجسته لشکرهای مربوط به خراسان و تیپ جوادالائمه (علیه‌السلام) مال خطه خراسان شمالی‌اند. ۲۷۷۲ شهید از این منطقه در راه خدا جان خودشان را داده‌اند. این استان بیش از ۶۰۰۰ جانباز دارد؛ همچنین آزادگان و رزمندگان و ایثارگران فراوان. این همان روحیه حضور، آمادگی، سرزندگی و نشاط است. مردم این استان، در همه چیز همین جورند. وقتی نوبت کشتی با چوخه هم می‌رسد، باز ده‌ها هزار تماشاچی می‌ایستند آنجا، می‌نشینند آنجا، کشتی را تماشا می‌کنند. این خصوصیات، خصوصیات مهمی است. غیرت مرزبانی این منطقه هم مرتبط با همین خصوصیات است. البته فقط اینها نیست؛ برجستگی‌های این استان بیش از اینهاست. این استان استعدادهای درخشانی دارد. آن طوری که به من اطلاع دادند، این استان جزو ده استان برتر کشوری از لحاظ استعداد و توانایی علمی است. در المپیادهای دانش‌آموزی، جزو برترین‌های کشور محسوب می‌شود. اینها استعداد است. مردم این منطقه، غیورند؛ دیندارند؛ مرزبانند؛ سرزنده و با نشاط و شجاعند. این خصوصیات، خصوصیات برجسته‌ای است.

چرا اینها را عرض می‌کنیم؟ برای اینکه خوب است مردم مناطق گوناگون کشور ما برجستگی‌های خودشان را بدانند و به این برجستگی‌ها افتخار کنند. جوان بجنوردی افتخار کند که مربوط به این شهر است. جوان مربوط به این استان، از هر قومی از اقوام که هست، افتخار کند که متعلق به این استان است؛ متعلق به این منطقه است؛ متعلق به این مردم است. یکی از برجستگی‌های دیگر این استان هم همین همراهی و همزیستی مهربانانه و برادرانه قومیت‌های مختلف است - از گُرد و فارس و ترک و تات و ترکمن - که با سلامت و مهربانی و برادری در کنار هم زندگی کرده‌اند؛ که این در منطقه کاملاً محسوس است، مشهود است؛ و این را خیلی باید قدر دانست.

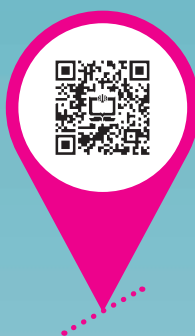

تصویر ماهواره ای استان خراسان شمالی

این تصویر به وسیله ماهواره Landsat در سیستم تصویری UTM از ارتفاع ۷۰۵ کیلومتری زمین گرفته شده است. در این تصویر پس از پردازش، ناهمواری‌ها و ارتفاعات به رنگ قهوه‌ای و خاکستری و آب‌راه‌ها و مزارع کشاورزی به رنگ سبز نشان داده شده است.

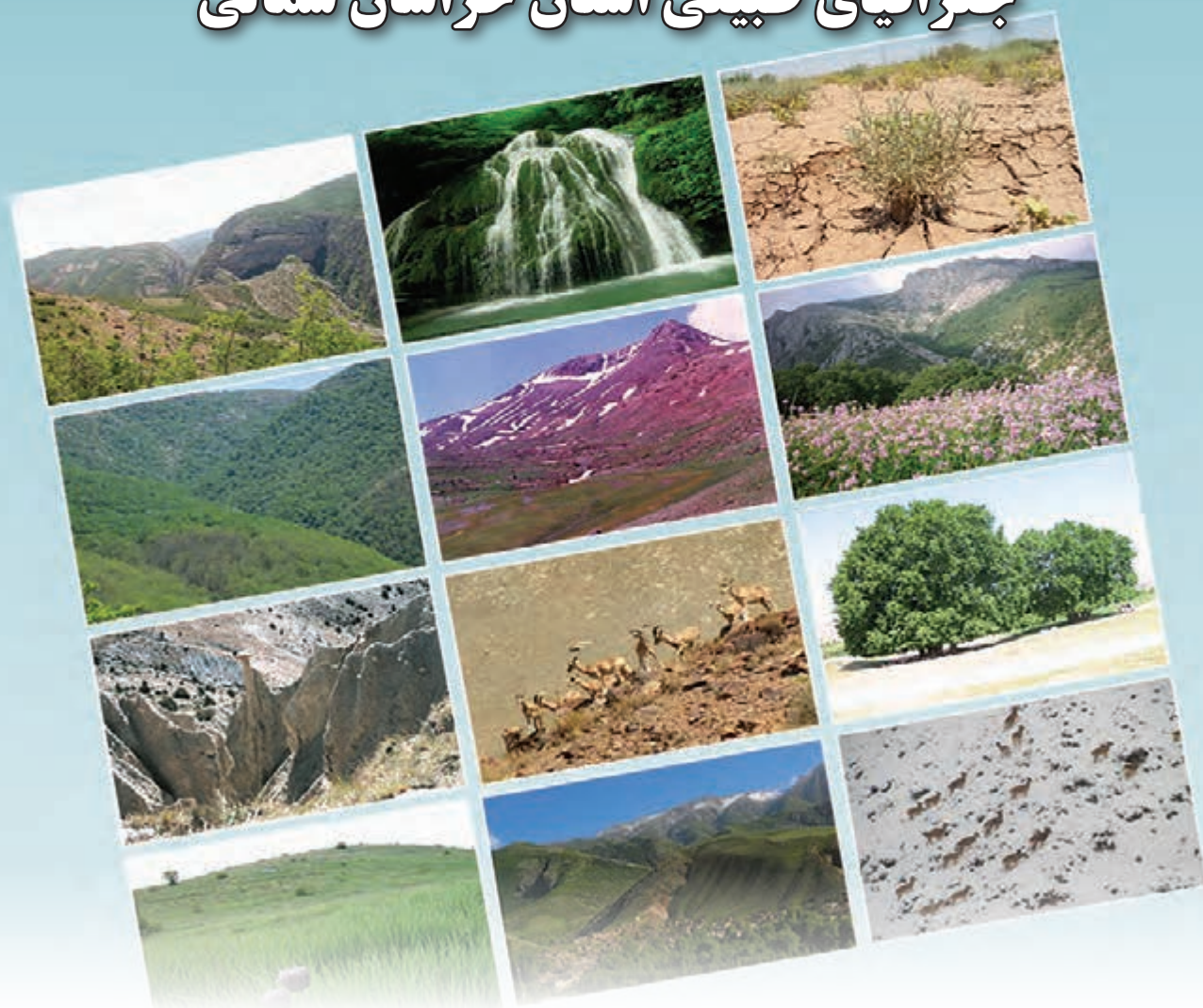
از تصاویر ماهواره‌ای برای پیش‌بینی‌های هواشناسی، تشخیص میزان آب رودها، برآورد میزان محصولات کشاورزی و بهره‌برداری از منابع زیرزمینی استفاده می‌شود.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اول

جغرافیای طبیعی استان خراسان شمالی

درس اول موقعیت جغرافیایی و وسعت استان

موقعیت جغرافیایی

* آیا می‌دانید استان خراسان شمالی در کجای کشور ایران واقع شده است؟ با کدام کشور و استان‌ها همسایه است؟

موقعیت ریاضی

استان خراسان شمالی از نظر موقعیت ریاضی بین مدارهای ۳۶ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۱۷ دقیقه شمالی و بین نصف‌النهارهای ۵۵ درجه و ۵۲ دقیقه تا ۵۸ درجه و ۲۰ دقیقه شرقی قرار دارد.

شکل ۱-۱- موقعیت جغرافیایی استان خراسان شمالی در ایران

جغرافیای طبیعی استان

موقعیت نسبی

از نظر موقعیت نسبی، استان خراسان شمالی از جهت شمال به جمهوری ترکمنستان، از جنوب و شرق به استان خراسان رضوی، از سمت غرب به استان گلستان و از سمت جنوب غرب به استان سمنان محدود می‌شود. این استان دارای ۳۰۱ کیلومتر مرز بین‌المللی است و با این شرایط از ظرفیت‌ها و مزیت‌های زیادی نظیر بازارچه مرزی مصوب، گذرگاه مرزی، دیپلماسی مرزی، گمرک مرزی و ... برخوردار است که متأسفانه تاکنون از آنها استفاده نشده است. فرماندهی مرزبانی استان خراسان شمالی در محدوده مرزهای بین‌المللی، جهت گشت زنی هدفمند، جاده مرزی احداث نموده است.

وسعت: وسعت استان خراسان شمالی تقریباً ۲۸۴۳۴ کیلومترمربع است که ۱/۷ درصد از مساحت کل کشور را به خود اختصاص می‌دهد. از نظر مساحت، استان ما در ردیف استان‌های متوسط کشور قرار دارد.

تأثیر موقعیت جغرافیایی استان در پیشرفت و شکوفایی آن: براساس موقعیت جغرافیایی، این استان باید شرایط بیابانی داشته باشد، اما وجود ارتفاعات کپه داغ و آلاداغ، این منطقه را مانند نگینی درخشان بین بیابان‌های قره قوم و دشت کویر قرار داده و شرایط ممتازی به آن بخشیده است.

بیشتر بدانیم

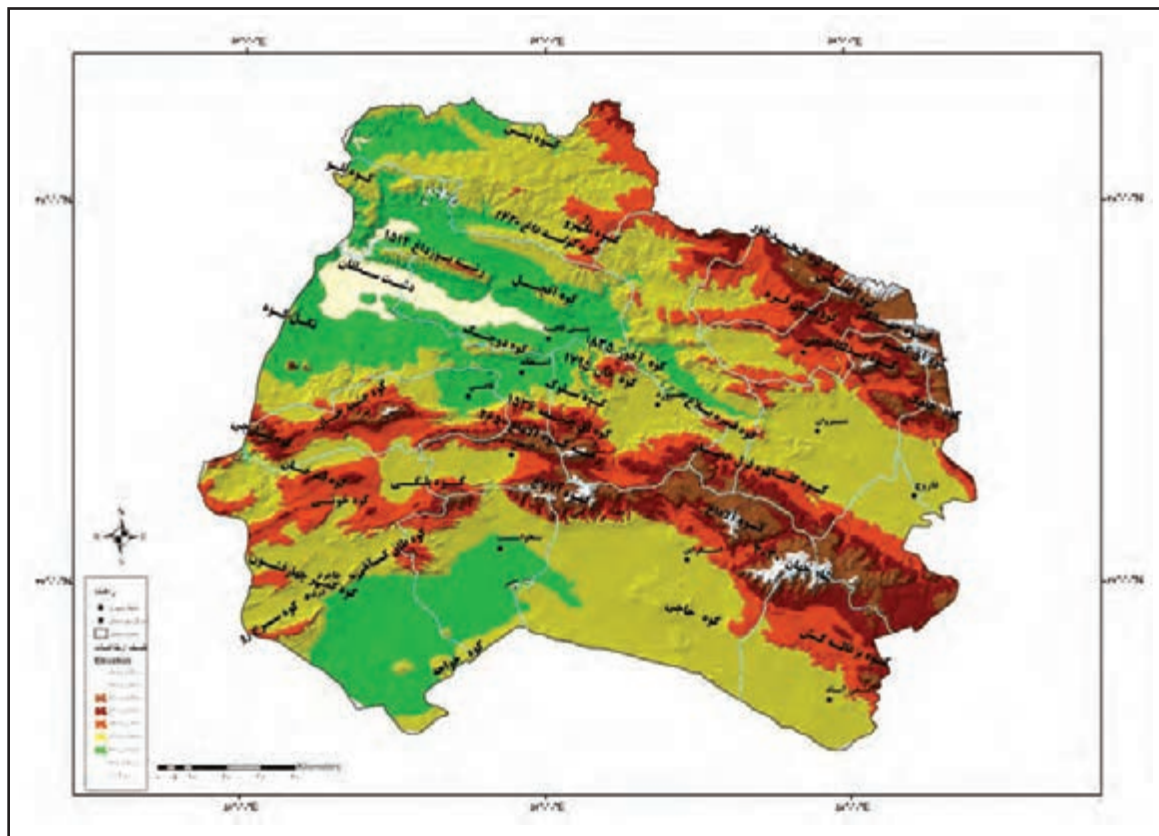

استان خراسان شمالی از نظر جغرافیایی دارای شکل فشرده‌ای (جمع و جور) است. فواصل شمال تا جنوب و شرق تا غرب استان تقریباً یک اندازه می‌باشد. شکل جمع و جور از نظر جغرافیای سیاسی بهترین شکل به حساب می‌آید؛ زیرا فواید زیادی را از نظر خدمات دهی مناسب، حمل و نقل و دسترسی آسان شهرستان‌ها به مرکز استان فراهم می‌نماید.

درس دوم ناهمواری های استان

ناهمواری های استان مانند سایر ناهمواری های ایران به دو قسمت سرزمین های مرتفع و سرزمین های پست و هموار تقسیم می شوند. استان خراسان شمالی به لحاظ جغرافیای طبیعی، یک سرزمین کوهستانی – دشتی است که سهم هریک از نواحی کوهستانی و هموار در آن تقریباً یکسان است. مرتفع ترین نقطه استان، قله شاه جهان با ارتفاع ۳۰۵۱ متر از سطح دریا، در شمال شرقی اسفراین و جنوب غربی فاروج قرار دارد و پست ترین نقطه آن، روستای تازه یاب در شهرستان مانه و سملقان حاشیه اترک است که ۴۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد.

شکل ۲-۱. نقشه ناهمواری های استان خراسان شمالی

سرزمین‌های مرتفع

سرزمین‌های مرتفع، بیش از ۵۰ درصد مساحت استان را تشکیل می‌دهند و نقش عمده‌ای در فعالیت‌های انسانی استان ایفا می‌نمایند. این ارتفاعات عمدتاً جوان بوده و در دوره‌ی ترشیاری از دوران سوم زمین‌شناسی شکل گرفته‌اند. عوامل فرسایشی در دوره‌ی کوآترن آنها را به شکل کنونی درآورده است. مطالعات تکتونیکی (زمین‌ساختی) انجام شده توسط محققان زمین‌شناسی حاکی از این است که این ارتفاعات فعال بوده و همه ساله به ارتفاع آنها افزوده می‌شود. ارتفاعات استان شامل کوه‌های کپه داغ در شمال و کوه‌های آلا داغ در بخش میانی است.

۱- کوه‌های کپه داغ: کوه‌های کپه داغ در بخش شمالی استان واقع شده‌اند. از غرب به دریای خزر و از شرق به ارتفاعات هزار مسجد خراسان رضوی منتهی می‌شوند.

این ارتفاعات در چین خوردگی‌های آلپ-همالیا شکل گرفته‌اند. گسل عشق‌آباد آنها را از بیابان ترکمنستان و دشت‌های بجنورد، شیروان، فاروج، مانه و سملقان آنها را از ارتفاعات آلا داغ جدا می‌کند. این ارتفاعات جهت شمال غربی - جنوب شرقی دارند و از نظر زمین‌شناسی شبیه کوه‌های زاگرس هستند. از مهم‌ترین ویژگی‌های آنها می‌توان به منابع غنی آب، سازند‌های آهکی، فرسایش آبی و وجود پدیده‌های کارستی^۱ اشاره نمود. مرتفع‌ترین قله این رشته کوه، می‌سی‌نو با ارتفاع ۲۴۹۶ متر است.

شکل ۳-۱- می‌سی‌نو مرتفع‌ترین قله رشته کوه کپه داغ در شمال گیفان شهرستان بجنورد

بیشتر بدانیم

در اوایل قرن گذشته که نیروی زمینی کشورها قدرت اصلی آنها به حساب می‌آمد، برخی از نقاط جهان که نقش کلیدی در تصرف یک منطقه داشتند، به هارتلند یا قلب زمین مشهور بودند. ارتفاعات کپه داغ به دلیل تسلط بر دشت‌های روسیه، یکی از هارتلندهای جهان محسوب می‌شد.

۱- به اشکالی گفته می‌شود که در اثر انحلال سنگ‌های آهکی توسط آب حاوی دی‌اکسیدکربن به وجود می‌آیند.

۲- کوه‌های آلا داغ: ارتفاعات آلا داغ در قسمت میانی استان واقع شده‌اند و از لحاظ توپوگرافی ادامه کوه‌های البرز می‌باشند که همراه ارتفاعات بینالود در خراسان رضوی، رشته کوه آلا داغ- بینالود را تشکیل می‌دهند. این کوه‌ها با جهت شرقی- غربی از سمت شمال به دشت‌های بجنورد، سملقان، شیروان و فاروج و از سمت جنوب به دشت‌های جاجرم، اسفراین و صفی آباد محدود می‌شوند. مرتفع‌ترین نقطه این رشته کوه، قله شاه جهان در شرق اسفراین می‌باشد که ۳۰۵۱ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. از قله‌های دیگر این رشته می‌توان به سالوک با ارتفاع ۲۹۸۱ متر اشاره کرد که در جنوب شهر بجنورد قرار دارد. از ویژگی‌های این ارتفاعات، رسوبی بودن اغلب سنگ‌ها، وجود گسل‌های متعدد، جوان بودن چین خوردگی‌ها و فرسایش آبی است.

شکل ۵-۱- قله سالوک از قله‌های معروف رشته کوه آلا داغ

شکل ۴-۱- قله شاه جهان مرتفع‌ترین قله رشته کوه آلا داغ

بیشتر بدانیم

مطالعات میدانی و سفرهای علمی از مهم‌ترین شیوه‌های یادگیری در علم جغرافیا است. چنانچه علاقه‌مند به این گونه مطالعات هستید و تمایل دارید با ارتفاعات استان بیشتر آشنا شوید، کافی است با وسیله نقلیه مطمئنی و با راهنمایی دبیر خود، محور آشنانه تا فاروج را طی کنید. در این مسیر کلیه ارتفاعاتی که در سمت چپ شما نمایان می‌شود، ارتفاعات کپه داغ است و تمامی ارتفاعاتی که در سمت راست مشاهده می‌کنید، ارتفاعات آلا داغ هستند.

سرزمین‌های پست و هموار

۱- دشت‌ها: دشت‌های استان تحت تأثیر دو دسته عوامل ساختمانی و آبرفتی شکل گرفته‌اند. ابتدا در اثر حرکات زمین‌ساختی چاله‌هایی در این سرزمین شکل گرفته، سپس این چاله‌ها توسط آبرفت رودها پر شده و دشت‌های آبرفتی را شکل داده‌اند. مانند دشت

جغرافیای طبیعی استان

شیروان که توسط رسوبات رود اترک پوشیده شده است. برخی از دشت‌ها مانند دشت بجنورد به دلیل دور بودن از منابع آب حالت ساختمانی و تکتونیکی خود را حفظ کرده‌اند که دشت تکتونیکی نام دارند. دشت‌های استان از نظر حاصلخیزی خاک یکسان نیستند. برخی مانند دشت‌های فاروج، شیروان، بجنورد، مانه، سملقان و اسفراین حاصلخیزند و برخی از آنها مانند دشت‌های گرمه، جاجرم و سنخواست غیر حاصلخیز هستند.

شکل ۷-۱- دشت حاصلخیز اسفراین

شکل ۶-۱- دشت حاصلخیز سملقان

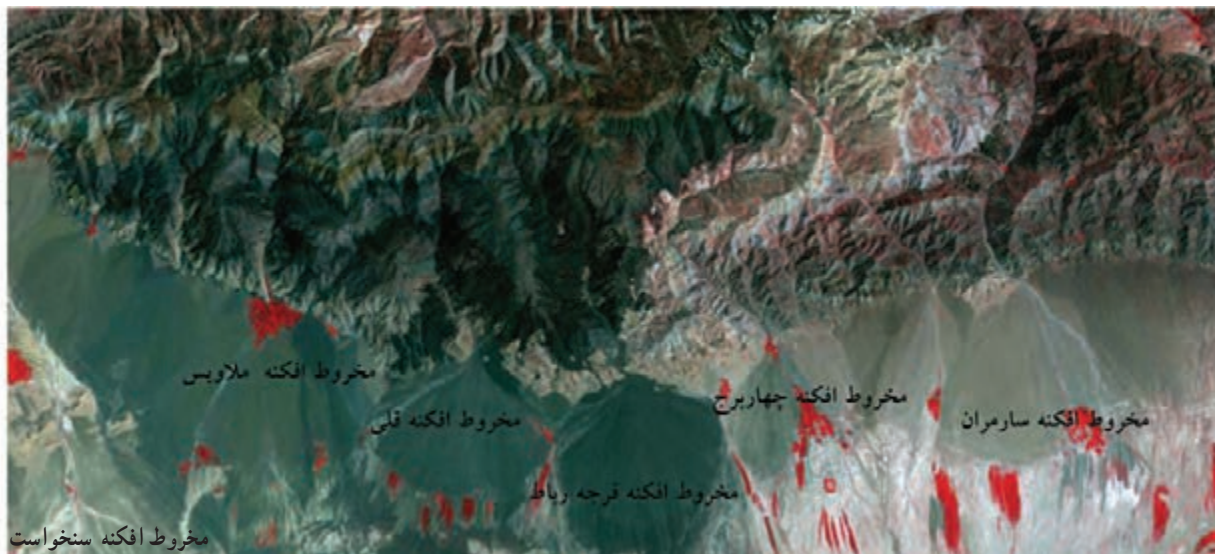
شکل ۹-۱- دشت غیر حاصلخیز جاجرم

شکل ۸-۱- دشت غیر حاصلخیز سنخواست

۲- مخروط افکنه‌ها: مخروط افکنه‌ها، بر اثر برداشت مواد مختلف در حوضه آبریز و نهشته شدن آنها در محل دهانه رود به دشت‌ها شکل می‌گیرند. از نظر شکل ظاهری شباهت زیادی به بادبزین دارند.

مخروط افکنه‌ها به دلیل برخورداری از منابع آب، خاک حاصلخیز و شیب مناسب نقش مهمی در شکل‌گیری سکونتگاه‌های استان دارند. شهرهای اسفراین، جاجرم، سنخواست و صفی آباد روی مخروط افکنه‌ها شکل گرفته‌اند. به دلیل ساختمان زمین‌شناسی دامنه‌های جنوبی و قرارگیری در معرض تابش خورشید و شرایط آب و هوایی، نمونه‌هایی از بهترین مخروط افکنه‌های ایران در دامنه‌های جنوبی آلاداغ شکل گرفته‌اند.

شکل ۱۰-۱- تصویر ماهواره‌ای از مخروط افکنه‌های دامنه جنوبی آلاداغ

این تصویر به وسیله ماهواره لندست (Landsat) در سیستم تصویری UTM از ارتفاع ۷۰۵ کیلومتری زمین گرفته شده است. در این تصویر پوشش گیاهی با رنگ قرمز مشخص شده است.

تأثیر ناهمواری‌ها در زندگی ساکنان استان : ناهمواری‌ها با تأثیر در میزان بارش، دما، منابع آب، حمل و نقل، فعالیت‌های کشاورزی و الگوی مسکن نقش خود را در زندگی مردم استان ایفا می‌نمایند.

فعالیت

با توجه به تأثیر ناهمواری‌ها در تغییرات دما، به سؤالات زیر پاسخ دهید.

۱- دامنه‌های شمالی و جنوبی آلاداغ را از نظر دما مقایسه کنید.

۲- ارتفاع شهر بجنورد از سطح دریا ۱۰۱۰ متر و ارتفاع قله سالوک (صعلوک) ۲۹۵۰ متر است. اگر دمای

هوا در شهر بجنورد ۱۰ درجه سانتی‌گراد باشد، دمای هوا را در قله سالوک به طور تقریبی محاسبه کنید.

۳- با توجه به شکل ۱۰-۱ محدوده تقریبی مخروط افکنه‌ها را مشخص کنید.

درس سوم آب و هوای استان

استان خراسان شمالی از چه نوع آب و هوایی برخوردار است؟

استان خراسان شمالی از تنوع آب و هوایی برخوردار است. به دلیل گسترش نواحی کوهستانی، آب و هوای آن اغلب معتدل کوهستانی است. قسمت‌هایی از جنوب استان به دلیل مجاورت با دشت کویر مرکزی از آب و هوای بیابانی و نیمه بیابانی و قسمت‌های مرتفع آن، از آب و هوای سرد کوهستانی برخوردار است.

عوامل مؤثر بر آب و هوای استان

۱- عرض جغرافیایی: قرارگیری استان خراسان شمالی در عرض‌های بالا (۳۶° تا ۳۸°) سبب شده است تا استان از آب و هوای معتدل برخوردار باشد. هر چند این مقدار اختلاف در عرض جغرافیایی ناچیز است، اما تأثیرات آن در میزان دمای استان قابل توجه می‌باشد.

۲- ارتفاع از سطح دریا: با وجود قرارگیری ارتفاعات کپه‌داغ و آلاداغ و بیابان‌های ترکمنستان در شمال و بیابان‌های مرکزی ایران در جنوب، باعث شده است که استان از آب و هوای مناسبی برخوردار باشد.

۳- جهت چین خوردگی‌ها: با توجه به جهت شمال غربی - جنوب شرقی کوه‌های کپه‌داغ که باعث جذب رطوبت توده هوای مرطوب غربی در نیمه شمالی استان می‌شود، بارش‌ها بیش از سایر مناطق می‌باشد. ولی در بخش مرکزی استان با توجه به جهت غربی - شرقی کوه‌های آلاداغ و موازی بودن با جهت وزش بادهای غربی میزان بارش کمتر است.

۴- توده‌های هوا: مهم‌ترین توده‌های هوایی که بر آب و هوای استان اثر می‌گذارند، عبارت‌اند از:

الف) توده هوای سرد سیبری: این توده هوا از اوایل پاییز تا اوایل بهار، آب و هوای استان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. با ورود این توده هوا، دما به شدت کاهش می‌یابد و در صورت وجود رطوبت کافی، ریزش‌های جوی به صورت برف خواهد بود. اولین مسیر ورود این توده هوا به ایران، استان خراسان شمالی می‌باشد.

ب) توده هوای مرطوب غربی: این توده هوا از اوایل پاییز وارد استان شده و فعالیت آن تا اواسط خرداد ادامه دارد. اوج فعالیت این توده هوا در فصل زمستان است که عامل اصلی بارش در استان می‌باشد.

ج) توده هوای گرم و خشک: این توده هوا در فصل تابستان از سمت جنوب، آب و هوای استان را تحت تأثیر قرار داده و باعث خشکی هوا و افزایش دما می‌شود.

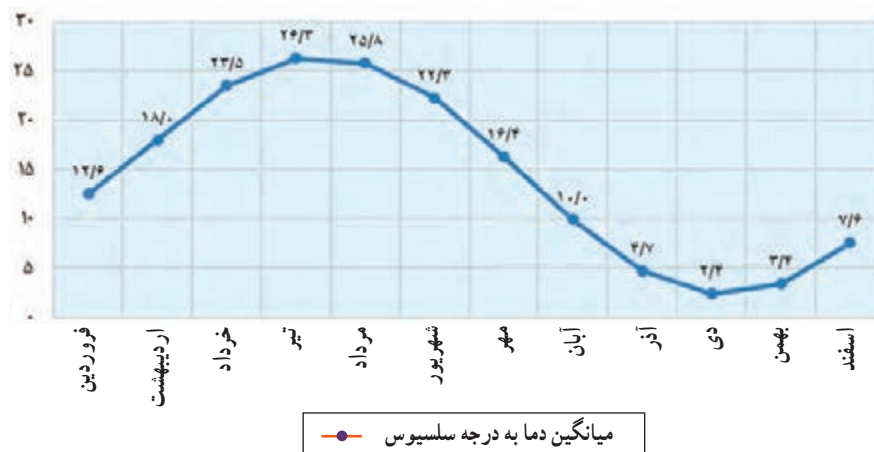
شکل ۱۱-۱ توده‌های هوای ورودی به استان

بررسی عناصر آب و هوایی استان

دما، بارش، فشار هوا و باد مهم‌ترین عناصر آب و هوایی هستند که آب و هوای یک منطقه را تعیین می‌کنند. در بین این عناصر، دما و بارش تأثیرات بیشتری روی زندگی موجودات دارند.

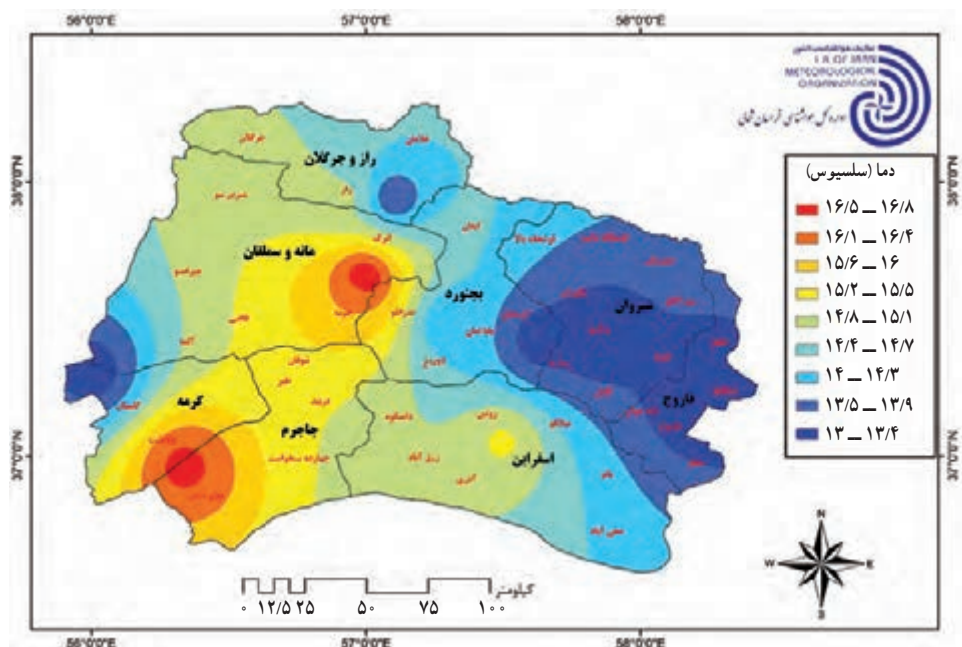
الف) دما: به دلیل اختلاف ارتفاع، ورود انواع توده‌های هوا و عرض جغرافیایی، دما در سطح استان یکسان نیست. به طوری که شهرهای جنوبی استان نسبت به شهرهای شمالی، دمای بیشتری دارند.

میانگین دمای سالانه استان در یک دوره آماری ۱۵ ساله، $۱۴/۵$ درجه سلسیوس است. دی‌ماه با میانگین حداقل دمای $۲/۴$ درجه سلسیوس سردترین و تیرماه با میانگین حداکثر دمای $۲۶/۳$ درجه سلسیوس گرم‌ترین ماه سال است. بر اساس آمار اداره کل هواشناسی استان، فاروج سردترین و جاجرم گرم‌ترین شهرهای استان هستند.

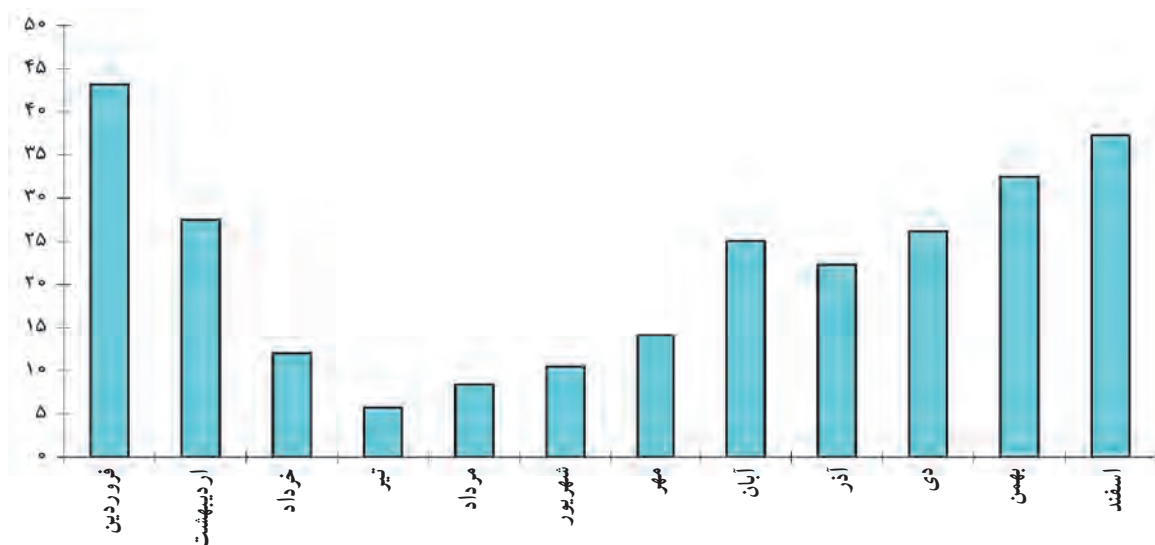
شکل ۱۲-۱ میانگین دمای ماهانه استان

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۱۳-۱ پهنه‌بندی میانگین سالانه دمای هوای استان خراسان شمالی

ب) بارش: میزان بارندگی استان از نظر پراکندگی زمانی و مکانی یکسان نیست و بیشترین بارندگی در فصل بهار و کمترین آن در فصل تابستان صورت می‌گیرد. فروردین ماه پر باران‌ترین و تیرماه کم باران‌ترین ماه‌های سال هستند.

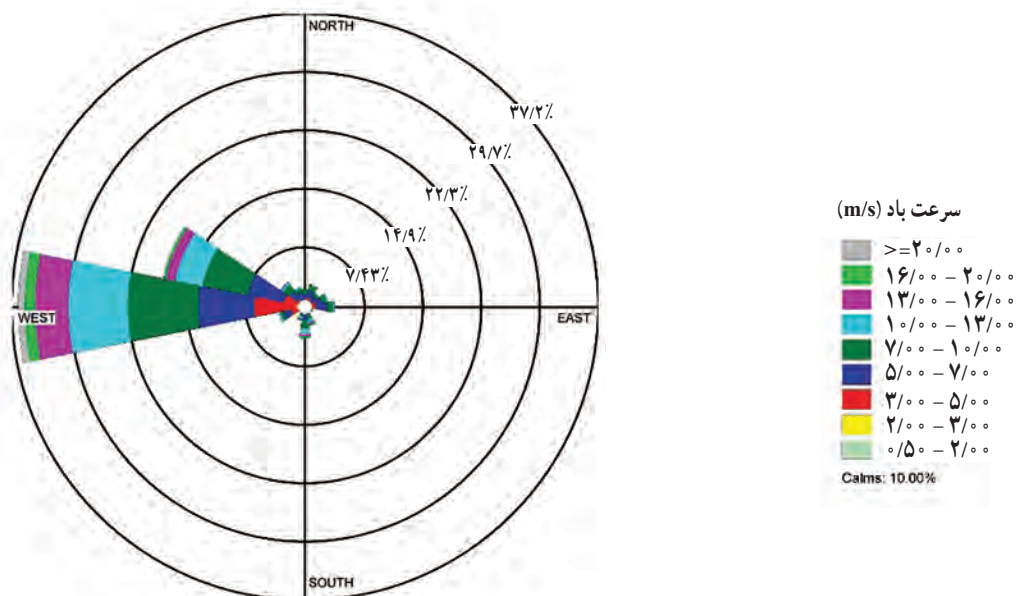
شکل ۱۴-۱ نمودار میانگین بارش ماهانه استان

شکل ۱۶-۱. پهنه بندی میانگین بارش سالانه استان خراسان شمالی

۱- جهت باد غالب را تعیین کنید.

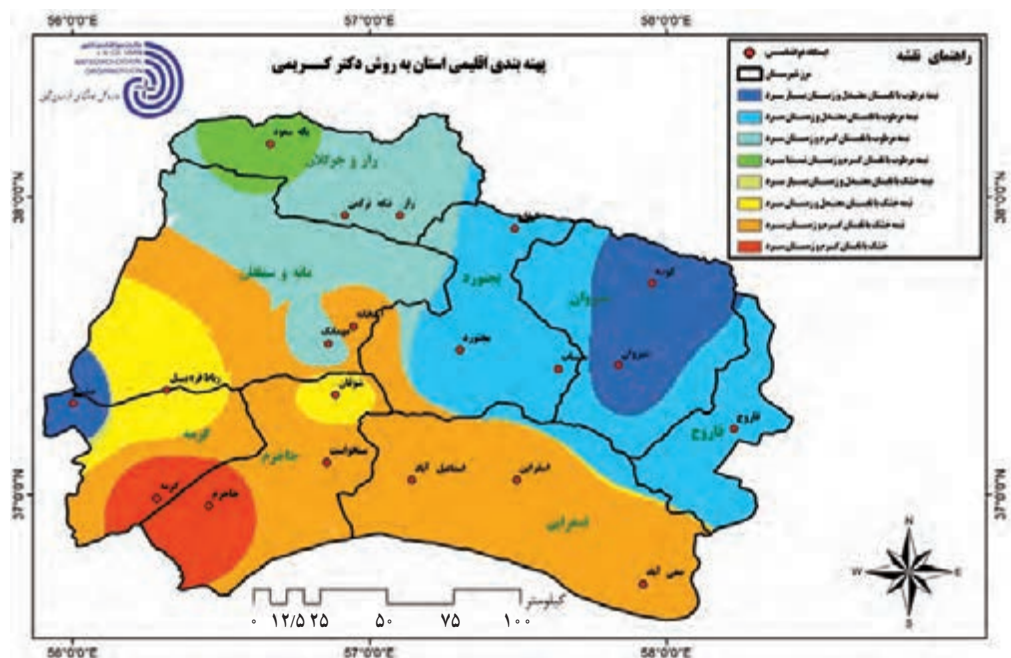
۱۲

شکل ۱۷-۱- گلباد ایستگاه هواشناسی سینوپتیک بجنورد

انواع آب و هوای استان

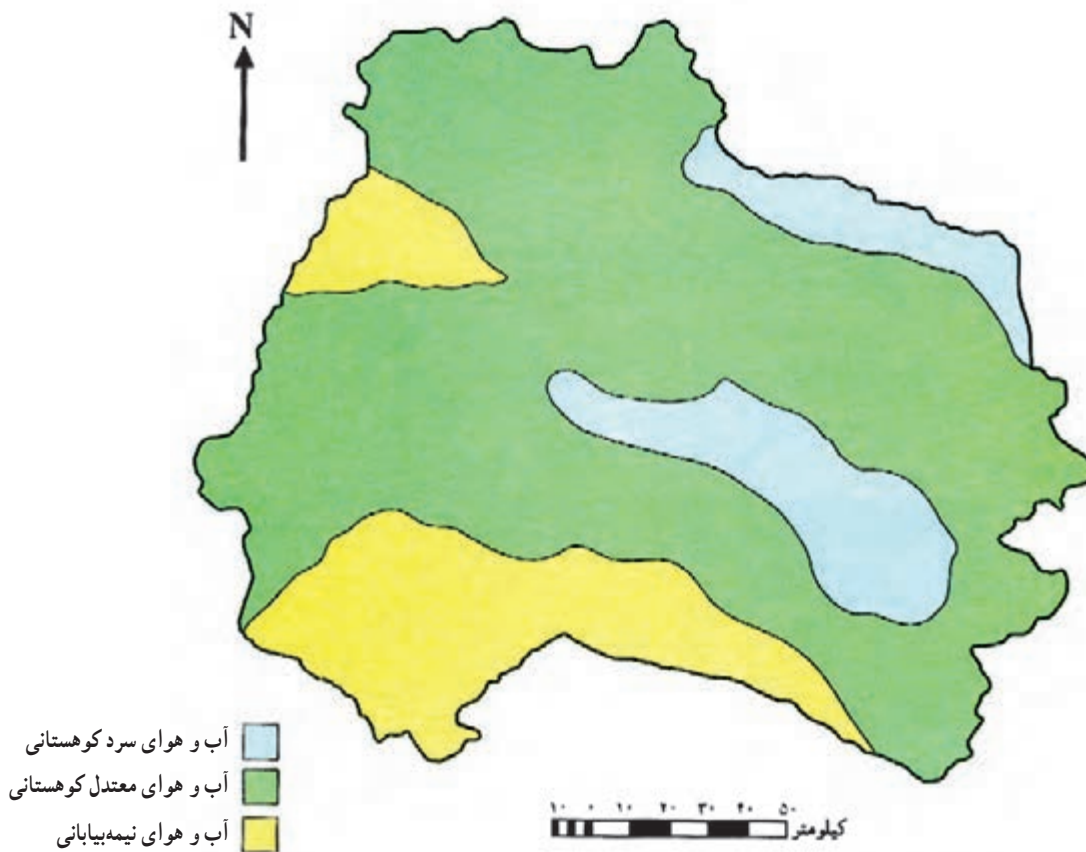
همان طور که در نقشه آب و هوای استان مشاهده می‌شود، بیشتر مناطق استان آب و هوای معتدل کوهستانی دارند. علاوه بر آب و هوای معتدل کوهستانی، مناطق مرتفع نظیر ارتفاعات آلاداغ و کپه داغ دارای آب و هوای سرد کوهستانی هستند.

شکل ۱۸-۱- طبقه بندی اقلیمی خراسان شمالی با استفاده از روش دکتر کسری

آب و هوای نیمه بیابانی در بخشی از شهرستان مانه و سملقان و جنوب شهرستان‌های گرمه، جاجرم و اسفراین مشاهده می‌شود. بخش کوچکی از جنوب غرب استان در محدوده شهرستان جاجرم دارای آب و هوای بیابانی است.

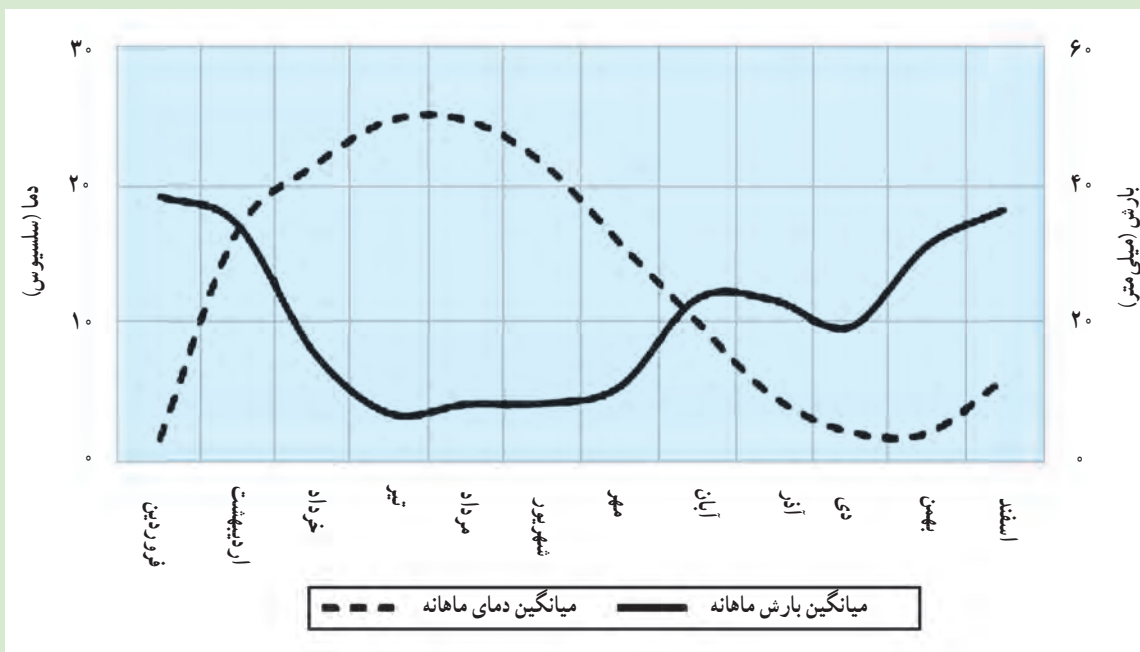
شکل ۱۹-۱ نقشه انواع آب و هوای استان خراسان شمالی

بیشتر بدانیم

دانشمندان علم آب و هواشناسی، جهت تفهیم بهتر عناصر آب و هوایی، از نمودارهای مختلفی مانند گلباد و منحنی آمبروترمیک استفاده می‌نمایند. به وسیله منحنی آمبروترمیک، دوره‌های خشک و مرطوب یک منطقه مشخص می‌شود. در شکل صفحه بعد، منحنی آمبروترمیک ایستگاه هواشناسی سینوپتیک بجنورد را مشاهده می‌کنید.

جغرافیای طبیعی استان

شکل ۲۰-۱. منحنی آمروترمیک ایستگاه هواشناسی سینوپتیک بجنورد

فعالیت

- ۱- با توجه به نقشه آب و هوای استان، نوع آب و هوای شهرستان محل زندگی خود را مشخص کنید.
- ۲- به نقشه پراکندگی بارش استان توجه کنید و پرباران‌ترین و کم باران‌ترین نقطه استان را روی نقشه با راهنمایی دبیر خود مشخص نمایید.

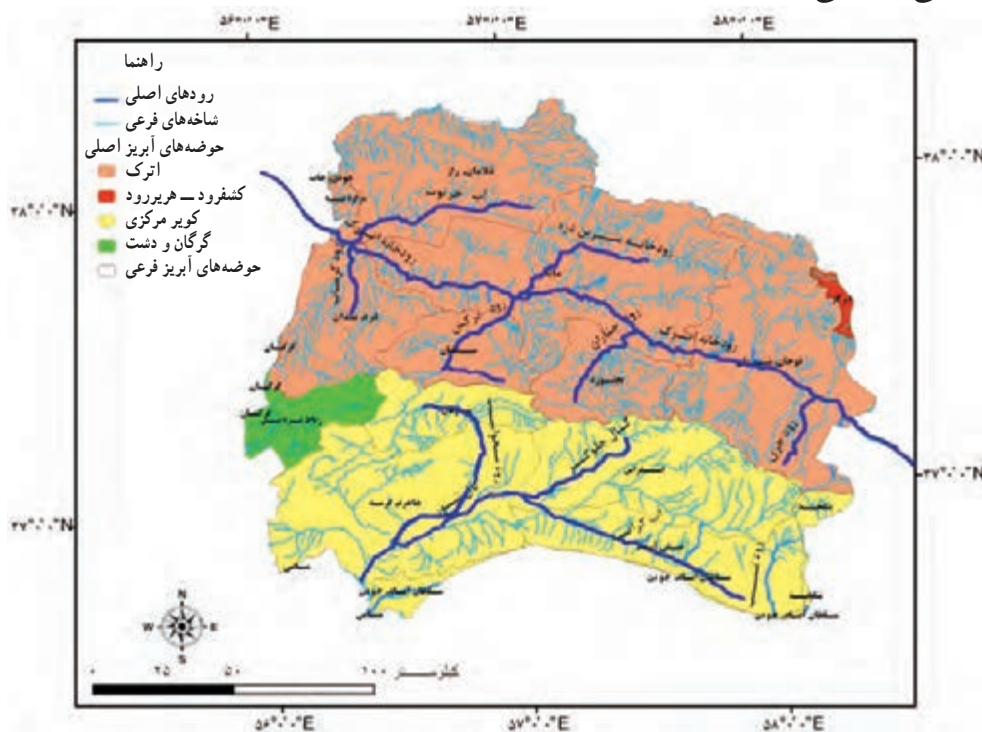
درس چهارم منابع طبیعی استان

منابع آب

آیا می‌دانید آب مصرفی استان محل زندگی شما از چه منابعی تأمین می‌شود؟ اگر پاسخ شما بارش است، درست حدس زده‌اید. بارش مهم‌ترین منبع تأمین‌کننده آب در استان به حساب می‌آید. میانگین بارش سالانه استان ۲۶۳/۵ میلی‌متر است. این مقدار بارش، حدود ۷/۵ میلیارد متر مکعب آب فراهم می‌کند که از این مقدار ۶/۵ میلیارد متر مکعب تبخیر و تعرق واقعی و یک میلیارد متر مکعب آن باقی می‌ماند. از مقدار آب باقیمانده، بخشی توسط رودها از استان خارج و بقیه به مصارف کشاورزی، شرب و صنایع می‌رسد و مقدار کمی از حقایق محیط زیستی تأمین می‌شود. منابع آب استان در دو بخش، آب‌های سطحی و آب‌های زیرزمینی قابل مطالعه و بررسی می‌باشند.

الف) آب‌های سطحی

به دلیل شرایط طبیعی متفاوت، وضعیت آب‌های سطحی در سراسر استان یکسان نیست. قسمت‌های شمالی و مرکزی استان به دلیل بهره‌مندی از بارش مناسب، از منابع آب سطحی بیشتری برخوردارند. آب‌های سطحی استان شامل رودهای متعددی می‌باشد که از ارتفاعات آلاداغ و کپه داغ سرچشمه می‌گیرند و به حوضه آبریز دریای خزر و کویر مرکزی ایران می‌ریزند.

شکل ۲۱-۱ نقشه حوضه‌های آبریز استان

مهم‌ترین رودهای استان

۱- رود/ترک: این رود به طول ۵۳۵ کیلومتر، با جهت شرقی - غربی از کوه‌های هزار مسجد (روستای عمارت قوچان) سرچشمه گرفته و شاخه‌هایی از کوه‌های آلا داغ و کپه‌داغ به آن می‌پیوندد. پس از عبور از شهرستان‌های فاروج، شیروان، بجنورد، مانه و سملقان با شیب ملایمی وارد جلگه گرگان می‌شود. در محل قلعه چات، رود سومبار ترکمنستان به آن پیوسته و سرانجام در خاک ترکمنستان به خلیج حسینقلی در دریای مازندران می‌ریزد. ترک مهم‌ترین رود دائمی استان بوده و میانگین آبدهی سالانه آن در ایستگاه هیدرومتری آغ‌مزار حدود ۱۳۰ میلیون مترمکعب است. وسعت حوضه آبریز این رود در استان ۱۶۴۱۸ کیلومترمربع است که ۶۰٪ مساحت استان را در برمی‌گیرد. رود اترک در استان شعبات متعددی دارد که مهم‌ترین آنها رودهای تبارک، بارزو، سملقان، اوغاز، گلیان، قُلجق، فیروزه، شیرین دره، بدرانلو، درکیش و چندیر هستند.

شکل ۲۳-۱- رود اترک در دشت مانه

شکل ۲۲-۱- رود درکش از سرشاخه‌های اترک

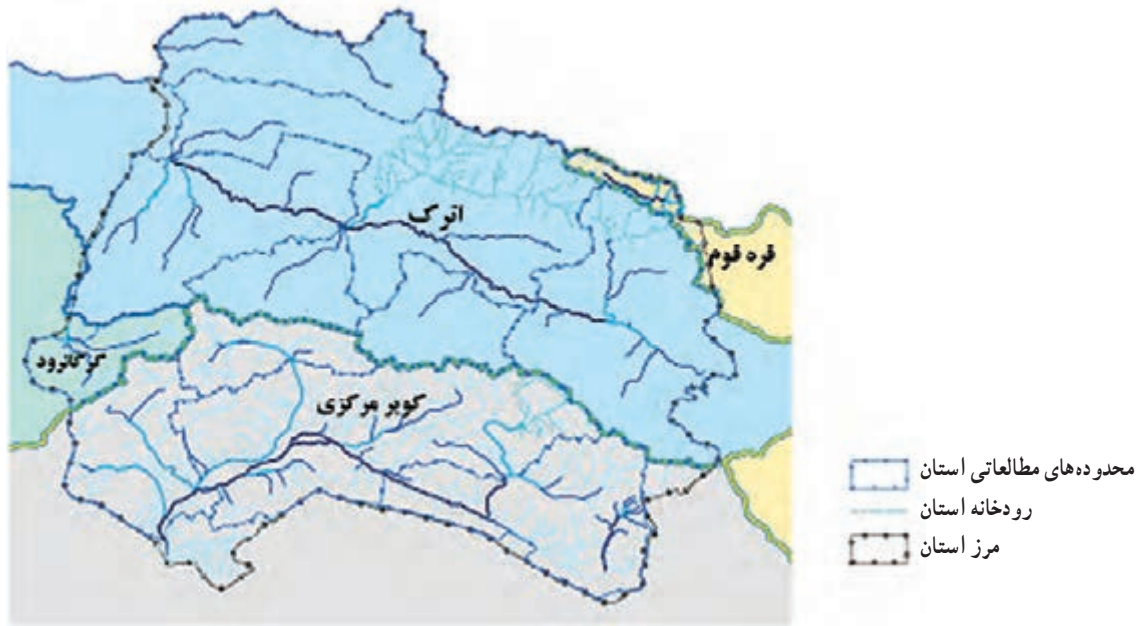
۲- رود قره‌سو: این رود از دامنه‌های جنوبی آلا داغ در شهرستان اسفراین سرچشمه می‌گیرد. در جنوب اسفراین شاخه‌های دیگری وارد آن می‌شود. پس از عبور از شهرستان اسفراین وارد شهرستان جاجرم شده و در جنوب غربی جاجرم به رود کال شور خارتوران پیوسته و به کویر مرکزی می‌ریزد. آب این رود در نواحی کوهستانی کیفیت مطلوبی دارد. اما پس از عبور از سازندهای آهکی، گچی و نمکی در جنوب اسفراین و سنخواست به دلیل شوری بیش از حد، برای مصارف کشاورزی و شرب نامناسب می‌شود. این رود دارای سرشاخه‌های متعددی است که مهم‌ترین آنها رودهای رویین، کال ولایت، کال تنگ‌گزی، بیدواز و دربند سنخواست هستند.

شکل ۲۵-۱- رود قره‌سو در دشت جاجرم

شکل ۲۴-۱- رود رویین از سرشاخه‌های قره‌سو

شکل ۲۶-۱ نقشه حوزه‌های آبریز درجه دو و محدوده مطالعاتی

ب) آب‌های زیرزمینی

آب‌های زیرزمینی در نقاط مختلف استان به صورت چشمه، قنات، چاه (عمیق، نیمه عمیق و دستی) مورد استفاده قرار می‌گیرند. به دلیل شرایط اقلیمی مناسب، قسمت‌های شمالی استان بیشتر از چشمه‌ها، ولی در نواحی جنوبی آن به دلیل کمبود منابع آب سطحی، از آب‌های زیرزمینی به صورت چاه و قنات استفاده می‌نمایند.

منابع آبی زیرزمینی که سهم ۵۵ درصدی از کل مصارف استان را دارد به دلایلی از جمله؛ قابل دسترس بودن در طول سال، سهولت برداشت از این منابع و ارزان بودن استفاده از آن سبب مصرف بی‌رویه آن شده و باعث شده بسیاری از این منابع کیفیت و کمیت خود را از دست داده و با بحران مواجه شوند. در حال حاضر متوسط افت سطح آب‌های زیرزمینی، ۰/۶۱- متر در سال می‌باشد. بر اساس مطالعات انجام شده توسط شرکت آب منطقه‌ای استان، به دلیل برداشت بیش از حد آب از سفره‌های آب زیرزمینی، از تعداد ۱۲ دشت موجود در استان ۸ دشت ممنوعه و ۳ دشت در وضعیت بحرانی قرار دارند. در کاهش سطح آب‌های زیرزمینی، عواملی چون حفر چاه‌های غیرمجاز و برداشت اضافی از چاه‌های مجاز نقش دارند. هم‌اکنون تعداد چاه‌های غیرمجاز استان ۲۰۷۷ حلقه و تعداد چاه‌های مجاز دارای اضافه برداشت ۴۰۰ حلقه می‌باشد.

از یازده محدوده مطالعاتی واقع در استان خراسان شمالی، چهار دشت سملقان، بجنورد، شوقان و رباط قره‌بیل - دانیال نبی وضعیت ممنوعه دارند و چهار دشت شیروان - قوچان، صفی‌آباد، جاجرم و اسفراین وضعیت ممنوعه بحرانی دارند. به استثناء دشت بجنورد که علاوه بر افت سطح آب، تأمین آب شرب نیز از دلایل ممنوعه بودن این دشت است، سایر دشت‌ها به دلیل افت سطح آب زیرزمینی، ممنوعه یا ممنوعه بحرانی تشخیص داده شده‌اند.

شکل ۲۷-۱- موقعیت دشت‌های بحرانی و ممنوعه بحرانی در استان در سال ۱۳۹۷

موارد مصرف آب در استان

همانطور که در شکل مشاهده می‌شود از نظر نوع مصرف آب، تفاوت زیادی بین مصرف آب در ایران و استان به چشم نمی‌خورد. اما در مقایسه مصرف آب در سطح جهان و استان تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. این تفاوت نشان‌دهنده این است که در کشور ایران و استان خراسان شمالی منابع آب به درستی مدیریت نمی‌شود و هنوز شیوه‌های آبیاری سنتی بر کشاورزی ایران و استان حاکم است. شکل ۲۸-۱ موارد مصرف آب در بخش‌های مختلف استان، ایران و جهان را مشخص می‌کند.

شکل ۲۸-۱- نمودار مقایسه‌ای مصرف آب در خراسان شمالی، ایران و جهان

جدول ۱-۱- وضعیت بهره برداری از منابع آب‌های زیرزمینی استان (میلیارد متر مکعب)

میزان تخلیه (میلیون مترمکعب)	تعداد	منابع آب زیرزمینی تا سال آبی ۱۳۹۷-۱۳۹۶
۴۱۰/۷	۳۲۵۹	تعداد چاه‌های دارای پروانه بهره‌برداری
۳۷۸/۳۸	۳۱۸۴	چشمه
۸۷/۵۴	۶۳۲	قنات

مشکلات آب در استان

مشکلات آب در استان به دو صورت مشکلات کمی و کیفی قابل مطالعه و بررسی است.

الف) مشکلات کمی آب: میزان سرانه آب استان ۱۱۷۰ متر مکعب در دراز مدت بوده که به ۸۶۴ متر مکعب در سال ۱۳۹۶-۱۳۹۷ کاهش یافته است. از مهم‌ترین مشکلات کمی آب در استان می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱- کمبود بارش

۲- بالا بودن میزان تبخیر و تعرق

۳- برداشت بی‌رویه آب‌های زیرزمینی

۴- خارج شدن آب رودهای اصلی از استان

ب) مشکلات کیفی آب: آب شرب اغلب شهرستان‌های استان دارای املاح رسوبی زیاد است. وجود سازندهای آهکی و

گچی در ارتفاعات کپه داغ و آلا داغ سبب شده تا آب آشامیدنی بیشتر شهرهای نیمه شمالی استان کیفیت مطلوبی نداشته باشد.

همچنین وجود سازندهای نمکی در نیمه جنوبی استان سبب شده است تا آب‌های سطحی و زیرزمینی املاح زیادی داشته باشند؛

به عنوان مثال آب رود کال شور در قسمت‌های انتهایی، به دلیل بالا بودن درجه شوری عملاً قابل استفاده نیست.

شکل ۳-۱- شیوه‌های نوین آبیاری در استان

شکل ۲۹-۱- شیوه‌های نوین کشاورزی در استان

راه حل‌های رفع مشکل آب در استان : مشکلات آب در نواحی مختلف دنیا متفاوت است و مردم با تمهیداتی سعی می‌نمایند مشکلات آب مورد استفاده خود را به حداقل برسانند. روش‌های زیر جهت کاهش مشکلات آب در استان پیشنهاد می‌شود :

- ۱- تغییر نوع کشت متناسب با شرایط آب و هوایی استان
- ۲- تهیه و اجرای برنامه‌های سند سازگاری با کم‌آبی
- ۳- صرفه‌جویی در مصرف آب کشاورزی
- ۴- مدیریت چاه‌های مجاز دارای سابقه اضافه برداشت
- ۵- بازچرخانی (تصفیه و استفاده مجدد از آب‌های استفاده شده)
- ۶- جدا کردن آب‌های شرب از سایر بخش‌های مصرفی
- ۷- انجام عملیات آبخیزداری (مجموعه اقداماتی که براساس اصول مدیریت پایدار حوزه آبخیز، به منظور حفاظت منابع آب و خاک به اجرا در می‌آید) جهت هدایت و ذخیره سازی آب در سفره‌های زیرزمینی
- ۸- حفظ و تقویت پوشش گیاهی
- ۹- پخش سیلاب
- ۱۰- کنترل جمعیت (از مهم‌ترین راهکارهای سازگاری با تغییر اقلیم و بحران آب)

برای مطالعه

یکی از روش‌های قدیمی مقابله با کمبود آب، احداث سد است. به دلیل کمبود منابع آب، کشور ایران نیز مانند سایر کشورهای جهان در انجام پروژه‌های سد سازی پیشقدم بوده و سدهای مهمی در آن احداث شده است. جدول شماره ۱-۲ و شکل شماره ۱-۳۱ مهم‌ترین سدهای احداثی در استان خراسان شمالی را مشخص می‌کند. قابل ذکر است که در حال حاضر، سدسازی در کشورهای پیشرفته روش قابل قبولی برای مقابله با خشکسالی نیست، زیرا مشکلات زیست محیطی به دنبال خواهد داشت به گفته پژوهشگران و محققان، امروزه بهترین روش برای ذخیره سازی و بازچرخانی آب، استفاده از روش‌های آبخیزداری، هدایت و ذخیره سازی منابع آب در داخل زمین می‌باشد.

جدول ۱-۲- مشخصات سدهای استان

ردیف	نام سد	نوع سد	میانگین حجم آب قابل تنظیم به میلیون متر مکعب
۱	شیرین دره	خاکی با هسته رسی	۶۰/۸
۲	بارزو	بتنی دو قوسی	۴۴/۴
۳	بیدواز	خاکی با هسته رسی	۳۸/۳۰
۴	شورک	خاکی با هسته رسی	۷/۹۲
۵	چری	خاکی با هسته رسی	۶
مجموع حجم آب قابل تنظیم به میلیون متر مکعب			۱۵۷/۴۲

سد شیرین دره مانه و سملقان

سد بارزوی شیروان

سد چری در فاروج

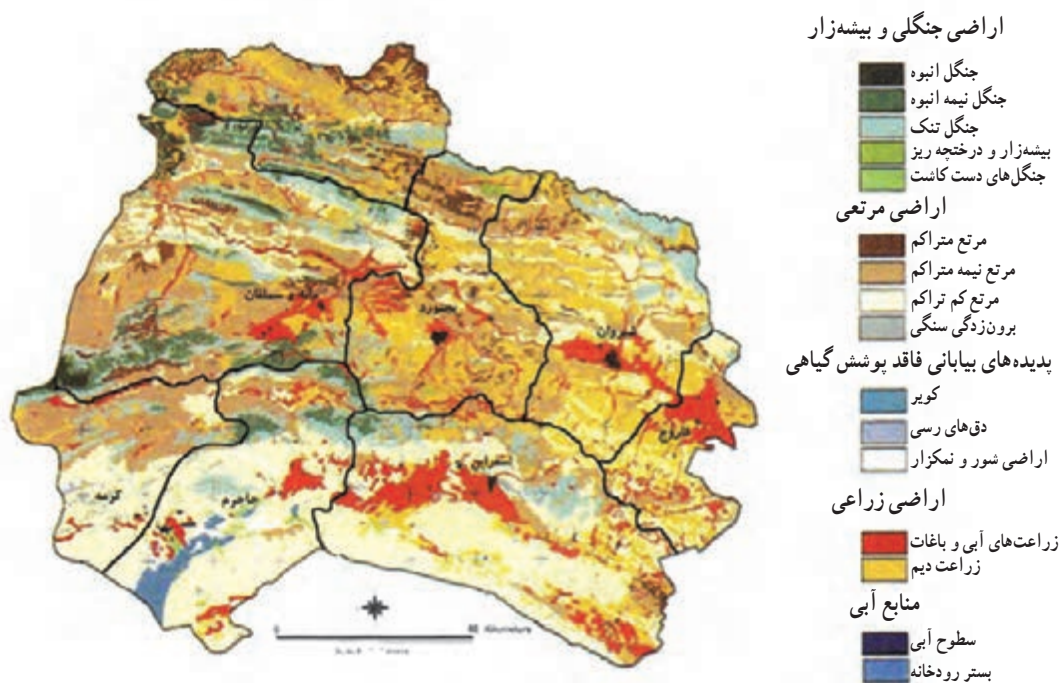

سد بیدواز اسفراین

شکل ۱-۳۱- تصاویری از سدهای استان

جنگل‌ها و مراتع استان

پوشش گیاهی استان، به دلیل تنوع آب و هوا، خاک، اختلاف ارتفاع و... از تنوع زیادی برخوردار است؛ به طوری که این تنوع از غرب به شرق و از شمال به جنوب کاملاً مشهود است.

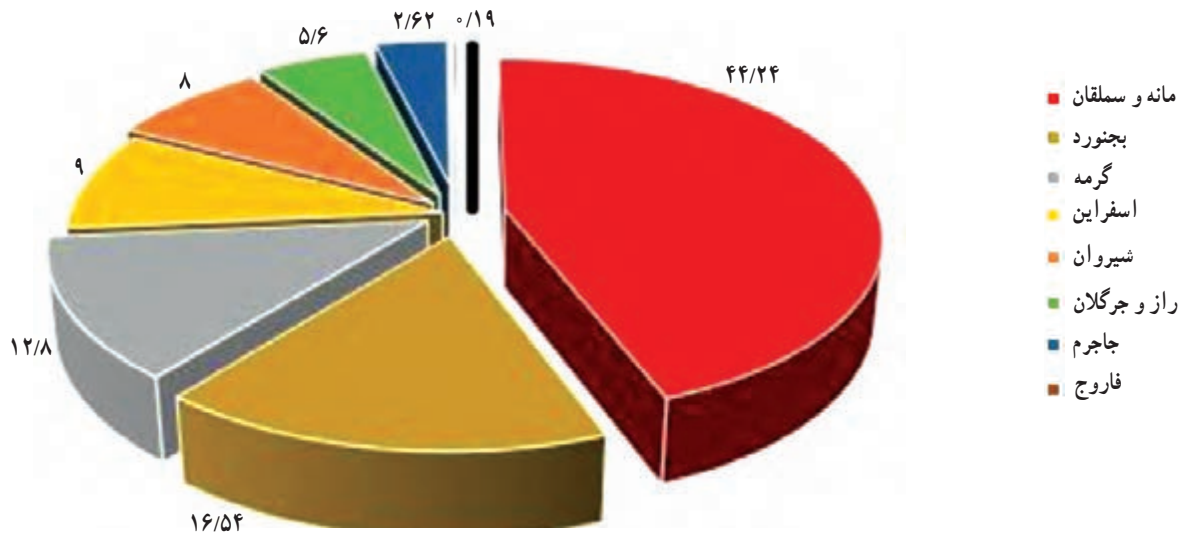
شکل ۳۲-۱ نقشه پوشش گیاهی استان

وضعیت پوشش گیاهی استان

پوشش گیاهی استان که از نظر زیست محیطی اهمیت زیادی دارد، در قالب جنگل‌ها و مراتع قابل بررسی است. جنگل‌ها و مراتع حدود ۱۸۴۹۴۰۰ هکتار و اراضی زراعی و نواحی مسکونی بدون پوشش گیاهی حدود ۹۹۴۰۰۰ هکتار از مساحت استان را شامل می‌شود.

الف) جنگل :

جنگل‌های استان با وسعتی حدود ۴۰۷۹۱۵ هکتار، ۲۲/۲۰ درصد از پوشش گیاهی استان را به خود اختصاص می‌دهند. مساحت جنگل‌های استان تقریباً ۳/۳ درصد از کل مساحت جنگل‌های کشور را شامل می‌شود. این جنگل‌ها عمدتاً از نوع غیرتجاری بوده و به دلیل نقش حفاظتی خاک و تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی از اهمیت خاصی برخوردارند. بیشتر محققان جنگل‌های استان را در ردیف جنگل‌های ایران - توران و ناحیه رویشی هیرکانی قرار می‌دهند. در مقایسه با گونه‌های ایران - تورانی، مساحت جنگل‌های هیرکانی در استان کم و به صورت نوار باریکی در جنوب و جنوب غربی شهرستان مانه و سملقان قابل مشاهده است.

شکل ۳۳-۱- نمودار وسعت جنگل‌های استان به تفکیک شهرستان به درصد

از نظر میزان تراکم گونه‌های گیاهی، از کل جنگل‌های استان، در حدود ۱۲۹۱۱/۲۹ هکتار را جنگل‌های انبوه، ۱۱۶۵۷۰/۴۹ هکتار را جنگل‌های نیمه انبوه و در حدود ۲۸۵۲۳۹/۱۶ هکتار را جنگل‌های تُنک تشکیل می‌دهند.

شکل ۳۴-۱- نمودار درصد تراکم جنگل‌های استان

گونه‌های جنگلی استان : همان‌طور که اشاره شد، گونه‌های جنگلی استان، ترکیبی از گونه‌های هیرکانی و ایران - تورانی هستند. مهم‌ترین گونه‌های هیرکانی شامل بلوط، مرز، زبان گنجشک، انجیر وحشی و گلایه وحشی است. در جنگل‌های ایران - تورانی غالباً گونه‌های اُرس، زرشک وحشی، پسته، زالزالک، نسترن، داغداغان و کرکوم باشند.

جغرافیای طبیعی استان

زالزالک

بلوط

زرشک کوهی

انجیر وحشی

گلایه وحشی

اُرس

شکل ۳۵-۱- نمونه‌هایی از گونه‌های جنگلی استان

برای مطالعه

جدول ۳-۱- مشخصات جنگل‌های استان خراسان شمالی با توجه به شهرستان و موقعیت جغرافیایی

نام شهرستان	ناحیه رویشی	تپ رویشی	مساحت (هکتار)	گونه‌های همراه
اسفراین	ایرانی - تورانی	اُرس	۳۵۶۵۲	افرا، کرکو، زالزالک، داغداغان، زرشک
بجنورد	ایرانی - تورانی	اُرس	۶۶۹۵۵	افرا، کرکو، زالزالک، داغداغان، زرشک
گرمره	هیرکانی و ایرانی - تورانی	بلوط و اُرس	۵۲۰۳۳	ممرز، زبان گنجشک، گلایی وحشی، افرا، کرکو، زالزالک، داغداغان، زرشک
جاجرم	ایرانی - تورانی	اُرس	۱۴۸۶۶	افرا، کرکو، زالزالک، داغداغان، زرشک
راز و جرگلان	ایرانی - تورانی	اُرس	۲۲۷۴۷	افرا، کرکو، زالزالک، داغداغان، زرشک
فاروج	ایرانی - تورانی	اُرس	۷۸۹	افرا، کرکو، زالزالک، داغداغان، زرشک
شیروان	ایرانی - تورانی	اُرس	۳۲۴۲۲	افرا، کرکو، زالزالک، داغداغان، زرشک
مانه و سملقان	هیرکانی	بلوط	۲۲۵۰۰	ممرز، زبان گنجشک، گلایی وحشی
	ایران - تورانی	پسته، اُرس	۵۰۰	افرا، کرکو، زالزالک، داغداغان، زرشک
	ایران - تورانی	اُرس	۱۵۵۹۴۲	افرا، کرکو، زالزالک، داغداغان، زرشک
جمع			۴۰۴۴۰۶	—

شکل ۳۶-۱- جنگل‌های انبوه در مانه و سملقان

شکل ۳۷-۱- جنگل‌های نیمه انبوه منطقه حفاظت‌شده قورخود

شکل ۳۸-۱- جنگل‌های تنک پارک ملی سالوک

ب) مراتع

شرایط مساعد طبیعی امکان می‌دهد مراتع استان از وضعیت نسبتاً مطلوبی برخوردار باشند. مساحت کل مراتع استان ۱۴۱۴۸۵ هکتار است که تقریباً ۶۱/۰۳ درصد از کل پوشش گیاهی طبیعی استان و حدود ۱/۳ درصد از مراتع کشور را به خود اختصاص می‌دهد.

این مراتع با توجه به تراکم، مرغوبیت و تأمین علوفه دام به سه دسته تقسیم می‌شوند :

مراتع خوب : شامل مراتع گلیل و سرانی، شاه جهان، سالوک، قورخود، آلاداغ و کوه بهار می‌باشد.

مراتع متوسط : شامل مراتع دامنه‌های جنوبی آلاداغ و نواحی کم ارتفاع کپه‌داغ می‌شود.

مراتع فقیر : عمدتاً در دشت‌های جنوبی استان مانند جاجرم، گرمه و جنوب اسفراین مشاهده می‌شوند.

جدول ۴-۱- میزان و نوع مراتع استان

مشخصات		وسعت مراتع و درصد		بازده علوفه خشک در هکتار بر حسب کیلو گرم		کل علوفه خشک بر حسب تن	
وضعیت مرتع	هکتار	درصد	متوسط عملکرد علوفه خشک	متوسط علوفه خشک قابل برداشت	موجودی علوفه خشک سالیانه (تن)	علوفه خشک قابل برداشت سالیانه	
خوب	۱۱۲۶۱۵	بیش از ۷/۹۵ درصد	۲۴۰	۱۲۰	۲۵۵۰۷/۹۲	۱۲۷۵۳/۹۶	
متوسط	۶۲۷۲۴۴	بیش از ۴۴/۳۳ درصد	۱۸۰	۹۰	۱۱۲۳۶۲/۶۶	۵۶۱۸۱/۳۳	
فقیر	۶۷۴۹۹۱	حدود ۴۷/۷ درصد	۱۵۰	۷۵	۴۴۳۱۳/۱۵	۲۲۱۵۶/۵۷۵	
جمع	۱۴۱۴۸۵۰	۱۰۰ درصد	—	—	۱۸۲۱۸۳/۷۳	۹۱۰۹۱/۸۶۵	

شکل ۳۹-۱- نمودار کیفی درصد مراتع استان

مراتع خوب

جغرافیای طبیعی استان

مراتع متوسط

مراتع فقیر

شکل ۴۰-۱- انواع مراتع در استان

گونه‌های مرتعی استان: به دلیل تنوع شرایط طبیعی، گیاهان مرتعی استان از تنوع زیادی برخوردارند. از مهم‌ترین گونه‌های مرتعی می‌توان به درمنه، کاکوتی، شقایق، یونجه وحشی، علف گندمی، بومادران، باریجه، سلمه و... اشاره نمود.

اهمیت مراتع استان: بنابر اعلام اداره کل منابع طبیعی استان ارزش مراتع این استان از نظر تولید علوفه فقط حدود ۲۵ درصد است. در حالی که بیش از ۷۵ درصد ارزش مراتع استان به فواید و ارزش‌های زیست محیطی از قبیل حفاظت از منابع خاک، تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی، جذب گاز کربنیک، تولید اکسیژن، تعدیل دما، وجود گیاهان دارویی با ارزش، تلطیف هوا و پناهگاه حیات وحش مربوط می‌شود.

عوامل تخریب مراتع استان: یکی از مهم‌ترین عوامل تخریب مراتع استان، تغییر کاربری، فشار فزاینده جمعیت دام و بهره‌برداری متکی به مرتع، داشتن ضرایب سیل خیزی و فرسایش‌پذیری بالا می‌باشد. به‌طوری که در ۱۰۲۵۹۴۱ هکتار از مراتع

استان، دام زیادی چرا می کنند. به گونه ای که تعداد دام موجود در این مراتع تقریباً $\frac{1}{8}$ برابر توان مراتع استان است. این امر را می توان از مهم ترین عوامل تخریب مراتع استان به حساب آورد. علاوه بر این، حریق در مراتع به عنوان یکی دیگر از عوامل تخریب جنگل ها و مراتع به حساب می آید. به طور مثال، در سال ۱۳۸۵، ۵۶ مورد، حریق در جنگل ها و مراتع استان روی داده که، در اثر این آتش سوزی ها حدود ۹۶۶ هکتار از جنگل ها و مراتع استان نابود شده است. از مهم ترین عوامل دیگر داشتن ضرایب سیل خیزی و فرسایش پذیری بالا است (بیش از ۶۵ درصد وسعت استان فرسایش پذیر می باشد).

زیستگاه های حیات وحش استان

استان خراسان شمالی به دلیل تنوع زیست محیطی، مقام ممتازی در بین استان های کشور دارد. به همین منظور سازمان محیط زیست اقدام به تأسیس چندین پارک ملی، منطقه حفاظت شده و پناهگاه حیات وحش در این استان نموده است. پارک ملی و منطقه حفاظت شده ساریگل: پارک ملی و منطقه حفاظت شده ساریگل، در شرق شهرستان اسفراین قرار دارد. این منطقه طبق مصوبه شورای عالی محیط زیست در سال ۱۳۵۲ با نام منطقه شاه جهان، حفاظت شده اعلام شد.

شکل ۴۲-۱ میش اوربال منطقه حفاظت شده ساریگل

شکل ۴۱-۱ پلنگ پارک ملی ساریگل قوی ترین، سریع ترین و زیباترین پلنگ جهان

در آذر ماه سال ۱۳۸۱ به موجب مصوبه شورای عالی حفاظت محیط زیست، این منطقه به دو منطقه با عنوانین پارک ملی و منطقه حفاظت شده ساریگل تقسیم شد.

از نظر پوشش گیاهی، این منطقه با بیش از ۲۰۰ گونه گیاهی از تنوع نسبتاً مطلوبی برخوردار است. گیاهان غالب منطقه درمنه، کلاه میرحسن و گون هستند.

از نظر زندگی جانوری این پارک از تنوع بسیاری برخوردار است. از مهم ترین جانوران این پارک می توان به پلنگ، کفتار، گرگ، روباه، گربه وحشی، قوچ اوربال، کل و بز، آهو و گراز اشاره نمود.

بنابر اعلام سازمان محیط زیست خراسان شمالی از ۵۰۲ گونه پرند شناسایی شده در ایران، ۷۰ گونه یعنی ۱۵/۳ درصد آنها در این منطقه مشاهده شده اند.

شکل ۴۴-۱- تخم‌گذاری پرندگان مهاجر در منطقه حفاظت‌شده ساریگل

شکل ۴۳-۱- نمونه‌ای از آبشخورهای ایجاد شده در پارک ملی ساریگل

پارک ملی و منطقه حفاظت‌شده سالوک : پارک ملی و منطقه حفاظت‌شده سالوک در شمال غرب شهرستان اسفراین قرار دارد. این منطقه از سال ۱۳۵۲ تحت حفاظت محیط زیست قرار گرفت. در سال ۱۳۸۱ قسمتی از شرق سالوک به پارک ملی ارتقا یافت و به موجب مصوبه شورای عالی حفاظت محیط زیست به دو منطقه با عناوین پارک ملی و منطقه حفاظت‌شده سالوک تقسیم شد. این منطقه به دلیل قرار گرفتن در لبه اتصال دو ناحیه کپه‌داغ و کویر مرکزی از تنوع زیستی بالایی برخوردار است. منطقه سالوک از لحاظ جمعیت و تنوع گونه‌ها به علت دارا بودن دو اکوسیستم کوهستانی و دشتی، منطقه‌ای فوق العاده غنی و ارزشمند است. مهم‌ترین جانوران این منطقه قوچ و میش، کل و بز، آهو، پلنگ، کفتار، گرگ، روباه، گربه پالاس، گربه وحشی، کبک، دلیجه و سایر پرندگان شکاری هستند.

شکل ۴۶-۱- آهو مهم‌ترین گونه حیات وحش مناطق دشتی سالوک

شکل ۴۵-۱- قوچ اوریاال مهم‌ترین گونه حیات وحش نواحی کوهستانی پارک سالوک

از نظر پوشش گیاهی، پارک سالوک یکی از ایستگاه‌های تحقیقات گیاهی کشور به حساب می‌آید. گیاه غالب این منطقه در قسمت دشت، درمنه و در قسمت کوهستانی گون از نوع کلاه میرحسن و چوبک می‌باشد.

شکل ۴۸-۱ گون نوع کلاه میرحسن پوشش گیاهی غالب در نواحی کوهستانی سالوک

شکل ۴۷-۱ درمنه پوشش گیاهی غالب نواحی دشتی منطقه حفاظت شده سالوک

منطقه حفاظت شده قورخود : منطقه حفاظت شده قورخود، (مانه و سملقان) با وسعتی بالغ بر ۴۳۰۰۰ هکتار در شمال غرب شهرستان مانه و سملقان واقع شده است. این منطقه در تاریخ ۱۳۵۰/۴/۲۷ از سوی سازمان محیط زیست، حفاظت شده اعلام شد. از نظر پوشش گیاهی یکی از مناطق پرتراکم استان به حساب می آید. از مهم ترین گونه های گیاهی آن می توان به انواع گون، درمنه، خارشتر، اسفناج وحشی، سریش، جفجغه، بومادران، کاکوتی، آویشن، زیره، گل ماهور و باریجه اشاره نمود.

شکل ۵۰-۱ جنگل های انبوه قورخود

شکل ۴۹-۱ بز کوهی در منطقه قورخود

از نظر جانوری این منطقه یکی از زیستگاه های اصلی کل و بز در کشور به حساب می آید. علاوه بر کل و بز حیوانات دیگری نظیر قوچ و میش، آهو، پلنگ، خرس قهوه ای، گرگ، گربه وحشی، روباه، سمور، گراز و کفتار نیز در این پارک زیست می نمایند.

منطقه حفاظت شده گلیل و سرانی : منطقه حفاظت شده مرزی گلیل و سرانی (شیروان) با وسعتی بالغ بر ۱۸۰۰۰ هکتار در شمال شهرستان شیروان (در مجاورت مرز مشترک با کشور ترکمنستان) واقع شده است. این منطقه در سال ۱۳۵۰ به عنوان منطقه حفاظت شده اعلام شد.

جغرافیای طبیعی استان

از سال ۱۳۵۶ تا ۱۳۶۱ به پارک ملی ارتقا یافت و سپس به منطقه حفاظت شده تنزل یافت. منطقه گل سرانه در بخش قوشخانه محدوده روستای سرانه و منطقه گلیل در بخش سرحد محدوده روستای نامانلو قرار دارد. بنابر اطلاعات موجود در سازمان محیط زیست، درختان کهنسالی در این منطقه وجود دارند. از جمله درخت ارسی که به لحاظ قطر تنه و قدمت، کهنسال ترین درخت ارس در خراسان بزرگ بوده و جزء ۵ درخت کهنسال ارس ایران محسوب می شود.

از نظر زندگی جانوری، منطقه حفاظت شده گلیل و سرانی یکی از مهم ترین مناطق کشور به شمار می آید که از مهم ترین گونه های جانوری آن می توان به قوچ و میش اوربال، پلنگ، گربه وحشی، گراز، کبک دری، دلیجه، سهره سیاه و باقیرقره قهوه ای اشاره نمود.

شکل ۵۲-۱- درخت ارس کهنسال گلیل و سرانی

شکل ۵۱-۱- قوچ اوربال گلیل و سرانی

پناهگاه حیات وحش میاندهشت (جاجرم): پناهگاه حیات وحش میاندهشت با وسعتی در حدود ۸۴۴۳۵ هکتار در جنوب شهرستان جاجرم قرار دارد. این منطقه در سال ۱۳۵۲ در ردیف پناهگاه های حیات وحش ایران قرار گرفت. از نظر پوشش گیاهی، غالب گیاهان منطقه، گیاهان شور پسند بوده و شامل درمنه، گون، تاق و گز هستند.

مهم ترین گونه های جانوری زیستگاه عبارتند از پلنگ، یوزپلنگ، گراز، روباه، شغال، گرگ، کفتار، گربه وحشی، انواع جوندگان، هوبره، کبک، تیهو، عقاب دشتی و عقاب شاهی.

شکل ۵۳-۱- عقاب از پرندگان شکاری پناهگاه حیات وحش میاندهشت جاجرم

برای مطالعه

یوزپلنگ آسیایی (ایرانی): یوزپلنگ آسیایی یکی از اعضای خانواده گربه‌سانان است. این گونه یکی از نادرترین گربه‌سانان جهان به‌شمار می‌رود. این جانور که زمانی زیستگاه آن در اکثر مناطق دشتی غرب آسیا پراکنده بود، بیش از ۲۰ سال است که ایران آخرین پناهگاه آن در دنیا به‌شمار می‌رود. جمعیت یوزپلنگ در ایران حداقل ۵۰ قلاده است.

یوزپلنگ دارای دست و پای بلند، بدنی کشیده و باریک، شکم بالا آمده، سر کوچک و گرد، پوزه کوتاه، گوش‌های کوتاه و گرد است. رنگ پشت این حیوان زرد متمایل به نارنجی – قرمز و زیر بدنش سفید است و موهای زیر و نسبتاً بلندی دارد. سطح بدن یوزپلنگ از خال‌های گرد، سیاه و توپر پوشیده است. در ناحیه صورت این حیوان دو نوار سیاه رنگ دیده می‌شود که از گوشه چشم به سمت گوشه دهان امتداد دارد که خط اشک نامیده شده و یکی از مهم‌ترین شاخص‌های یوزپلنگ محسوب می‌شود.

از بین رفتن شدید طعمه‌های این حیوان، نبود طرح‌های حفاظتی و عدم شناخت مردم و شکارچیان از ارزش اکولوژیک این گربه‌سان، جمعیت آن را با کاهش شدید و بحران جمعیت روبه‌رو کرده است.

به پیشنهاد سازمان حفاظت محیط‌زیست در جام جهانی فوتبال ۲۰۱۴ برزیل، پیراهن‌های اعضای تیم ملی ایران به تصویر یوزپلنگ ایرانی مزین شد. این حیوان میراث طبیعی کشورمان به حساب می‌آید. منطقه حفاظت شده میاندشت خراسان شمالی از مهم‌ترین زیست بوم‌های یوزپلنگ ایرانی محسوب می‌گردد.

شکل ۵۴-۱- یوزپلنگ آسیایی پناهگاه حیات وحش میاندشت

ذخیره‌گاه زیست‌کره کپه‌داغ

ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره یا اندوختگاه زیست‌سپهر، مناطق طبیعی خشکی یا ساحلی هستند که معرف مهم‌ترین اکوسیستم‌های زیست‌کره (بیوسفر) بوده و در آنها منابع ژنتیکی مورد حفاظت پایدار (بهره‌برداری خردمندانه، احیاء و نگهداشت برای نسل‌های آینده) قرار گرفته و ضمن بهبود شرایط اقتصادی – معیشتی، اجتماعی و فرهنگی جوامع بومی – محلی برای پایداری تنوع زیستی، امکان انجام پژوهش‌های اکوسیستمی و آموزشی را در سطح جهانی فراهم می‌آورد.

شکل ۵۵-۱- ذخیره‌گاه زیست‌کره کپه‌داغ

جغرافیای طبیعی استان

هدف انتخاب ذخیره‌گاه: تهیه الگوهایی در جهت حفظ پایداری محلی، ملی و جهانی و فراهم آوردن امکان برای اجرای توسعه پایدار در سطح محلی.

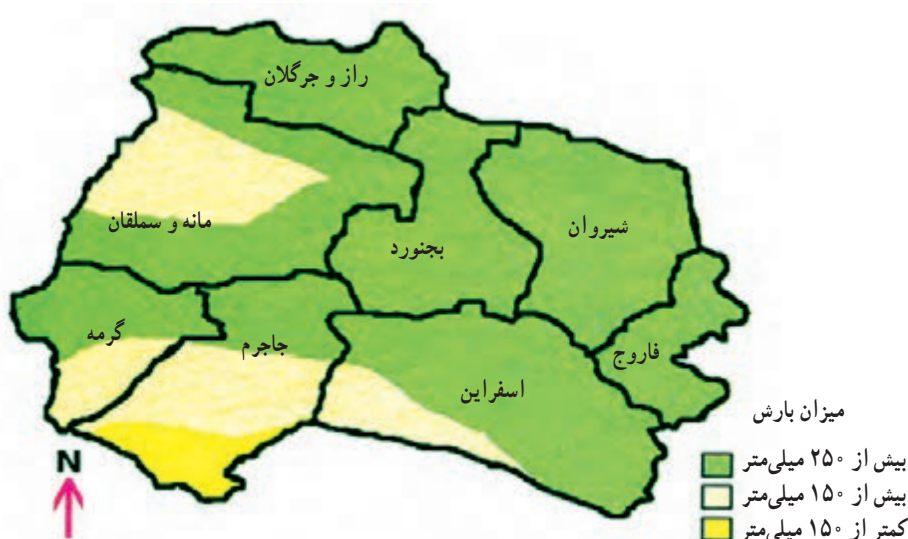
ذخیره‌گاه کپه‌داغ سیزدهمین ذخیره‌گاه زیست‌کره کشورمان در برنامه انسان و کره مسکون یونسکو می‌باشد.

مناطق بیابانی و نیمه بیابانی استان

بیابان به چه مناطقی گفته می‌شود؟

سازمان جهانی هواشناسی (WMO)، بیابان را به مناطقی اطلاق می‌نماید که بارش و منابع آب در آنها به اندازه رشد گیاه نباشد. استان خراسان شمالی مانند برخی از استان‌های کشور تحت تأثیر عوامل بیابان‌زایی قرار گرفته و قسمت‌هایی از آن را سرزمین‌های بیابانی تشکیل می‌دهد.

به نقشه بیابان‌های استان توجه کنید و به سؤالات پایین صفحه پاسخ دهید.

شکل ۱-۵۶- نقشه پراکندگی بیابان‌های استان

آیا در این نقشه مناطق بیابانی یا نیمه بیابانی را مشاهده می‌کنید؟ بیشترین سطح بیابان در کدام شهرستان مشاهده می‌شود؟

در دهه‌های اخیر به علت چرای بیش از حد دام، بوته‌کشی، شخم نامناسب و شیوه‌های نادرست آبیاری سطح بیابان‌های استان گسترش یافته است. علاوه بر این، بر اثر وزش باد و فرسایش خاک در قسمت‌های جنوبی استان، تپه‌های ماسه‌ای به وجود آمده و شرایط گسترش بیابان‌ها را فراهم کرده است.

بر اساس آمار اداره منابع طبیعی استان، در حدود ۵۸۷۲۲۱ هکتار از مساحت استان را بیابان‌ها تشکیل می‌دهند که از این مقدار ۳۳۷۱۰۶ هکتار آن در شهرستان جاجرم و حدود ۲۵۰۱۱۵ هکتار آن در شهرستان اسفراین قرار دارد.

شکل ۵۸-۱ چشم اندازی از بیابان های جنوبی جاجرم

شکل ۵۷-۱ شخم نامناسب در دیم زارهای استان

ویژگی های آب و هوایی بیابان های استان : آنچه سبب تفکیک مناطق بیابانی از سایر مناطق می شود ویژگی های آب و هوایی آن است. مهم ترین ویژگی های آب و هوایی بیابان های استان عبارتند از :

۱- میزان بارش در بیابان های استان کم و نامنظم است. این میزان بارش سالیانه در بیابان های اسفراین ۱۷۹ میلی متر و در بیابان های جاجرم ۱۲۴ میلی متر ثبت شده است.

۲- درجه حرارت در بیابان های استان متغیر است. متوسط دمای بیابان های استان ۲۴/۴۸ درجه سانتی گراد است.

۳- میزان تبخیر در این بیابان ها بیش از ۱۰ برابر میزان بارش است. به طوری که تبخیر در بیابان های جاجرم به ۲۴۶۶ میلی متر و در بیابان های اسفراین به ۲۱۰۰ میلی متر در سال می رسد.

استعداد و توانمندی بیابان های استان : نواحی بیابانی علی رغم داشتن مشکلات، از توانمندی های فراوانی برخوردار هستند که در صورت برنامه ریزی مناسب می توان از آنها بهره برداری نمود. از مهم ترین این توانمندی ها می توان به انرژی خورشیدی، انرژی باد، منابع معدنی، انباشت ماسه، استحصال نمک و پرورش گونه های گیاهی شورپسند اشاره نمود.

شکل ۵۹-۱ کارخانه آلومینای جاجرم زمینه ای برای جلوگیری از مهاجرت فرستی

جغرافیای طبیعی استان

راه‌های مقابله با بیابان‌زایی در استان: برای مقابله با گسترش بیابان‌ها در استان فعالیت‌های قابل ملاحظه‌ای انجام شده است که از مهم‌ترین آنها می‌توان به کاشت درختان خشکی‌پسند از جمله گیاه آتریپلکس، مدیریت منابع آب و کنترل رواناب‌ها، تقویت پوشش گیاهی و مدیریت پایدار عرصه‌های بیابانی با مشارکت مردم اشاره نمود.

شکل ۱-۶۰- کشت گیاهان خشکی‌پسند (آتریپلکس) در بیابان‌های استان

برای مطالعه

یکی از مهم‌ترین مشکلات مناطق بیابانی استان، فرسایش بادی است. به دلیل کندی فرایند تکوین خاک در نواحی بیابانی (برای تشکیل یک سانتی‌متر خاک در این مناطق نزدیک به هزار سال زمان لازم است)، جلوگیری از فرسایش خاک در این مناطق باید جدی گرفته شود. فرسایش بادی در جنوب شهرستان‌های جاجرم و اسفراین بیشتر به چشم می‌خورد. فرسایش بادی در ۲۲ درصد از بیابان‌های جنوبی استان به قدری شدید است که این مناطق را در ردیف مناطق بحرانی کشور از نظر فرسایش بادی قرار داده است.

شکل ۱-۶۱- نیکای شکل گرفته در بیابان‌های جنوبی استان

یکی از اقدامات مقابله با بیابان‌زایی در استان، اجرای پروژه ترسیب کربن (ذخیره کربن موجود جو در خاک و گیاهان به منظور کاهش گازهای گلخانه‌ای) می‌باشد که از طریق تقویت جوامع محلی و مشارکت اجتماعی به حذف و انتشار کربن در جو کمک می‌کند. این جوامع از طریق احیاء، حفاظت و استفاده پایدار از منابع محدود آب و زمین در این پروژه مشارکت دارند. این پروژه از سال ۱۳۹۳ توسط اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری خراسان شمالی با مشارکت مردم، توصیه و حمایت برنامه عمران سازمان ملل متحد (UNDP) در سه سایت اسفراین – جاجرم و گرمه با اهداف زیر در حال اجراست:

کاهش CO_2 موجود در جو از راه‌های زیر انجام می‌شود: افزایش پوشش گیاهی مرتعی، رشد شاخص توسعه انسانی، حفاظت از منابع طبیعی، محیط‌زیست و توسعه پایدار روستایی.

در این راستا تاکنون اقدامات زیر انجام شده است: برگزاری کارگاه‌های آموزشی کسب مهارت، توانمندسازی جوامع محلی و فقرزدایی، تولید نهال و نهال‌کاری، تأسیس صندوق‌های اعتباری خرد، حفاظت و فرق مراتع، تشکیل شرکت‌های تعاونی، ایجاد مشاغل روستایی، برنامه توسعه روستایی و خدماتی.

بیشتر بدانیم

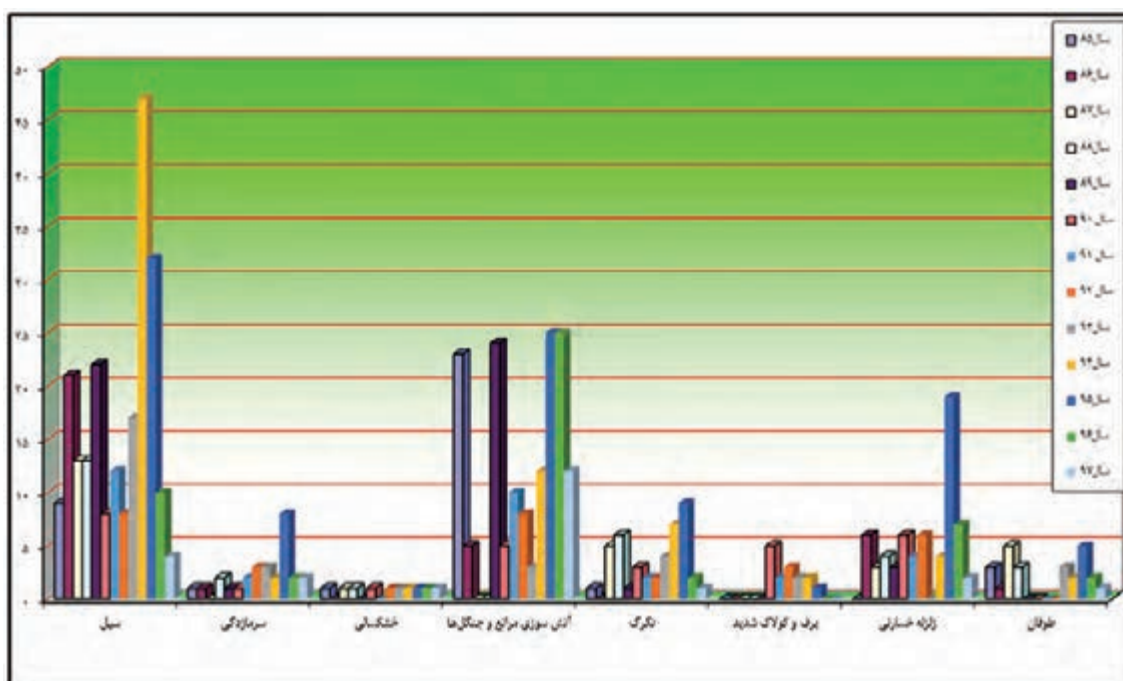

کاهش گازهای گلخانه‌ای در بُعد جهانی، احیای منابع تخریب یافته در بُعد ملی و ارتقای سطح معیشتی و اقتصادی جوامع روستایی در بُعد محلی طراحی و اجرا می‌شود. جهت کسب اطلاعات بیشتر می‌توانید به آدرس زیر مراجعه کنید: Khorasanshomali.frw.org.ir

درس پنجم مسائل و مشکلات محیطی استان

مخاطرات طبیعی

بیش از چهل نوع مخاطره طبیعی در جهان شناخته شده است که بیشتر آنها در استان خراسان شمالی رخ می‌دهند. به نظر شما کدام یک از مخاطرات طبیعی، استان خراسان شمالی را تهدید می‌کند؟
مهم‌ترین مخاطرات طبیعی استان عبارتند از: زلزله، سیل، خشکسالی، لغزش، رانش زمین، سرمازدگی، رعد و برق، تگرگ، ریزش‌سنگ، پیشروی بیابان، طوفان و ...

شکل ۶۲-۱- نمودار وقوع بحران‌های طبیعی در استان

کدام یک از مخاطرات طبیعی داخل نمودار در محل زندگی شما رخ داده است؟

زلزله : زلزله مخرب‌ترین پدیده طبیعی است که همه ساله خسارت‌های جانی و مالی زیادی به انسان‌ها وارد می‌کند. خراسان شمالی از استان‌های زلزله خیز کشور است. به علت فراوانی و طول زیاد گسل‌ها و جوان بودن چین‌خوردگی‌ها در استان، تاکنون زلزله‌های بسیاری در این استان به وقوع پیوسته است. از مخرب‌ترین آنها می‌توان به زمین لرزه‌های یازدهم اردیبهشت سال ۱۳۰۸ شهر بجنورد با بزرگی ۷/۳ ریشتر که بیش از ۳۲۰۰ نفر کشته برجای گذاشت و سال ۱۳۵۲ دهنه اجاق در شهرستان اسفراین و ۱۹ بهمن سال ۱۳۷۵ روستای ناوه در شهرستان بجنورد اشاره نمود.

هر چند، زلزله‌ها، سبب تخریب ساختمان‌ها می‌شوند ولی رعایت نکات ایمنی در ساختمان سازی می‌تواند تا حدودی از خسارات آن بکاهد. تأثیر این نکته را در مقایسه شکل‌های (۱-۶۳) و (۱-۶۴) می‌توانید به خوبی مشاهده کنید.

شکل ۱-۶۴- زلزله روستاهای بجنورد ۱۳۹۶

شکل ۱-۶۳- ساختمان دبستان روستای ناوه پس از زلزله

شکل ۱-۶۵- بازسازی روستای زلزله زده توپ چنار شهرستان مانه و سملقان با استفاده از

اسکلت زوگالی (چوبی)

بین پراکندگی گسل‌ها و وقوع زلزله‌ها ارتباط وجود دارد. در این بین، گسل‌های فعال خطرناک‌ترند. گسل فعال به گسلی گفته می‌شود که در چند دهه اخیر در آن زلزله‌ای رخ داده باشد. در جدول زیر با مهم‌ترین گسل‌های فعال استان آشنا می‌شوید.

جدول ۵-۱- مشخصات گسل‌های فعال استان

نام گسل	طول گسل (کیلومتر)	جهت گسل	موقعیت نسبی	شواهد و نشانه‌های فعالیت
دهنود	۲۰	NW-SE	شرق اسفراین	زمین لرزه سال ۱۳۶۵، پدیده انحراف رودخانه‌ای
گلبین	۱۰	NW-SE	-	زمین لرزه سال ۱۳۱۲
زَنف	۱۰	NW-SE	شرق اسفراین و جنوب فاروج	زمین لرزه سال ۱۳۴۸
کپه داغ	۵۰	NW-SE	شمال شهرهای فاروج و شیروان	زلزله سال ۱۳۵۶ شهر قوچان
خوراب	۱۵	NW-SE	بخش بام و صفی آباد	انحراف رودخانه، جابه‌جایی در رسوبات جدید
جهان	۲۵	NW-SE	کوه شاه جهان	زمین لرزه سال ۱۳۶۰ و ۱۳۴۵
سالوک	۱۵	E-W	خط تغییر شیب کوه سالوک و دره گریوان	زمین لرزه سال ۱۳۶۳ وجود پرتگاه‌های متعدد
قرجه رباط	۱۷	NE-SW	روستای قرجه رباط در شرق سنخواست	زمین لرزه‌های سال ۱۳۳۲ و ۱۳۳۱
سارمران	۱۵	E-W	بالتر از روستای سارمران در جنوب کوه سالوک	زمین لرزه سال ۱۳۳۲
شوقان	۴۰	E-W	خط تغییر شیب رشته کوه آلا داغ و دشت شوقان	زمین لرزه ۱۳۳۵
باغان	۳۰	NW-SE	شمال و شمال غرب شهر شیروان	زمین لرزه ۱۳۹۰ شهر لوجلی
چمن بید	۷۵	E-W	شمال روستاهای چمن بید، باش کلاته و اسپاخو	پرتگاه ساختمانی و مخروط افکنه‌های جدید
کی کی	۱۵	NE-SW	غرب و جنوب غرب روستای کی کی	زمین لرزه سال ۱۳۶۱
شیرویه	۵	NW-SE	روستای شیرویه	زمین لرزه ۱۳۲۰ انحراف رودخانه روین
قلعه کور	۲۵	NE-SW	جنوب شهرهای گرمه و جاجریم	اختلاف ارتفاع و پرتگاه‌های گسلی
امین آباد اسفراین	۴	W-E	شمال غرب شهر اسفراین	زمین لرزه سال ۱۳۹۰
ناوه	۸	NW-SE	روستای ناه در شمال بجنورد	زمین لرزه ۱۳۷۵
تکل کوه	۴۵	W-E	شمال بهکده رضوی و شهر آشخانه تا شرق مانه	زمین لرزه ۲۳ اردیبهشت ۱۳۹۶

آخرین فعالیت گسل‌های استان مربوط به باغان - گرماب در شمال غرب بجنورد است که موجب وقوع زمین لرزه‌ای در ۲۳ اردیبهشت سال ۱۳۹۶ با بزرگی ۵/۷ درجه در مقیاس ریشتر شد که دو نفر تلفات جانی داشت و خسارات مالی بسیاری برجای گذاشت.

شکل ۱-۶۷- گسل تکل کوه شهرستان مانه و سملقان

شکل ۱-۶۶- گسل امین آباد از گسل‌های فعال استان

سیل: بعد از زلزله، سیل مخرب‌ترین خطر طبیعی استان به حساب می‌آید. براساس اطلاعات موجود خراسان شمالی یکی از سیل‌خیزترین استان‌های کشور می‌باشد.

علل وقوع سیلاب در استان منشأ طبیعی و انسانی دارد. از مهم‌ترین دلایل طبیعی آن می‌توان به ذوب ناگهانی برف و یخ در کوهستان‌ها، بارش‌های رگباری، کم شدن پوشش گیاهی و شیب زمین و از مهم‌ترین عوامل انسانی می‌توان به عدم اعمال مدیریت صحیح در حوضه‌های آبخیز، برداشت غیر اصولی مصالح رودخانه‌ای، تجاوز به حریم رودخانه‌ها، توسعه شهرها و روستاها در عرصه‌های سیل‌گیر اشاره نمود.

شکل ۱-۶۹- آب‌گرفتگی خیابان‌های شهر بجنورد در سیلاب سال ۱۳۸۷

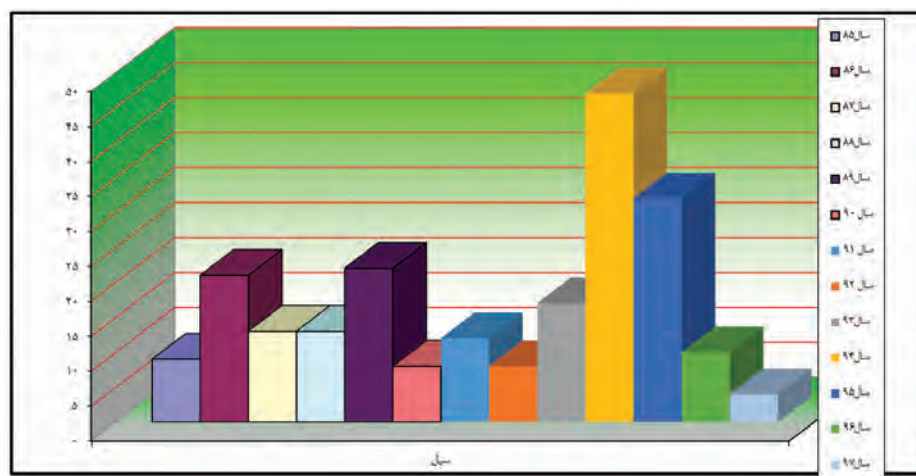

شکل ۱-۶۸- ورود سیلاب‌ها به مناطق مسکونی روستای فرتان اسفراین

اردیبهشت ماه ۱۳۸۶

جغرافیای طبیعی استان

بیشتر شهرستان‌های استان در معرض خطر سیل قرار دارند. همه ساله وقوع سیل خسارات مالی زیادی به مردم استان وارد می‌کند. شکل ۱-۷ میزان خسارات ناشی از سیل در شهرستان‌های استان را در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۷ مشخص می‌کند.

شکل ۱-۷- بحران سیلاب سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۷

برخلاف زلزله، سیل به راحتی قابل پیش‌بینی و پیشگیری است و با انجام اقداماتی می‌توان از خسارت‌های آن کاست. مهم‌ترین این اقدامات عبارتند از:

- ۱- جلوگیری از تخریب پوشش گیاهی
- ۲- احداث سد و سیل بند
- ۳- اجرای طرح‌های آبخیزداری
- ۴- اطلاع رسانی به موقع قبل از وقوع سیل
- ۵- رعایت حریم رودها و مسیل‌ها

زمین لغزش: زمین لغزش به حرکت و جابجایی توده‌ای مواد در روی سطح شیب‌دار گفته می‌شود. لغزش بر اثر عوامل مختلفی چون ایجاد تراشه در جاده‌ها، تفاوت در نفوذپذیری لایه‌های زمین، افزایش وزن و بارگذاری روی دامنه‌ها، زیربری رود، نیروی جاذبه (شیب)، زلزله و ... به وجود می‌آید. به دلیل کوهستانی بودن قسمت‌های زیادی از استان، پدیده زمین لغزش در بخش‌های زیادی از آن رخ می‌دهد. به عنوان مثال، می‌توان به وقوع زمین لغزش در روستاهای تاتار، گلی، اُترآباد، ناوه و نرگسلو در بجنورد؛ روستای برازانلو در جاجرم؛ هشت مرخ در فاروج؛ اسطرخی در شیروان؛ قره چای و حسن سو در مانه و سملقان؛ کناره‌های محور اسفراین - بجنورد و دره اردوغان - بیدواز در اسفراین اشاره نمود.

شکل ۷۲-۱ زمین لغزش در روستای نرگسلو (شهرستان بجنورد)

شکل ۷۱-۱ زمین لغزش در روستای عرب (شهرستان بجنورد)

سرمازدگی : به علت قرارگیری استان در مسیر اصلی ورود توده هوای سرد و خشک سیبری، در بعضی از سال‌ها، تشدید فعالیت زبانه این توده هوا در اوایل پاییز (سرمازدگی زودرس) و اوایل بهار (سرمازدگی دیررس)، سبب سرمازدگی ناگهانی محصولات باغی و زراعی شده و خسارات زیادی را به کشاورزان استان وارد می‌کند.

شکل ۷۳-۱ آثار سرمازدگی در باغات استان

آلودگی‌های محیط زیستی

امروزه یکی از خطرات جدی که زندگی بشر را تهدید می‌کند، عدم توجه به مشکلات و معضلات زیست محیطی است که نهایتاً تخریب محیط زیست و به مخاطره افتادن زندگی انسان را در پی دارد.

همه افراد جامعه باید در حفاظت محیط زیست سهیم باشند. خداوند گران بهاترین گوهر، محیط زیست (طبیعت) را در اختیار ما قرار داده تا به نحو مطلوب از آن بهره‌مند شویم و به عنوان امانتی به آیندگان بسپاریم.

انواع آلودگی‌های محیط زیستی

آلودگی هوا : رشد بی‌رویه جمعیت، مکان‌یابی و گسترش نامناسب صنایع، افزایش روز افزون وسایل نقلیه موتوری، موقعیت

جغرافیای طبیعی استان

جغرافیایی و محصور شدن برخی از شهرهای استان در میان کوه‌ها و پدیده وارونگی دما، باعث آلودگی هوای استان شده‌اند. در حال حاضر بیش از ۳۰۰ واحد صنعتی در استان مشغول فعالیت هستند. فعالیت این واحدها و شرایط طبیعی برخی از شهرهای استان سبب شده است این شهرها با مشکل آلودگی هوا مواجه شوند.

شکل ۷۵-۱ پدیده وارونگی دما در دشت بجنورد

شکل ۷۴-۱ صنایع استان یکی از منابع آلودگی هوا

مسئولیت نظارت بر آلودگی هوا در استان بر عهده سازمان محیط زیست است. این سازمان جهت کاهش آلودگی هوا اقداماتی انجام داده است که از مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود :

- ۱- برگزاری دوره‌های آموزشی درخصوص مسائل محیط زیست
- ۲- پیگیری و انجام اقدامات لازم به منظور حذف زباله سوزهای بیمارستانی
- ۳- نظارت بر عملکرد مراکز معاینه فنی خودروها
- ۴- الزام صنایع فعال و بزرگ استان به نصب فیلترهای مناسب کاهش آلودگی هوا
- ۵- مکان‌یابی مناسب صنایع
- ۶- توسعه فضای سبز

هر چند اقدامات سازمان محیط زیست نقش به سزایی در کاهش آلودگی هوای استان دارد، اما این اقدامات زمانی نتایج بهتری خواهد داشت که هر شهروند خود را در کاهش آلودگی هوای استان مسئول بداند و در جهت کاهش این آلودگی‌ها تلاش نماید.

آلودگی منابع آب : آب یکی از مهم‌ترین عناصر زیست محیطی است که آلودگی آن می‌تواند سبب بیماری‌های مهلک شود. در آلودگی منابع آب عوامل مختلفی دخالت دارند که از مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود :

- ۱- دفع نامناسب زباله‌ها
- ۲- فاضلاب‌های شهری و روستایی
- ۳- فاضلاب‌های صنعتی
- ۴- پساب‌های کشاورزی

فاضلاب‌های صنعتی

فاضلاب کشتارگاهی

زباله‌های خانگی

زباله‌های شهری

شکل ۷۶-۱- عوامل آلوده کننده منابع آب استان

برای مطالعه

همان‌طور که ذکر شد، یکی از مهم‌ترین عواملی که سبب آلودگی منابع آب استان می‌شود، فاضلاب‌های صنعتی است. واحدهای صنعتی استان که دارای پساب صنعتی‌اند عبارتند از: پتروشیمی خراسان، سیمان بجنورد، شهرک صنعتی شماره یک بجنورد، کشتارگاه صنعتی دام، کشتارگاه امیدپیور، رب گلی داغ، پنیر ساتل غلامان، شرکت صنایع غذایی گهرباران، شرکت تولیدی قند شیروان، مجتمع کشت و صنعت مزرعه سبز خرم، کشتارگاه شیروان، کشتارگاه فاروج، شرکت فراورده‌های شیر بهاره، شهرک صنعتی شیروان، شرکت ترشکامان (شهرک صنعتی شیروان)، شرکت بهنوش خراسان، مجتمع صنعتی اسفراین، کارخانه لوله گستر، شهرک صنعتی اسفراین، شرکت پاک مهر اسفراین، آلومینای جاجرم و واحدهای سنگ شکن. برخی از این واحدها دارای شبکه فاضلاب می‌باشند و از نظر آلودگی منابع آب چندان مشکل را به حساب نمی‌آیند، مانند شهرک صنعتی شماره یک بجنورد و در شهرک‌های صنعتی اسفراین و شیروان نیز شبکه جمع‌آوری فاضلاب در حال احداث است. بیشتر آلودگی منابع آب استان، مربوط به واحدهای صنعتی می‌باشد که فاقد شبکه فاضلاب هستند.

راهکارها و اقدامات زیر می‌تواند از آلودگی منابع آب استان بکاهد :

- ۱- ایجاد، توسعه و تکمیل شبکه‌های جمع‌آوری فاضلاب شهری و روستایی
- ۲- ایجاد سیستم‌های تصفیه خانه فاضلاب در بیمارستان‌ها و واحدهای صنعتی
- ۳- مکان‌یابی مناسب صنایع

۴- ایجاد و راه‌اندازی ایستگاه‌های ثابت و سیار سنجش آلودگی آب

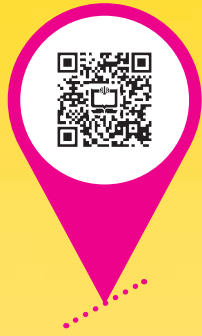
۵- پخش برنامه‌های فرهنگی در خصوص نقش مردم در کاهش آلودگی منابع آب از رسانه‌های گروهی

محیط زیست و پسماند : روند صنعتی شدن جوامع در چند دهه اخیر، زندگی مصرفی را به دنبال داشته است. این شیوه زندگی، سبب تولید هزاران تن زباله مخصوصاً در جوامع شهری شده است. براساس آمار سازمان محیط زیست کشور، در حال حاضر روزانه بیش از ۴۵۰۰۰ تن پسماند شهری در کشور تولید می‌شود که این مقدار تولید زباله در روز، ضمن ایجاد آلودگی‌های مختلف زیست محیطی، خسارات مالی زیادی نیز بر اقتصاد کشور وارد می‌کند. با توجه به اینکه امروزه تولید پسماند اجتناب‌ناپذیر است (تولید روزانه بیش از ۲۵۰ تن زباله در استان) با وجود این می‌توان میزان تولید آن را کاهش داد و از آلودگی‌های زیست محیطی کاست. مهم‌ترین اقدامات در این زمینه عبارتند از :

- ۱- راه‌اندازی کارخانه کمپوست در استان
- ۲- آموزش و فرهنگ سازی مشارکت مردم در تفکیک زباله
- ۳- اصلاح الگوی مصرف
- ۴- مکان‌یابی دفن بهداشتی زباله‌ها
- ۵- مدیریت اصولی پسماندهای صنعتی و ویژه

شکل ۷۷-۱- روش نامناسب انباشت زباله

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان خراسان شمالی

درس ششم تقسیمات سیاسی استان

سابقه پیشنهاد ایجاد استان خراسان شمالی

معضلات ناشی از گستردگی استان خراسان، مشکلات اداری و عدم امکان توزیع عادلانه خدمات، تفکر مبتنی بر ضرورت تقسیم استان پهناور خراسان را در اذهان صاحب نظران مطرح ساخت و سرانجام در تاریخ ۱۳۸۳/۵/۱۹، تقسیم استان به سه استان خراسان شمالی به مرکزیت شهرستان بجنورد، خراسان رضوی به مرکزیت شهرستان مشهد و خراسان جنوبی به مرکزیت شهرستان بیرجند انجام شد.

بیشتر بدانیم

دلایل تقسیم استان خراسان عبارتند از :

- ۱- وسعت بسیار زیاد استان
- ۲- وجود شرایط نسبتاً مشابه اقلیمی و جغرافیایی در مناطق شمال، مرکز و جنوب استان.
- ۳- خصوصیات مشابه قومی، نژادی، فرهنگی، نحوه فعالیت اقتصادی و مناسبات اجتماعی نزدیک مردم در مناطق شمالی، مرکزی و جنوبی.
- ۴- سهولت و سرعت ارتباط مناطق یاد شده ناشی از وضع طبیعی مناطق سه گانه.
- ۵- موقعیت خاص ژئوپولیتیکی استان خراسان و تبعات سیاسی - امنیتی ناشی از وجود بیش از ۱۰۰۰ کیلومتر مرز مشترک با همسایگان خارجی .
- ۶- اعمال سیاست تمرکز زدایی، تحقق عدالت اجتماعی از طریق رفع محرومیت از تمامی نقاط استان و تقسیم عادلانه امکانات بین همه اقشار مردم.

براساس آخرین تقسیمات سیاسی در سال ۱۴۰۰، خراسان شمالی با وسعت ۲۸۴۳۴ کیلومتر مربع، شامل ۸ شهرستان، ۱۹ بخش، ۴۵ دهستان و ۲۴ نقطه شهری می باشد.

جدول ۱-۲- تقسیمات استان خراسان شمالی در سال ۱۴۰۰

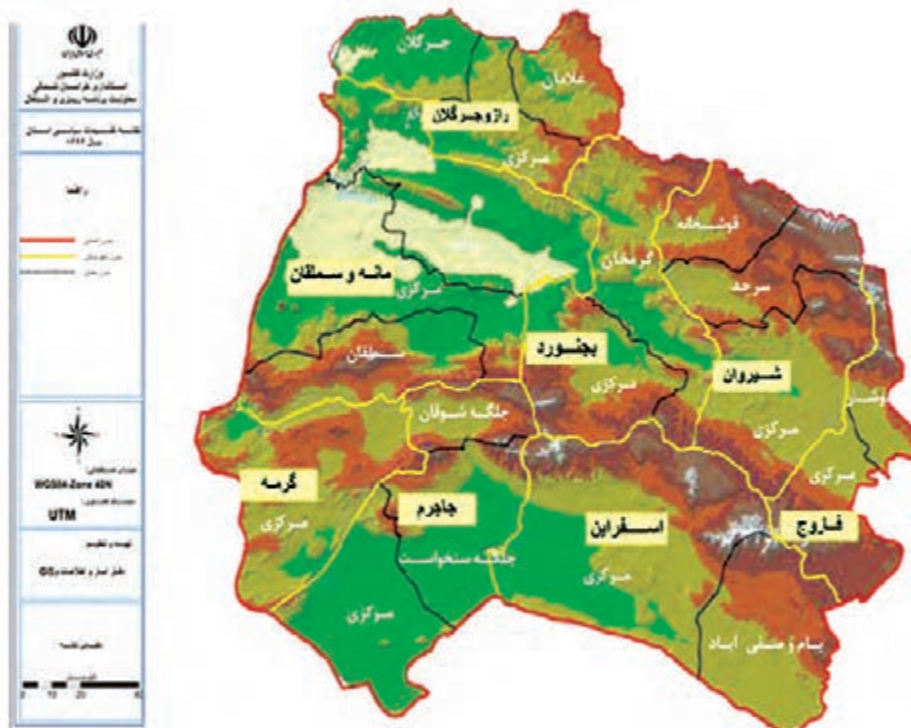
شهرستان	مرکز شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
اسفراین	اسفراین	مرکزی	اسفراین	آذری	عباس آباد	اسفراین
				دامن کوه	چهار برج	
				رویین	ایرج	
				زرق آباد	زرق آباد	
				میلانلو	پرکانلو	
		بام و صفی آباد	صفی آباد	بام	بام	صفی آباد
				صفی آباد	صفی آباد	
بجنورد	بجنورد	مرکزی	بجنورد	آلاداغ	خوش منظر	بجنورد چناران شهر
				بابا امان	بابا امان	
				بدرانلو	بدرانلو	
حصار گرمخان		گرمخان	حصار گرمخان	گرمخان	حصار گرمخان	حصار گرمخان
				گیفان	گیفان علیا	
جاجرم	جاجرم	مرکزی	جاجرم	میان دشت	امیرآباد	جاجرم
				شوقان	شوقان	
				طبر	طبر	
سنخواست		جلگه سنخواست	سنخواست	دربند	دربند	سنخواست
				چهارده سنخواست	سنخواست	
شیروان - زیارت	شیروان	مرکزی	شیروان	حومه	امیرآباد	شیروان - زیارت
				زیارت	زیارت	
				زوارم	زوارم	
				سیوکانلو	هنامه	
				گلیان	گلیان	
لوجلی		سرحد	لوجلی	تکمران	توکور	لوجلی
				جیرستان	کوسه	
قوشخانه		قوشخانه	ینگه قلعه علیا	قوشخانه بالا	قوشخانه	قوشخانه
				قوشخانه پایین	علی محمد	

جغرافیای انسانی استان

آشخانه	گرماب	جیرانسو	آشخانه	مرکزی	آشخانه	مانه و سملقان
	اسلام آباد کرد	حومه				
قاضی – آوا	قاضی	قاضی	قاضی	سملقان		
	کشانک	آلمه				
پیش قلعه	اترک	اترک	پیش قلعه	مانه		
	خرتوت	شیرین سو				
فاروج	ینگی قلعه	سنگر	فاروج	مرکزی	فاروج	فاروج
	مایوان	شاه جهان				
	چری	فاروج				
تیتکانلو	تیتکانلو	تیتکانلو	تیتکانلو	خبوشان		
	حصاراندف	حصار				
گرمه – درق – ایور	اصغرآباد	بالادشت	گرمه	مرکزی	گرمه	گرمه
	رباط قره بیل	گلستان				
راز	باغلق	باغلق	راز	مرکزی	راز	رازو جرگلان
	تنگه ترکمن	راز				
غلامان	راستقان	راستقان	غلامان	غلامان		
	غلامان	غلامان				
یکه سعود	یکه سعود پایین	جرگلان	یکه سعود پایین	جرگلان		
	حصارچه	حصارچه				

شکل ۱-۲- نقشه تقسیمات سیاسی استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۲

شکل ۲-۲- نقشه تلفیقی استان خراسان شمالی در سال ۱۳۹۲

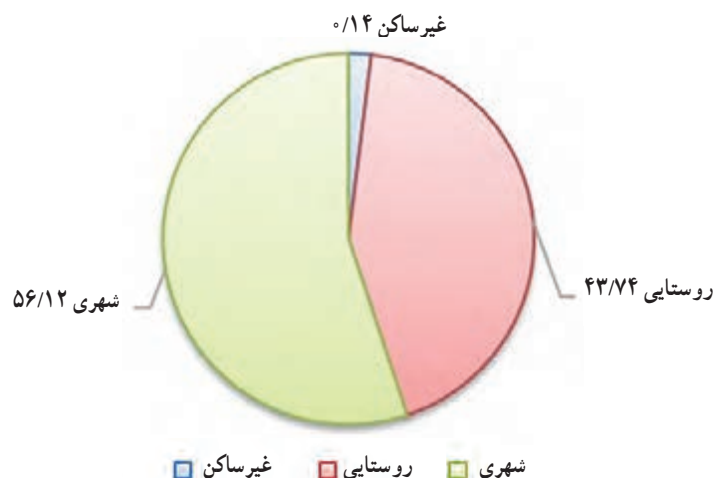
درس هفتم جمعیت استان

ویژگی‌های کلی جمعیت

براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، استان خراسان شمالی دارای ۸۶۳۰۹۲ نفر جمعیت در قالب ۲۵۴۷۴۷ خانوار بوده است. از این تعداد ۵۶/۱۲ درصد در نقاط شهری، ۴۳/۷۴ درصد در نقاط روستایی سکونت داشته و بقیه غیرساکن بوده‌اند.

جدول ۲-۲- جمعیت شهری و روستایی استان خراسان شمالی در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵

سال ۱۳۸۵			سال ۱۳۹۰			۱۳۹۵			شرح
خانوار	جمعیت	درصد	خانوار	جمعیت	درصد	خانوار	جمعیت	درصد	
۱۹۹۸۵۰	۸۱۱۵۷۲	۱۰۰	۲۴۱۱۸۰	۸۶۷۷۲۷	۱۰۰	۲۵۴۷۴۷	۸۶۳۰۹۲	۱۰۰	کل استان
۹۹۱۲۰	۳۹۲۴۵۸	۴۸/۳۶	۱۲۵۱۷۴	۴۴۶۸۷۲	۵۱/۵	۱۴۳۲۱۹	۴۸۴۳۴۶	۵۶/۱۲	ساکن در نقاط شهری
۹۹۷۶۷	۴۱۴۳۶۵	۵۱/۰۶	۱۱۵۶۰۸	۴۱۹۰۶۸	۴۸/۳	۱۱۱۱۹۱	۳۷۷۵۳۳	۴۳/۷۴	ساکن در نقاط روستایی
۹۶۳	۴۷۴۹	۰/۵۸	۳۹۸	۱۷۸۷	۰/۲	۳۳۷	۱۲۱۳	۰/۱۴	غیر ساکن

شکل ۲-۳- توزیع نسبی جمعیت برحسب وضع سکونت - سال ۱۳۹۵

رشد جمعیت و روند آن

نرخ رشد طبیعی جمعیت استان در مقطع زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰، معادل ۱/۳ درصد و در مقطع زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵، معادل

۱۱/۰- درصد بوده است که در تمامی شهرستان های یکسان نیست به طوری که شهرستان بجنورد با ۱/۱ درصد بیشترین و شهرستان شیروان با ۱/۴۳- درصد کمترین رشد جمعیت را در بین شهرستان های استان داشته اند.

برای مطالعه

جدول ۳-۲- جمعیت استان و متوسط رشد سالانه طی سال های ۹۵-۱۳۷۵

سال	جمعیت	افزایش دوره		متوسط رشد سالانه	
		مطلق	درصد	دوره	درصد
۱۳۷۵	۷۳۲۵۶۰	۱۰۵۳۵۸	۱۴/۴	۷۵-۸۵	۱/۰۳
۱۳۸۵	۸۱۱۵۷۲	۷۹۰۱۲	۹/۷	۶۵-۸۵	۱/۳
۱۳۹۰	۸۶۷۷۲۷	۵۶۱۵۵	۶/۴۷	۸۵-۹۰	۱/۳۵
۱۳۹۵	۸۶۳۰۹۲	-۴۶۳۵	۰/۵۳	۹۰-۹۵	-۰/۱۱

جدول ۴-۲- نرخ رشد جمعیت شهرستان های استان طی سال های ۹۵-۱۳۸۵

ردیف	نام شهرستان	درصد نرخ رشد جمعیت سالانه (۹۰-۸۵)	۹۰-۹۵
۱	اسفراین	۰/۶	-۱/۰۴
۲	بجنورد	۲/۲	۱/۱۰
۳	جاجرم	۱/۲	-۰/۱۲
۴	شیروان	۰/۱	-۱/۴۳
۵	فاروج	۱/۱	-۱/۲۱
۶	گرمره	۰/۸	۰/۷
۷	مانه و سملقان	۱/۷	-۰/۳۴
۸	رازوجرگلان	-	۰/۱۱
	میانگین	-	۰/۰۶

جغرافیای انسانی استان

شکل ۴-۲- نرخ رشد جمعیت شهرستان‌های استان طی سال‌های ۹۵ - ۱۳۹۵

تراکم جمعیت در استان

تراکم نسبی جمعیت در استان با توجه به وسعت (۲۸۴۳۴ کیلومترمربع) و جمعیت (۸۶۳۰۹۲ نفر) در سال ۱۳۹۵، برابر با ۳۰/۳۵ نفر در هر کیلومتر مربع است که نسبت به متوسط کشوری (۴۹ نفر در کیلومترمربع)، کم تراکم محسوب می‌شود. شهرستان بجنورد با ۹۸/۵۵ نفر در هر کیلومترمربع پرتراکم‌ترین و شهرستان جاجرم با ۱۰/۵۲ نفر در کیلومترمربع، کم‌تراکم‌ترین شهرستان‌ها بوده‌اند.

برای مطالعه

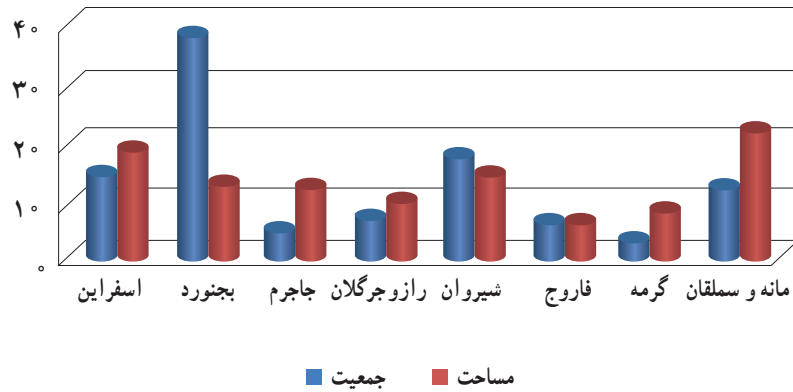

جدول ۵-۲- تراکم نسبی جمعیت استان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۹۵

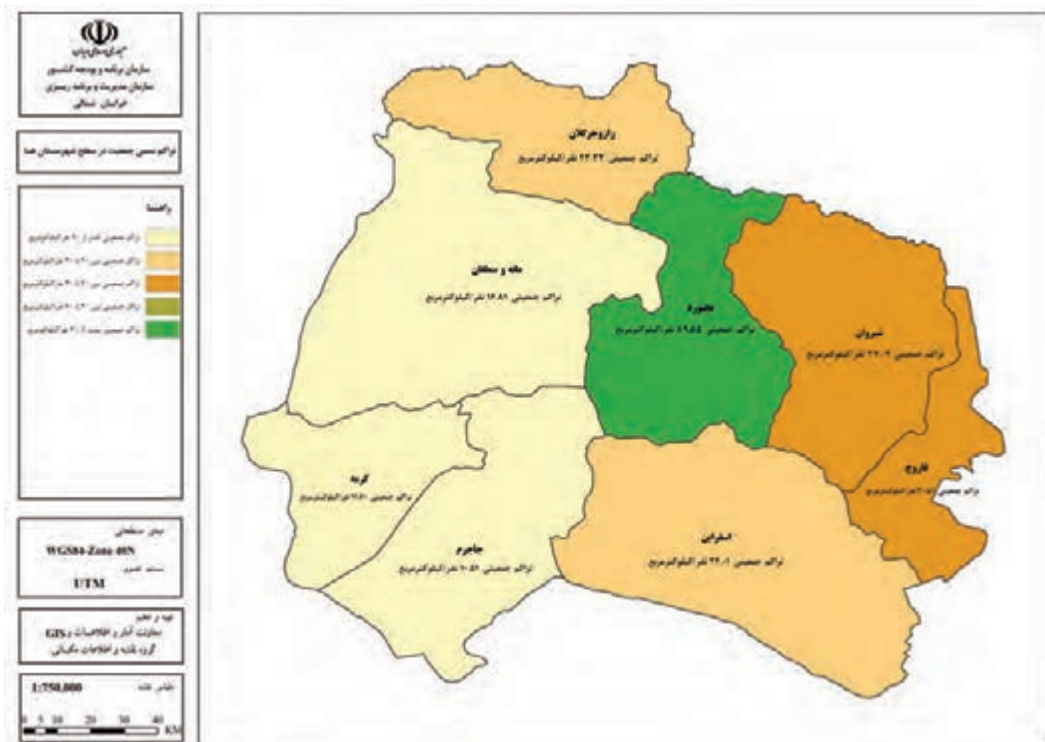
تراکم نسبی	مساحت		جمعیت		نام شهرستان
	درصد	مساحت (km ^۲)	درصد	تعداد	
۹۸/۵۵	۱۲/۵۲	۳۶۱۹	۳۷/۵۵	۳۲۴۰۸۳	بجنورد
۳۷/۰۴	۱۳/۷۸	۳۹۴۵	۱۶/۹۳	۱۴۶۱۴۰	شیروان
۳۰/۵۱	۵/۶۸	۱۶۱۵	۵/۷۱	۴۹۲۷۱	فاروج
۲۴/۰۱	۱۷/۶	۵۰۱۹	۱۳/۹۳	۱۲۰۵۱۳	اسفراین
۲۳/۳۳	۹/۱۴	۲۵۳۸	۶/۸۶	۵۹۲۱۰	رازوجرگلان
۱۶/۸۱	۲۱/۲۹	۶۰۵۳	۱۱/۷۹	۱۰۱۷۲۷	مانه و سملقان

۱۱/۸۰	۷/۵۹	۲۱۵۹	۲/۹۵	۲۵۴۷۵	گرمه
۱۰/۵۲	۱۲/۲۶	۳۴۸۶	۴/۲۵	۳۶۶۷۳	جاجرم
۳۰/۳۵	۱۰۰	۲۸۴۳۴	۱۰۰	۸۶۳۰۹۲	استان

شکل ۵-۲ مقایسه مساحت و جمعیت شهرستان‌های استان ۱۳۹۵

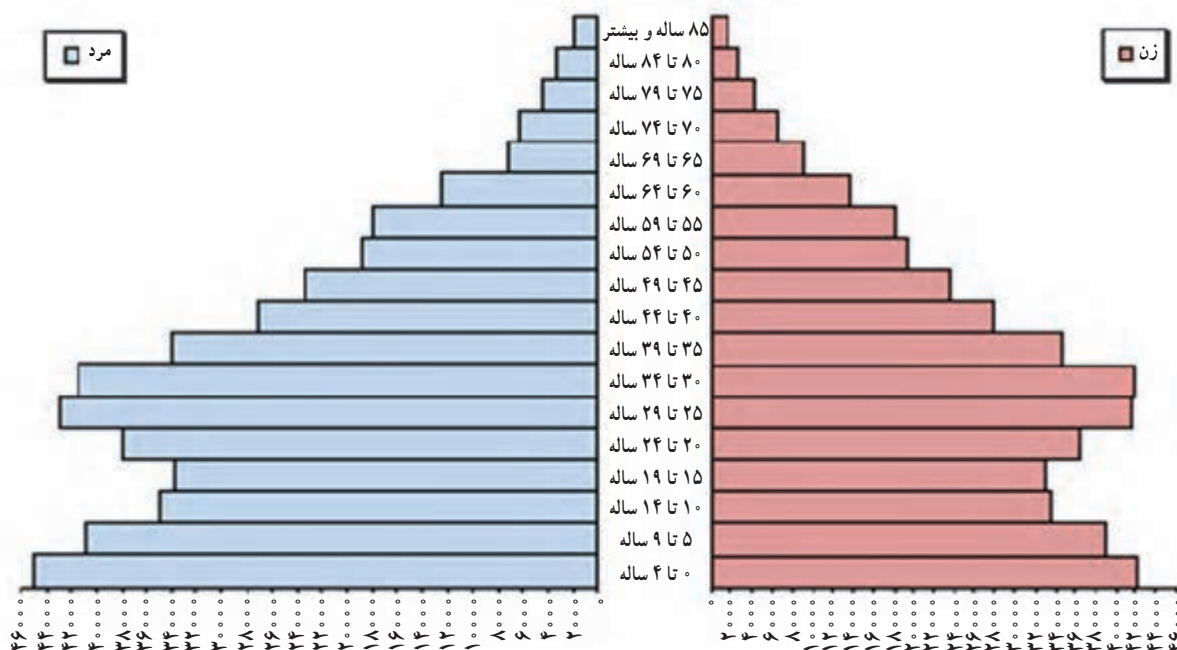
شکل ۶-۲ نقشه تراکم نسبی و پراکندگی جمعیت استان ۱۳۹۷

- با توجه به شکل ۲-۶ و جدول ۲-۵، سؤالات را پاسخ دهید :
- ۱- در کدام شهرستان‌های استان تراکم جمعیت بیشتر است ؟
 - ۲- علل کمی تراکم جمعیت در شهرستان‌های جنوبی و غربی استان چیست؟

ساختمان سنی و جنسی جمعیت استان

نمودار زیر هرم سنی جمعیت استان را نشان می‌دهد، تعریف شما از هرم سنی چیست؟

شکل ۲-۷- هرم سنی جمعیت استان در سال ۱۳۹۵

هرم سنی جمعیت استان دارای قاعده‌ای پهن و گسترده است که حکایت از جوانی جمعیت دارد. تیزی نوک هرم نیز بیانگر پایین بودن متوسط عمر یا امید به زندگی است. براساس سرشماری سال ۱۳۹۵، ترکیب جنسی جمعیت استان نسبتاً همگون بوده است. به عبارت دیگر، تعداد زنان و مردان در این استان تقریباً مساوی است.

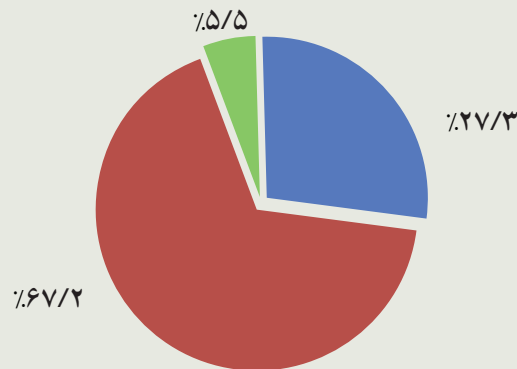

برای مطالعه

جدول ۶-۲- ترکیب سنی جمعیت استان خراسان شمالی در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵

گروه سنی	تعداد جمعیت (۱۳۸۵)	درصد	تعداد جمعیت (۱۳۹۰)	درصد	تعداد جمعیت (۱۳۹۵)	درصد
۱۴- سال	۲۳۸۲۰۹	۲۹/۳۵	۲۳۴۰۶۴	۲۶/۹	۲۳۵۹۰۸	۲۷/۳
۱۵-۶۴ سال	۵۳۳۲۵۷	۶۵/۷۱	۵۸۶۹۹۰	۶۷/۶	۵۷۹۹۴۹	۶۷/۲
۶۵+ سال	۴۰۱۰۴	۴/۹۴	۴۶۳۷۲	۵/۳	۴۷۲۳۵	۵/۵
جمع	۸۱۱۵۷۲	۱۰۰	۸۶۷۷۲۷	۹۹/۸	۸۶۳۰۹۲	۱۰۰

شکل ۸-۲- توزیع سنی جمعیت استان خراسان شمالی بر حسب گروه‌های عمده سنی - سال ۱۳۹۵

جمعیت شهری و روستایی

بر اساس سرشماری تا سال ۱۳۹۰، استان خراسان شمالی در مقایسه با کل کشور جمعیت شهری کمتری داشته است (۵۱/۵ درصد)؛ یعنی تا این زمان الگوی غالب زیست در استان برخلاف کل کشور، روستائینی بود و به نظر شما دلیل این امر چه بوده است؟ در حالی که در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ جمعیت شهرنشین به ۵۶/۲ درصد رسیده و به این ترتیب الگوی غالب زندگی به سود جامعه شهری تغییر کرده است. به نظر شما علل این افزایش چیست؟

جدول ۷-۲- مقایسه جمعیت شهری، روستایی ایران و استان در سال‌های ۹۵ - ۱۳۷۵

سطح	جمعیت در سال ۱۳۷۵		جمعیت در سال ۱۳۸۵		جمعیت در سال ۱۳۹۰		جمعیت در سال ۱۳۹۵	
	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی
ایران	۵۵/۴٪	۴۴/۶٪	۶۸/۴۵٪	۳۱/۵۵٪	۷۱/۴٪	۲۸/۵٪	۷۴٪	۲۵/۹۴٪
خراسان شمالی	۴۰٪	۶۰٪	۴۸٪	۵۲٪	۵۱/۵٪	۴۸/۳٪	۵۶/۱۲٪	۴۳/۷۴٪

اگرچه نسبت شهرنشینی استان در سال‌های آماری قبل از ۱۳۹۵ کمتر از متوسط کشور بوده است، اما بررسی مقایسه با کل کشور افزایش سریع‌تر نسبت شهرنشینی در استان را نشان می‌دهد. نسبت شهرنشینی در کشور از ۷۱/۴ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است (یعنی ۲/۶ درصد افزایش). در حالی که این تغییرات در استان ما از ۵۱/۵ درصد به ۵۶/۱۲ درصد رسیده است (یعنی ۴/۶۲ درصد افزایش).

عوامل مؤثر در رشد جمعیت شهری استان :

- ۱- تقسیمات کشوری، تشکیل استان خراسان شمالی و اهمیت یافتن مراکز شهری و افزایش تنوع نقش شهری.
 - ۲- استقرار بسیاری از سازمان‌ها و ادارات دولتی در مرکز استان و سایر نقاط شهری و جذب نیروی کار و مهاجر از دیگر مناطق استان و کشور.
 - ۳- تأسیس شهرداری در برخی روستاها و تبدیل آنها به نقاط شهری.
 - ۴- بلعیده شدن روستاهای نزدیک شهر بر اثر توسعه فیزیکی شهرها.
 - ۵- مهاجرت روستا به شهر و جذب نیروی کار مهاجر از دیگر مناطق استان و کشور
- براساس نتایج سرشماری ۱۳۹۵ شهرستان گرمه بیشترین و رازوجرگلان از کمترین درصد جمعیت شهری برخوردار بوده‌اند.

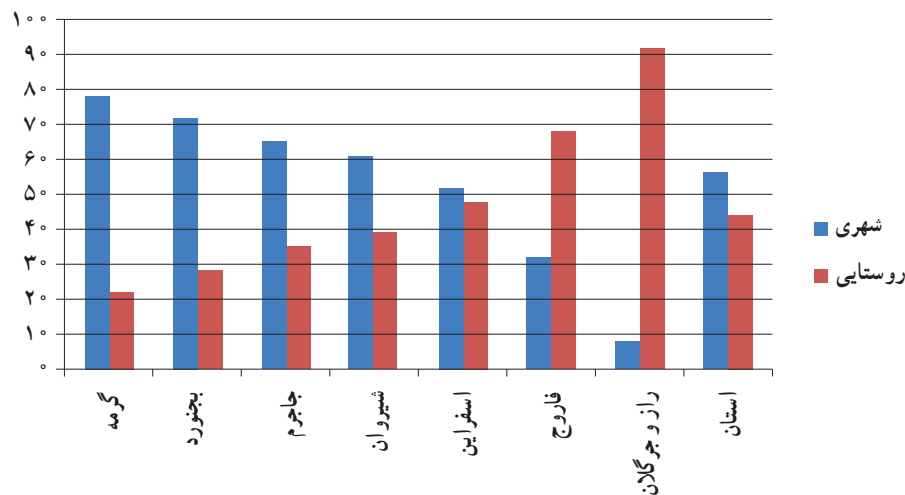

برای مطالعه

جدول ۸-۲- مقایسه جمعیت شهری و روستایی شهرستان‌های استان - سال ۱۳۹۵

درصد جمعیت ساکن در نقاط روستایی			درصد جمعیت ساکن در نقاط شهری			شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	سال
۴۳/۷۴	۴۸/۳	۵۲	۵۶/۱۲	۵۱/۵	۴۸	استان
۴۷/۷۷	۴۹/۶	۵۴	۵۲/۲۱	۵۰/۴	۴۶	اسفراین
۲۸/۸۵	۴۳/۴	۴۴/۵	۷۲/۱۵	۵۶/۵	۵۵/۵	بجنورد
۳۴/۶۴	۳۷/۴	۴۳	۶۵/۳۶	۶۲/۶	۵۷	جاسک
۹۱/۵۱	۹۰/۲۶	-	۸/۴۹	۹/۷۴	-	راز و جرگلان
۳۸/۸۶	۴۳	۴۵	۶۱/۱۴	۵۷	۵۵	شیروان
۶۷/۶۸	۷۰/۳	۷۸/۵	۳۲/۲۶	۲۹/۷	۲۱/۵	فاروج
۲۲/۰۷	۲۰/۱	۲۰	۷۷/۹۳	۷۹/۹	۸۰	گره
۶۵/۹۱	۷۲/۶	۷۵/۵	۳۲/۹۶	۲۷/۴	۲۴/۵	مانه و سملقان

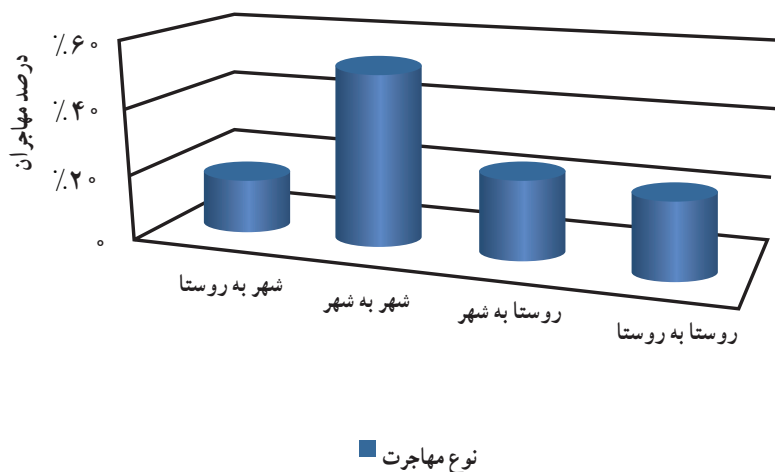
شکل ۹-۲- مقایسه جمعیت شهری و روستایی شهرستان‌های استان - سال ۱۳۹۵

مهاجرت

در آبان ماه ۱۳۹۰، از ۸۶۷۷۲۷ نفر جمعیت ساکن استان، ۷۳ درصد در شهر یا آبادی محل اقامت خود به دنیا آمده‌اند. مقایسه محل تولد افراد با محلی که در آن سرشماری شده‌اند نشان می‌دهد از جمعیت ساکن استان، ۲۱/۲٪ از روستا به شهر، ۵/۱۹٪ از روستا به روستا و ۶۰٪ از روستا به شهر مهاجرت کرده‌اند.

جغرافیای انسانی استان

به روستا، ۵/۶۱٪ از شهر به شهر و ۲/۱۹٪ از شهر به روستا مهاجرت کرده‌اند.

شکل ۱۰-۲- مهاجرت‌های داخلی استان برحسب مبدأ و مقصد - سال ۱۳۹۵

طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰، ۴۹۴۹۹ نفر به استان وارد یا در داخل استان جابه‌جا شده‌اند. محل اقامت قبلی ۴۳/۵۳٪ مهاجران، سایر استان‌های کشور است و بقیه در داخل استان جابه‌جا شده‌اند. از مجموع ۴۹۴۹۹ نفری که در فاصله سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ وارد استان شده‌اند، بیشترین تعداد مهاجران (۴۶/۵٪) وارد شهرستان بجنورد و کمترین آنها (۱/۴٪) وارد شهرستان گرمه شده‌اند. بیشترین مهاجران از استان‌های خراسان رضوی، تهران و گلستان بوده‌اند.

فعالیت

- ۱- با توجه به شکل ۲-۷ تعداد جمعیت فعال اقتصادی استان، چقدر است؟
- ۲- جمعیت ۱۴- سال استان در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ چه تغییری کرده است؟ این تغییر نشان‌دهنده چیست؟
- ۳- با توجه به شکل ۱۰-۲ بیشترین مهاجرت‌های داخلی استان از چه نوعی است؟ دلیل آن را بیان کنید.
- ۴- از کدام استان‌ها مهاجرین بیشتری به استان ما وارد شده‌اند؟
- ۵- به نظر شما علت مهاجرتپذیری شهرستان بجنورد چیست؟

درس هشتم شیوه‌های زندگی در استان

تصاویر زیر شیوه‌های مختلف زندگی در استان خراسان شمالی را نشان می‌دهند. شما در کدام یک از سکونتگاه‌های زیر زندگی می‌کنید؟

شکل ۱۱-۲ - نمایی از شهر (شهر بجنورد)

شکل ۱۲-۲ - نمایی از روستا (روستای راستقان در راز و جرگلان)

شکل ۱۳-۲- نمایی از زندگی عشایری (دامنه‌های شمالی آلاداغ)

با توجه به اینکه الگوی غالب زیست در استان از گذشته‌های دور روستانشینی بوده است، بنابراین ابتدا به بررسی زندگی روستایی در استان می‌پردازیم.

زندگی روستایی

عواملی چون دسترسی به آب، خاک، ناهمواری‌ها، مسائل امنیتی، زمینه‌های تاریخی و ویژگی‌های فرهنگی و ... در پراکندگی و شکل سکونتگاه‌ها و الگوی مسکن روستایی مؤثر بوده‌اند. بیشتر سکونتگاه‌های روستایی استان از نوع متمرکزند و به شکل‌های پلکانی، شعاعی و طولی دیده می‌شوند.

شکل ۱۶-۲- روستای طولی (زوعلیا)

شکل ۱۵-۲- روستای شعاعی دشت

شکل ۱۴-۲- روستای پلکانی رویین

بیشتر بدانیم

با توجه به اینکه در دشت‌ها غالباً محدودیت گسترش برای توسعه فیزیکی روستاها وجود ندارد، روستاهای دارای شکل شعاعی (چند ضلعی) در این مناطق شکل گرفته‌اند.

الگوی مسکن روستاهای استان ۱- روستاهای ترکمن نشین

شکل ۱۷-۲- خانه‌های روستایی ترکمن نشین (قاولقا - بک پولاد)

ویژگی‌ها

- * منازل حصار ندارند، اتاق‌ها در راستای یک ایوان ساخته شده‌اند و در همه آنها به ایوان باز می‌شود.
- * مصالح ساختمانی بیشتر از مصالح محلی مثل خاک، سنگ و چوب درختان اُرس است.
- * در نواحی ترکمن نشین جرگلان و مانه دیده می‌شود.

۲- روستاهای کوهستانی

شکل ۱۸-۲ خانه‌های روستاهای کوهستانی
(زوعلیا مانه و سملقان)

ویژگی‌ها

- * به دلیل کمبود زمین و مسائل دفاعی و امنیتی، خانه‌ها دو طبقه ساخته می‌شوند که در طبقه بالا، انسان‌ها زندگی می‌کنند و طبقه پایین به نگهداری آذوقه و دام‌ها اختصاص دارد.
- * مصالح ساختمانی بیشتر از جنس چوب، خاک و سنگ است.

۳- روستاهای نیمه بیابانی

شکل ۱۹-۲ خانه‌های روستاهای نیمه‌بیابانی
(امیرآباد جاجرم)

ویژگی‌ها

- * به علت شرایط آب و هوایی، قبلاً سقف خانه‌ها گنبدی شکل بوده و از گل و خشت خام، به عنوان مصالح خانه‌سازی استفاده می‌شد.
- * امروزه این تیپ روستاها دچار تغییر شده و سقف بیشتر خانه‌های این مناطق مسطح و مصالح غالب آنها آجر، سیمان و آهن است.

شهرگرایی در زندگی روستایی

در گذشته مصالح ساختمانی و الگوی معماری خانه‌های روستاییان با شرایط آب و هوایی، مصالح موجود در محیط و وضعیت اقتصادی ساکنان پیوند نزدیک داشت. امروزه توسعه ارتباطات و دسترسی سریع و آسان به شهر، بهبود درآمد روستاییان، اجرای طرح‌های هادی روستایی و ... یکسان شدن شیوه‌های زندگی در جوامع شهری و روستایی را به دنبال داشته و به زندگی روستایی، رنگ و جلوه شهری داده است که از آن به عنوان شهرگرایی در زندگی روستایی یاد می‌شود.

شکل ۲۰-۲- روستای اسپاخو شهرستان مانه و سملقان (قبل و بعد از اجرای طرح هادی روستا)

شکل ۲۲-۲- اجرای طرح هادی روستای بدرانلو بجنورد

شکل ۲۱-۲- اجرای طرح هادی روستای آجقان اسفراین

فعالیت ✓

- ۱- شهرگرایی در زندگی روستایی چه اثرات مثبت و منفی را به دنبال دارد؟
- ۲- چنانچه در روستا زندگی می کنید، آیا در روستای شما طرح هادی مطالعه و اجرا شده است؟ نتایج آن را

بنویسید .

جغرافیای انسانی استان

منابع درآمد روستاییان

چادرشب، حوله و دستمال بافی در کارگاه‌های خانگی روستای روئین (دهکده نساجی سنتی کشور) رایج است.

فرش دورو، بافت جاجیم، چادر شب، سفره کردی و کلاه کُرکی در میان روستاییان و عشایر کرمانج منطقه رایج است.

در مناطق کوهستانی دامداری و کشت غلات به صورت دیم و زنبورداری رایج است.

در روستاهای دره‌ای باغداری و زنبورداری منبع اصلی معیشت مردم است.

استخرهای پرورش ماهی بیشتر در روستاهای دره‌ای دارای رود دائمی مثل اسفیدان، چناران و گریوان بجنورد، اسطرخی و گلیان شیروان، روئین و سرچشمه اسفراین، و خسرویه فاروج احداث شده‌اند.

در مخروط افکنه‌ها و دشت‌های حاصلخیز استان (مانه و سملقان، بجنورد، شیروان، اسفراین و ...) به علت داشتن خاک حاصلخیز و منابع آب کافی، منبع درآمد بیشتر روستاییان زراعت است.

بیشترین پیله‌های کرم ابریشم استان (حدود ۷۰٪) در مناطق ترکمن‌نشین جرگلان و مانه تولید می‌شود که در بافت انواع پارچه، پستی و قالبچه‌های ابریشمی ترکمنی به کار می‌رود.

آیا تعریف روستا را به یاد دارید؟

شکل ۲۳-۲ منابع عمده درآمد روستاییان

زندگی شهری

شهر تاریخی بلقیس

ویرانه‌های معروف به شهر بلقیس در ۳ کیلومتری جنوب شهر اسفراین کنونی، به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین میراث‌های گلی و خشتی کشور محسوب می‌شود. این شهر باستانی از بخش‌های مختلفی چون ارگ، خندق، برج و بارو، یخچال و گورستان تشکیل شده که با عرصه‌ها و حریم‌های باستانی مجموعاً ۱۵۰ هکتار وسعت دارد. کاوش‌های باستان‌شناسی در این مجموعه نشان داده که پیشینه سکونت در شهر بلقیس به قرون ۳ و ۴ هجری قمری می‌رسد و زندگی در آن تا پایان دوره صفوی جریان داشته است. برجسته‌ترین اثر برجای مانده از شهر بلقیس بقایای ارگ است که ۲۹ برج به ارتفاع حدود ۱۱ متر دارد.

شکل ۲۵-۲- عکس هوایی ارگ - شهر تاریخی بلقیس

شکل ۲۴-۲- برج دیده‌بانی باقیمانده از شهر بلقیس

شکل ۲۶-۲- بقایای شهر بلقیس

جدول ۹-۲- مشخصات شهرهای استان - سال ۱۴۰۰

ردیف	نام شهر	موقعیت جغرافیایی	سال تأسیس شهر (تشکیل شهرداری)	جمعیت در سال ۱۳۹۰	جمعیت در سال ۱۳۹۵	رتبه شهری
۱	بجنورد	شهرستان بجنورد	۱۳۱۰	۱۹۹۷۹۱	۲۲۸۹۰۱	۱
۲	چناران شهر		۱۳۹۲	۳۵۹۸	۳۳۸۰	۱۶
۳	حصار گرمخان		۱۳۷۹	۱۶۵۸	۱۴۹۹	۲۲
۴	جاجرم	شهرستان جاجرم	۱۳۳۲	۱۸۵۴۷	۱۹۵۸۰	۵
۵	سنخواست		۱۳۷۹	۲۱۲۰	۲۰۷۷	۲۰
۶	شوقان		۱۳۷۹	۲۴۳۶	۲۳۱۳	۱۹
۷	شیروان	شهرستان شیروان	۱۳۰۶	۸۸۲۵۴	۸۲۶۸۹	۲
۸	زیارت		۱۳۹۲	-	۴۱۷۹	۱۱
۹	لوجلی		۱۳۷۹	۱۰۵۶	۱۴۸۱	۲۲
۱۰	قوشخانه		۱۳۹۲	۹۲۷	۹۹۶	۲۴
۱۱	خانلق (۱۴۰۰)		۱۴۰۰	-	-	-
۱۲	اسفراین	شهرستان اسفراین	۱۳۱۶	۶۰۳۷۲	۵۹۴۹۰	۳
۱۳	صفی آباد		۱۳۷۹	۳۵۲۷	۳۴۲۷	۱۵
۱۴	آشنخانه	شهرستان مانه و سملقان	۱۳۶۲	۲۲۸۷۷	۲۵۱۰۴	۴
۱۵	قاضی		۱۳۸۲	۲۹۵۶	۲۴۲۸	۱۸
۱۶	پیش قلعه		۱۳۸۲	۲۲۱۱	۲۰۰۱	۲۱
۱۷	آوا		۱۳۹۲	۴۰۵۸	۳۹۹۳	۱۳
۱۸	فاروج	شهرستان فاروج	۱۳۳۰	۱۱۷۳۱	۱۲۶۰۱	۶
۱۹	تیتکانلو		۱۳۸۸	۳۸۲۷	۳۸۳۵	۱۴
۲۰	گرمه	شهرستان گرمه	۱۳۳۲	۱۰۷۱۶	۱۰۹۳۳	۷
۲۱	ایور		۱۳۸۷	۳۷۸۳	۳۹۹۴	۱۲
۲۲	درق		۱۳۸۴	۵۱۵۱	۴۹۲۶	۱۰
۲۳	راز	شهرستان راز و جرگلان	۱۳۹۲	۵۷۴۷	۵۰۲۹	۹
۲۴	غلامان		۱۳۹۸	-	۲۸۶۷	۱۷
۲۵	یکه سعود		۱۳۹۸	-	۵۲۸۴	۸

شهر قدیمی چرمغان : یکی از معروف ترین شهرهای دوران اسلامی در شمال خراسان، چرمغان است. کشف سکه‌های نقره متعلق به قرون اول و دوم هجری از محوطه‌های چرمغان مشخص می‌سازد که، این شهر در دوره اسلامی حیات پررونقی داشته است. صنیع الدوله در کتاب «مطلع الشمس» صفحه ۱۳۵ نوشته است :

«اهالی بجنورد گویند در محلی که قلعه عزیز و امام زاده سلطان سید عباس واقع شده، شهری بوده موسوم به چرمغان (چهارمغان)، در کمال آبادی»، این شهر را مغولان در سال ۶۱۷ هجری مانند سایر بلاد آباد خراسان خراب کرده‌اند.

وجه تسمیه این شهر به واسطه حضور چهار روحانی زرتشتی (چهار مُغ) در احداث آن بوده است. به دنبال چهارده گمانه‌زنی انجام شده در سال ۱۳۷۰ در منطقه چرمغان بجنورد مشخص گردید که، چرمغان از شهرهای آباد خراسان بوده و کوره‌های سفال‌پزی، شیشه‌گری، آهن‌گری و کارگاه‌هایی از جمله کارگاه ساخت ظروف سنگی در این شهر فعالیت داشته‌اند. خانه‌های مردم به‌طور متراکم و با دیوارهای سنگی ساخته شده، اتاق‌ها با آجرهای مربع یا شش‌گوش مفروش بوده و در هر خانه اجاق و تنور جهت پخت نان وجود داشته است.

در سطح این شهر آب در لوله‌های سفالی (تنجوشه) جریان داشته و دارای ساختمان‌های کاشی کاری و آجری بوده است.

بافت‌های شهری : از نظر شکل ظاهری، شهرهای استان دارای بافت‌های قدیمی، جدید و حاشیه‌ای‌اند. بافت قدیمی بیشتر در قسمت مرکزی شهرها قرار گرفته و بافت‌های جدید و حاشیه‌ای به ترتیب آن را احاطه کرده‌اند.

شکل ۲۷-۲- عکس‌هایی از بافت‌های جدید، حاشیه‌ای و قدیم شهری در شهرهای استان

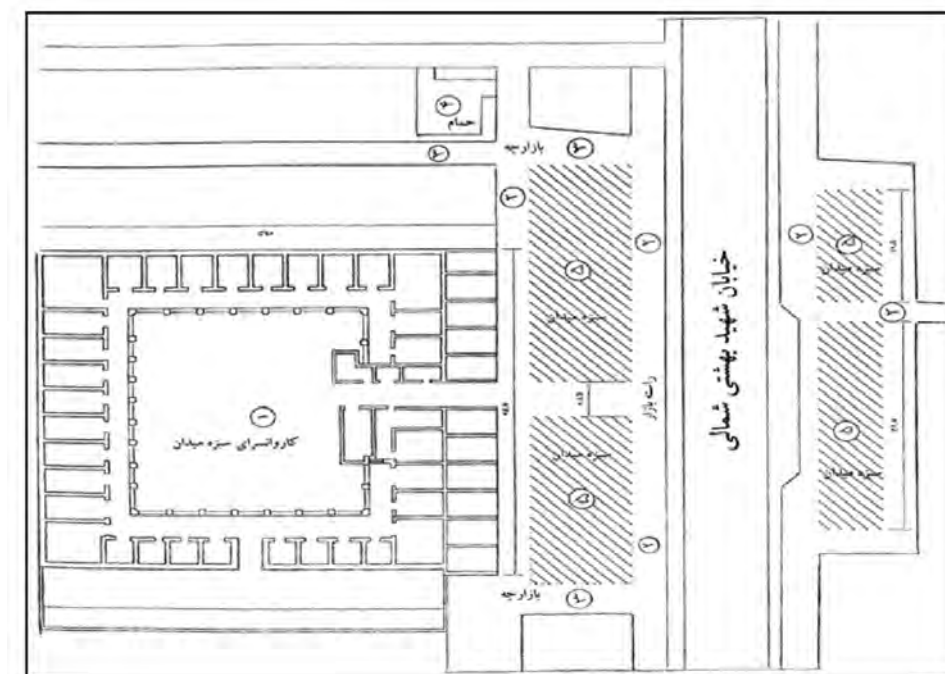
فعالیت ✓

با توجه به ویژگی‌های انواع بافت‌های شهری، جدول زیر را با توجه به شهر محل زندگی خود، کامل کنید.

نام بافت	ویژگی‌ها	مثال
قدیمی	کوچه‌های بن بست،	
جدید	ساختمان‌های چند طبقه،	
حاشیه‌ای		

نمونه‌ای از سیما و بافت شهرها در گذشته

مجموعه سبزه میدان بجنورد: مجموعه سبزه میدان در بخش شمالی میدان شهید شهر بجنورد واقع شده است. وجود بناهای قدیمی مانند کاروانسرای سردار، حمام عسکری، راسته بازارها و بازارچه‌های سنتی که دارای ارزش‌های معماری و کتیبه‌های آجری هستند، سبب نمادین شدن این میدان شده است.

شکل ۲۸-۲. پلان مجموعه قدیمی سبزه میدان بجنورد

شکل ۳۰-۲. نمایی از بازارچه سبزه میدان بجنورد

شکل ۲۹-۲. کاروان سرای قدیمی سردار و پارکینگ فعلی

مشکلات شهری در استان

رشد شهرنشینی و دگرگونی‌های اجتماعی - اقتصادی، تغییراتی را در بافت شهرهای استان به وجود آورده است. اسکان

غیررسمی و تبعیت نکردن از طرح‌های تفصیلی شهری، منجر به ایجاد محیطی غیراستاندارد در حاشیه شهرهای استان شده است. امروزه به دلیل مشکلات تردد وسایل نقلیه موتوری، عرض کم و بن بست بودن معابر، بافت‌های فرسوده، نبود فضای پارکینگ، و ضعف زیرساخت‌های تأسیساتی و خدماتی در هسته قدیمی شهرهای استان، تغییرات گسترده‌ای در ساختار این بافت‌ها به وجود آمده است.

شکل ۳۱-۲. نمایی از مشکلات معابر در سکونتگاه‌های حاشیه‌ای شهرهای استان

زندگی عشایری

شکل ۳۳-۲. نقش زنان عشایر در اقتصاد خانوار

شکل ۳۲-۲. دبستان عشایری در قشلاق

امروزه فرهنگ ایلی به عنوان میراثی ارزشمند، بخشی از سرمایه ملی ماست. همزیستی و سازگاری با طبیعت، قلمرو گسترده با چشم‌اندازهای متنوع و جذاب طبیعی، تلاش و سخت‌کوشی برای تولید مواد پروتئینی و لبنی و ذخیره ژنتیکی دام از قابلیت‌های جامعه عشایری استان ماست. در حال حاضر عشایر خراسان شمالی در دو زیست بوم عشایری اترک (شمالی - جنوبی) در شهرستان‌های (فاروج، اسفراین، مانه و سملقان، رازو جرگلان، مراوه تپه، شمال شرق گنبد و شمال کلالة) و زیست بوم عشایری کرمانج غربی (اسفراین، جاجرم و گرمه) مستقر هستند.

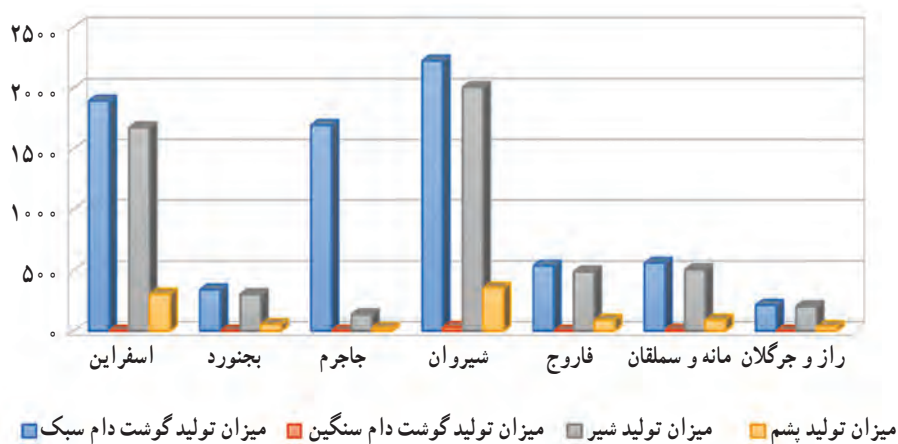
جغرافیای انسانی استان

شکل ۳۵-۲ پرورش شتر در جنوب استان

شکل ۳۴-۲ دامپروری عشایر شمال استان

شکل ۳۶-۲ میزان تولیدات دامی عشایر خراسان شمالی در سال ۱۳۹۶ (تن)

براساس نتایج سرشماری اجتماعی-اقتصادی عشایر کوچنده در سال ۱۳۹۷، عشایر استان با جمعیت ۲۹۹۸۳ نفر، ۳/۵ درصد از کل جمعیت استان را به خود اختصاص داده است.

عشایر خراسان شمالی به طور کل با توجه به اسناد تاریخی جزو ایل بزرگ چامشگزک (chamoshgezak) بوده که متشکل از سه ایل عمارلو، شادلو و زعفرانلو و بالغ بر ۲۹ طایفه مستقل شامل (قراچورلو، قهرمانلو، باچوانلو، ملوانلو، میلانلو، توپکانلو، جیرستان، سیوکانلو، پهلوانلو، بریمانلو، کیوانلو، قاجکانلو و ...) هستند. زبان اصلی آنها کردی با گویش گرمانجی و به ندرت ترکی بوده و مذهب آنها شیعه است.

بررسی تحولات جمعیت عشایری در دو دهه اخیر نشان می‌دهد، با وجود اینکه جمعیت آنان روند افزایشی داشته ولی به دلایلی چون مهاجرت و اسکان پراکنده عشایر در شهرها و روستاها، اسکان در کانون‌های حمایتی و هدایتی و کاهش رشد طبیعی جمعیت آنها، نسبت به جمعیت کل استان کاهش یافته است.

قشلاق عمده خانوارهای عشایر خراسان شمالی جهت تعلیف دام در استان گلستان (مراوه تپه) و خراسان رضوی می باشد. همچنین در قشلاق عشایر استان سمنان نیز به استان مازندران می کنند. تعدادی از کوچ نشینان درکال ایمانی بخش مانه (شهرستان مانه و سملقان) به شترداری مشغول اند.

شکل ۳۷-۲. نقشه مناطق بیلاقی و قشلاقی عشایر استان

با توجه به شکل ۳۷-۲ جدول زیر را کامل کنید.

مکان ها	مناطق عشایری
.....	مناطق بیلاقی
.....	
.....	مناطق قشلاقی
.....	
.....	مناطق میان بند
.....	

جغرافیای انسانی استان

برنامه‌ریزی اسکان عشایر : عشایر استان از گذشته نقاطی را در مراتع خود انتخاب کرده و به مرور زمان اقدام به اسکان در این محل‌ها نموده‌اند که علاوه بر دامداری به مشاغل دیگری چون زراعت، باغداری، صنایع دستی و کارگری می‌پردازند. به این مناطق، کانون‌های توسعه اسکان حمایتی (خود جوش) گفته می‌شود. کانون قرجه بایر، قره چاه و قاسم خان، بیگان و حسین آباد رضا آباد غربی شیروان نمونه‌هایی از این کانون‌ها، کانون‌های اسکان حمایتی هستند.

کانون‌های اسکان هدایتی استان شامل میاندشت جاجرم و گورپان در اسفراین، جیرانسو در مانه و سملقان، دوین، قلعه چه و گلیل در شیروان می‌باشند.

برخی خدماتی که به جامعه عشایری ارائه می‌شوند عبارتند از :

آبرسانی سیار، تیغ‌زنی راه‌های کوچرو، ایجاد بندهای خاکی، استقرار پنل‌های خورشیدی، تأمین سوخت فسیلی و

شکل ۳۹-۲ کانون اسکان هدایتی عشایر استان

شکل ۳۸-۲ کانون اسکان خودجوش عشایر استان

توانمندی‌های جامعه عشایری

- ✓ سوابق درخشان سیاسی، اجتماعی و نقش ویژه ایلات و عشایر در دفاع از مرزهای سیاسی و فرهنگی
- ✓ پدافند غیرعامل در مناطق مرزی و دور افتاده برای افزایش امنیت کشور
- ✓ عشایر میراث‌داران و حافظان موارث کهن، آداب و رسوم و سنن کشور
- ✓ جاذبه‌های گردشگری، فرهنگی و طبیعی (اکوتوریسم)
- ✓ انطباق و سازگاری با محیط‌زیست
- ✓ ظرفیت‌های قانونی ارزشمند همچون شورای عالی عشایر و آیین‌نامه ساماندهی عشایر و ...
- ✓ وجود تشکلات فراگیر تعاونی و عضویت عشایر در آنها

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان خراسان شمالی

درس نهم مردم شناسی و آشنایی با آداب و رسوم مردم استان

آداب و رسوم

استان خراسان شمالی به لحاظ ترکیب قومی از تنوع زیادی نسبت به بسیاری از استان های کشور برخوردار است. این تنوع تا اندازه ای است که از استان تحت عنوان «گنجینه فرهنگ ها» یاد می کنند. مردم استان از اقوام تات، ترک، ترکمن، کرد (کرمانج) و اقلیت های قومی بلوچ، عرب و لر تشکیل شده است. از آداب و رسوم مردم استان می توان به عید باستانی نوروز، عروسی، مرگ و تعزیه، شب چله، عزاداری در محرم و صفر، نذری، اسب دوانی، مراسم شکرگزاری برداشت محصول، کشتی باجوخه، رسم یآوری، عید قربان، بازی ها، موسیقی و محلی که به برخی از آنها اشاره می شود.

فعالیت

- ۱- چرا برخی از آداب و رسوم از دوام و استمرار بیشتری برخوردارند؟
- ۲- آیا می توان با احیای آداب و رسوم محلی در محیط جغرافیایی کارآفرینی کرد؟

عید نوروز: ایرانیان باستان شادی و نشاط را از موهبت های الهی می پنداشتند. عید نوروز که یکی از بزرگ ترین و کهن ترین اعیاد ایران و یادگار چند هزار ساله کشور ماست، به عنوان نمادی از پیروزی نیکی بر بدی و روشنایی بر تاریکی در زمان اعتدال بهاری با شکوه خاصی جشن گرفته می شود.

در استان خراسان شمالی هنگام تحویل سال نو، عده ای به زیارت اماکن مقدس به ویژه بارگاه ملکوتی امام رضا(ع) می روند و گروهی نیز با خانواده بر سر سفره هفت سین می نشینند. مردم استان در روز قبل از تحویل سال نو به آرامستان درگذشتگان خود می روند و روز اول عید جهت احترام به منزل بازماندگان متوفیان در سال قبل مراجعه می کنند.

* چرا با ورود دین اسلام به سرزمین ایران عید باستانی نوروز همچنان پابرجا ماند؟

علاوه بر عید نوروز سایر اعیاد مذهبی مانند عید مبعث، میلاد امام علی(ع) (۱۳ رجب)، عید غدیر و عید قربان با شکوه هر چه بیشتر برگزار می شود.

شکل ۱-۳- سفره هفت‌سین

شب چله (یلدا): یلدا به معنای ولادت خورشید است. ایرانیان قدیم بر این باور بودند که در شب یلدا تسلط تاریکی بر زمین بیشتر است و چون فردای آن شب، روشنایی بر ظلمت غالب و روز طولانی‌تر می‌شود، پس تولد دوباره خورشید را که مظهر روشنایی است جشن می‌گرفتند. در این شب افراد خانوار دور هم جمع می‌شوند، کوچک‌ترها به دیدن بزرگ‌ترها می‌روند. گفت و شنود خانوادگی، بازگویی خاطرات و قصه‌گویی پدر بزرگ‌ها و مادر بزرگ‌ها از مواردی هستند که یلدا را برای خانواده‌ها دلپذیرتر می‌کند. هندوانه به عنوان نمادی کروی که بروش سبز و دروش قرمز و سمبل خورشید است، مهم‌ترین میوه بر سر سفره چله است. علاوه بر این، خوردن میوه‌هایی مانند انار سرخ، سیب سرخ، انگور و بیان قصه‌هایی از رستم و سهراب و خواندن اشعار زیبا و دلنشین از رسوم این شب محسوب می‌شود. همچنین در این شب خانواده داماد هدایایی را به رسم شب چلگی برای نو عروس پیشکش می‌برند.

شکل ۲-۳- نمایی از مراسم شب یلدا

عید قربان : یکی از بزرگ‌ترین اعیاد مسلمانان و ترکمن‌ها عید قربان است که سه روز به طول می‌انجامد. روز اول را «کرگون» می‌گویند و به نظافت و خانه‌تکانی می‌پردازند. روز دوم را «قوین» می‌نامند که به پخش شیرینی می‌پردازند. شب قبل از عید قربان حمام مخصوص می‌گیرند که به آن «قربان شورا» می‌گویند که هنگام استحمام اشعار خاصی را زمزمه می‌کنند. روز عید در نماز جماعت شرکت می‌کنند و پس از مراسم نماز قربانی می‌کنند. معمولاً ترکمن‌های ازدواج کرده فراخور حال خود گوسفند، گاو و یا به‌طور اشتراکی گاوی را قربانی می‌کنند.

مراسم آق قویون

یکی از آیین‌های مذهبی بین اقوام ترکمن؛ جشن رسیدن مردان و زنان به ۶۳ سالگی و هم‌سن شدن با طول عمر پیامبر اکرم (ص) است و به جهت قربانی کردن گوسفند سفید به این نام معروف است. همچنین در جمع ریش‌سفیدان مهمانان و بزرگان به‌دست روحانی محل لباس بلند سفید (دُون) به مردان و روسری سفید به زنان پوشانده می‌شود.

شکل ۳-۳- مراسم و آیین مذهبی آق قویون

مراسم عزاداری در محرم و صفر : در دهه اول محرم در اکثر تکایا و حسینیه‌ها با حلیم اطعام می‌کنند و غذای فقیر و غنی در این ماه یکسان می‌باشد. انجام مراسم سوگواری سیدالشهداء (ع) به قدری حائز اهمیت است که آن را به صورت دینی برگردن خود می‌دانند و خود را ملزم به برپایی این آیین در نهایت شکوه و عظمت می‌دانند. هیئت‌های زنجیرزنی و سینه‌زنی با نظم و ترتیب در صفوف فشرده با شرکت همه اقشار مردم در سنین مختلف به گردش در می‌آیند. در شب اربعین اکثر هیئت‌ها مراسم اطعام و پذیرایی دارند. پرچم سیاه به علامت عزاداری سالار شهیدان در تمام مدت ماه محرم و صفر بر بالای بام تکایا، حسینیه‌ها و مساجد در اهتزاز است. شیعیان این خطه با پوشیدن لباس سیاه در ایام ماه‌های محرم و صفر ابراز سوگواری می‌نمایند و از انجام هر نوع مراسم شادی، حنا بستن و استفاده از زیورآلات به شدت می‌پرهیزند. در روزهای ۲۶، ۲۷ و ۲۸ ماه صفر جهت عزاداری رحلت پیامبر (ص)، امام حسن مجتبی (ع) و امام رضا (ع) هیئت‌های مختلف طی برنامه‌ریزی دقیق عازم مشهد می‌شوند.

آیین نخل گردانی جاجرم

مراسم نخل گردانی با قدمتی طولانی در ایام سوگواری امام حسین (ع) در ماه‌های محرم و صفر در اکثر نقاط ایران برگزار

می‌شود. مراسم نخل‌گردانی در شهر جاجرم با شیوه‌های خاص این منطقه برگزار می‌شود که باعث شده به عنوان آیینی خاص در فهرست آثار ناملموس ملی کشور به ثبت برسد.

شکل ۳-۴- مراسم عزاداری امام حسین (ع) در استان

کشتی با چوخه

ورزش کشتی پهلوانی در استان پیشینه‌ای ۲۵۰۰ ساله دارد. علاقه مردم استان به نوعی کشتی با لباس خاص به نام چوخه را می‌توان در زندگی قرون گذشته آنها مورد بررسی قرار داد. حکومت‌های ملوک الطوائفی ساکن در این خطه متکی بر قدرت ایلات و عشایر بود و بقای هر ایل متکی به قدرت جوانان و پهلوانان بود. در جشن‌ها، اعیاد مذهبی و ملی مانند عید فطر، عید نوروز و عروسی‌ها یکی از مراسم اصلی و مهم جشن، برگزاری کشتی با چوخه است.

شکل ۳-۵- مراسم کشتی با چوخه در گود زینل خان اسفراین

بیشتر بدانیم

چوخه، نیم تنه‌ای است بدون آستر و یقه، با ربع آستین و جلو باز که قد آن تا زیر باسن می‌رسد. دور یقه و سرآستین‌ها را نواری قرار داده و محکم چرخکاری می‌کنند تا هنگام مبارزه مقاوم باشد. دور دامن چوخه را از پهلوها زیر کمر می‌بندند و از جنس پشم نرم گوسفند است. از فنون معروف آن لنگ کمر، یان باش، لنگ سرکش، لنگ در دست، قُل پیچ و پلنگ شکن است.

اسب‌دوانی

وجود اسب‌های اصیل ترکمن زمینه ورزش اسب‌دوانی را در این استان فراهم کرده است. اسب ترکمن یک نژاد با قدمت طولانی و شهرت جهانی است که ارزش والایی در انجام مسابقات و جنگ‌ها داشته است. به دلیل سکونت اقوام مختلف همواره نگاه ویژه‌ای به پرورش اسب بوده است؛ به نحوی که مراسم اسب‌دوانی تقریباً آیین و سنت همیشگی در میان ترکمن‌ها، کردها و سایر اقوام می‌باشد که در این میان ترکمن‌ها اهمیت ویژه‌ای برای اسب و مسابقات آن به مناسبت‌های مختلف قائل هستند.

شکل ۳-۶- مراسم اسب‌دوانی در بوستان بش قارداش بجنورد

برای مطالعه

اندام‌های حرکتی بلند و قوی، ران کشیده، سر عمود، سینه عمیق، نداشتن چربی اضافی، سرعت فوق العاده، استقامت مثال زدنی در شرایط سخت بیابانی، هوش و ذکاوت بالا از مشخصات با ارزش نژاد اسب ترکمن است.

در سپاه داریوش هخامنشی سی هزار اسب ترکمن موجود بوده است. استان خراسان شمالی دارای بیش از ۱۰۰۰ رأس اسب اصیل ترکمن می‌باشد که بیش از نیمی از آنها دارای شناسنامه ژنتیکی می‌باشند و می‌تواند به عنوان یکی از استان‌های صادر کننده اسب مطرح باشد.

شکل ۷-۳- نژاد اسب اصیل ترکمن

فعالیت

در ارتباط با هدف و چگونگی «رسم باوری» در بین مردمان استان تحقیق کنید و در کلاس ارائه دهید.

زبان شناسی و گویش‌های محلی اقوام ساکن در استان

به دلیل اقامت اقوام گوناگون، تنوع لهجه‌ها در استان ما زیاد است. شهر بجنورد به عنوان بزرگ‌ترین مرکز شهری پذیرای این اختلاط قومی و زبانی است که به اختصار به گویش‌های عمده اقوام ساکن در استان اشاره می‌شود:

گویش کرمانجی: این گویش بیشترین گویشوران را در استان به خود اختصاص می‌دهد و متعلق به گروه کرمانج شمالی زبان کردی است. این گویش تحت تأثیر زبان‌های ترکی و فارسی خراسانی قرار گرفته و اغلب کرمانج‌ها به زبان ترکی و فارسی هم سخن می‌گویند. تنوع گویش کرمانجی چشمگیر است به طوری که از قریه‌ای تا قریه‌ای دیگر فرق می‌کند.

جدول ۱-۳- شاخه‌های اصلی و گونه‌های فرعی زبان کردی

ردیف	شاخه‌های اصلی	گونه‌های فرعی
۱	کرمانجی شمالی	باشش گونه: «جزیره‌ای، هکاری، بایزیدی، بوتانی، شم‌دینانی و بادینانی»
۲	کرمانجی جنوبی (سورانی)	با چهار گونه: «مکریانی، سورانی، اردلانی و جافی»
۳	کرمانشاهی - لُری	با دو گونه: «کرمانشاهی، لکی، فیلی، کلهری و بختیاری»
۴	گورانی- زازایی	با دو گونه: «هه ورامی و زازایی»

جهت نگارش زبان کردی در ایران از رسم الخط فارسی با تعدادی علائم قراردادی خاص استفاده می‌شود.

زبان ترکی: محققان ترکان را از نژاد زرد و زبان آنها را جزء زبان‌های آلتائیک در شمال چین و آسیای میانه می‌دانند. ترکی جزء زبان‌های پسوندی است و واژه‌سازی از راه افزودن پسوند امکان‌پذیر است و بُن فعل همیشه بدون تغییر در آغاز واژه جدید می‌آید. تعدد مصوت‌ها قدرت و قابلیت زبان ترکی را برای نام‌گذاری و بیان مفاهیم بیشتر می‌کند. در این زبان تقریباً افعال بی‌قاعده وجود ندارد و از این جهت یادگیری آن آسان و سبب گسترش و نفوذ آن گردیده است. بیشتر کارشناسان این زبان را شبیه لهجه ازبکی می‌دانند که تحت تأثیر لهجه‌های ترکمنی و ترکی آذری قرار گرفته است. گرایلی، آذربایجانی، قره مقصودلو، رمضان‌لو، بیات، تیمور تاش، تاتار و جغتایی از معروف‌ترین اقوام ترک زبان استان‌اند.

زبان ترکمنی: ریشه آن از زبان‌های آلتایی شاخه آغوز (شاخه‌ای از زبان ترکی) است. اقوام ترکمن بیشتر در بخش مانه (شهرستان مانه و سملقان)، بخش جرگلان (شهرستان راز و جرگلان) و بجنورد زندگی می‌کنند. زبان ترکمنی امروز دارای چندین دیالکته است که به نام طوایف مشخص می‌شوند (مانند دیالکت تکه، دیالکت یموت و ...).

گوش تاتی: تات‌ها بومیان استان بوده و از بازماندگان پارت‌ها هستند و رواج گوش تاتی در استان و شهرستان بجنورد، یادآور دیرینگی این سرزمین است. در مناطق گیغان، راز، گرمه، جاجرم، روستاهای فیروزه، رویین، استاد، خسرویه، مایوان، گلیان، دره اردوغان بیدواز و ... گوش تاتی زبان اصلی مردم است.

برای مطالعه

در برخی از روستاهای بجنورد قومیت‌هایی از نژاد عرب زندگی می‌کنند که به این شهر مهاجرت کرده‌اند. عضدی‌ها، شیخ تیموری‌ها و ... از این قومیت‌اند ولی به زبان عربی تکلم نمی‌کنند. بربرها، شیرازی‌ها، سبزوارها، بیرجندی‌ها، کاشمیری‌ها، قاینی‌ها و بلوچ‌ها از دیگر اقلیت‌های قومی مهاجر به استان محسوب می‌شوند.

بیشتر بدانیم

آوازاها و موسیقی‌های محلی

کردها از مرزبانان غیور ایران و استان بوده و پاسداری از مرز و بوم در مقابل اقوام مهاجم، کشتارها، غارت‌ها، اسارت‌ها و آوارگی‌ها از ویژگی‌های زندگی آنها بوده است. چگونگی زندگی کردها باعث شده تا موسیقی این خطه دارای پشته‌ای از رزم و سوگ باشد. موسیقی کردی به دو نوع کوهپایه و دشت تقسیم می‌شود که در این بین موسیقی کوهپایه همراه با فریاد بوده و قوی تر و رساتر است و موسیقی دشت، معمولاً ملایم‌تر است. لازم به ذکر است ساز دوتار و موسیقی بخشی خراسان شمالی ثبت جهانی شده است.

عاشق‌ها، بخشی‌ها، لوطی‌ها، نی نوازان و لولوچی‌ها از نوازندگان استان اند که مهم‌ترین آنها عاشق‌ها هستند که با سازهایی چون سورنا، دُهل، قوشمه، کمانچه و دایره، حرکات موزون (رقص‌های اصیل کردی) را اجرا می‌کنند. موسیقی خراسان شمالی در فهرست جهانی یونسکو به ثبت رسیده است.

رقص کرمانجی بیان‌کننده حالات خاص از رزم، کار، آداب و سنن قوم کرمانج است که تنوع حالات و زیبایی حرکات موزون آن در دنیا بی نظیر است و بارها در جشنواره‌ها بهترین مقام‌های بین‌المللی را کسب کرده‌اند.

شکل ۸-۳- بخشی‌های کرمانج

موسیقی در ترکمن از ریشه عمیقی برخوردار است و از پیوندهای ویژه فرهنگی ترکمن و خصیصه بارز و ارزشمند آنهاست. موضوع فرهنگی ناملموس (موسیقی مقامی ترکمن) در فهرست آثار ناملموس میراث فرهنگی ایران ثبت شده است.

شکل ۹-۳- دوتار قوم ترکمن

پوشش، غذاها و بازی‌های محلی

بیشتر بدانیم

پوشش: پوشش اقوام گوناگون استان از تنوع و ویژگی‌های منحصر به فردی به شرح زیر برخوردار است:

پوشش زنان کرد شامل روسری بلند (چارقد - گون - شال یا شارل) که دور سرشان می‌پیچند، دستمال سر ابریشمی‌رنگین که سکه‌هایی در حاشیه‌هایش دوخته شده، لباس سنتی از ابریشم قرمز و طرح‌دار، دامن چاکدار، آستین‌های بلند با قیطان در سر آستین‌ها، شلوار بلندتری با نقوش گلدار، نیم‌تنه مخملی با آستین‌های جداگانه، نیم‌تنه یا جلیقه، جوراب‌های ابریشمی، چارخ از پوست گوساله و نوعی دمپائی به نام «کُمخت» است که در خانه می‌پوشند.

پوشش زنان ترکمن شامل کلاهی به نام «بوریک» قبل از ازدواج، کلاه پیشانی بند مزین به زیور آلات به نام «توپی» یا تاج عروس به رنگ قرمز، نیم‌تنه‌ای به نام «چاووت» بعد از ازدواج، پیشانی بند کوتاه سیاه رنگ به نام «تبرک» در میانسالی که نشان مجرب بودن زن است. این پیشانی‌بند در پیری به رنگ سفید در می‌آید که نشانه عاقل بودن، عروس کردن نوۀ دختری و عروس گرفتن برای نوۀ پسری‌اش است.

شکل ۱۱-۳- پوشش قوم تات در استان

شکل ۱۰-۳- لباس زنان کرد شادلو و قراچورلو

غذا : در غذاهای محلی استان حبوبات زیادی مصرف می‌شود. تعدادی از غذاهای محلی استان عبارتند از کمه (خورشت) اُجز، کاجی، سیم سیمه، قوروتو، زیره تو، بلکه آش، کِشته او، آش یارمه، آش رشته، آش مستووه، شوله ماش، هُولوه شوروه، قابلی (قاب له)، دیمه دنی، سِقرَدنی، قلیله آش و می جو (عدسی). از نان‌های محلی می‌توان به قَتَلَمَه، کوماج، سیتله فطیر، چوزمه، چریش و جزلاق نان، فطیر مسکه و قُطاب و از ماست‌های محلی می‌توان به سیوزمه، دوراق و چکیده اشاره کرد.

بازی ها : در بین بازی‌های محلی می‌توان به هفت سنگ، چلی آقاج، اُستا زنجیر باف، گرگم بهوا، تریس، لَپر، پادشاه - وزیر و کچه کچه (گل بازی) اشاره نمود.

شکل ۱۲-۳- غذای محلی فطیر مسکه

شکل ۱۳-۳- بازی محلی چلی آقاج

در محل زندگی شما کدام بازی‌ها در میان کودکان و نوجوانان رایج اند؟ یکی از آن‌ها را انتخاب و جدول زیر را کامل کنید :

نام بازی	
تعداد بازیکنان	
وسایل بازی	
هدف بازی	
آثار بازی	
شرح بازی	

فرهنگ شفاهی (ادبیات فولکلور)

فولکلور مجموعه عقاید، آداب و رسوم، افسانه‌ها، ترانه‌های محلی و تصنیف‌های عامیانه هر قوم و ملتی است. گنجینه‌های فولکلور کردی و ترکی در ترانه‌ها، لالایی‌ها، ضرب‌المثل‌ها، سخنان متداول، معماها، چیستان‌ها و ... به چشم می‌خورد.

ترانه‌ها : خراسان شمالی سرزمین ترانه‌ها و آهنگ‌هاست و در هر منطقه آن صدها آهنگ، ترانه، بیت و ... وجود دارد. ترانه‌های کردی، ترکی و ترکمنی شامل اشعار فولکلور کردی، ترکی و ترکمنی است. ترانه‌ها شامل ترانه‌های مذهبی، کار، عشق و ... هستند.

لالایی‌ها : لالایی‌ها نخستین ارتباط کلامی و رابطه هم سخنی مادر با کودک اند که موجب آرامش جسم و روح مادر و کودک می‌شود. وجود کودک تا آنجا برای مادر عزیز و باارزش است که نه تنها با جان و دل از او مراقبت می‌کند، بلکه در ضمن خواندن لالایی از خدا و بزرگان دین هم یاری می‌خواهد.

ضرب المثل‌ها : ضرب المثل‌ها، جلوه‌هایی ارزشمند از فرهنگ مردم استان ماست که در درون خود رویدادهای تاریخی، تجارب، هنجارها و ارزش‌های جامعه را در برمی‌گیرد و از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد. اقوام ساکن در استان به زبان خودشان ضرب المثل‌هایی دارند که به برخی از مصطلح‌ترین آنها اشاره می‌شود.

چند نمونه از ضرب المثل‌های ترکی

آن سینه باخ قیزنه آل قراقنه باخ ازن آل : مادرش را نگاه کن دختر بگیر گوشه پارچه را نگاه کن بعد بگیر.
کوره کن نقل اولر اما اوغل اولمز : داماد شیرین است ولی جای پسر را نمی‌گیرد.
هنز میحت بنا المته کور عصاسنه گترته : اشاره به فرصت طلبی افراد دارد، هنوز مسجد بنا نشده کور عصایش را برمی‌دارد.

چند نمونه از ضرب المثل‌های کردی

بنده پخیل، خدی پخیل ننه : انسان حسود است، خداوند حسود نیست.
پرا سر هوه، کُم پره : بگذار سر باشد کلاه زیاد است.
ب حکم خدی بَلک ژ در نارِژه : بی اجازه خداوند برگ از درخت نمی‌افتد.

چند نمونه از ضرب المثل‌های تاتی

پیین دِگیا رِ بَرِیم تا بَل دِگیا بَترِین : پایین دهی‌ها را بزنیم تا بالا دهی‌ها بترسند.
از تَرَه کیسه قرض نک، قرضم کردی خَرَج نک : از کسی که تازه از فقری درآمده و دارا شده قرض نگیر و اگر هم قرض گرفتی خرج نکن.
اُو به گول جَم مَره : آب به جای گود بیشتر می‌رود یعنی کسی که پول دار است، پول دارتر می‌شود.

چند نمونه از ضرب المثل‌های ترکمنی

ایل همتی بیلان، قوش قاناتی بیلان : مردم به همت خود تکیه دارند، پرنده به بال هایش
اود اودوندان دویماز، یر یاغمیر دان، دنگیز سو دان، آدم عمردن : آتش از هیزم سیر نمی‌شود، زمین از باران، دریا از آب و آدمی از عمر

هنر و صنایع دستی

حضور قومیت‌ها با فرهنگ‌های متنوع، همنشینی جذاب و در خور تحسینی را برای تولیدات صنایع دستی فراهم آورده است.

ویژگی‌های فرهنگی استان

بنابراین بسیاری از نقوش، طرح‌ها و تکنیک‌ها از قومی به قوم دیگر راه یافته، به گونه‌ای که می‌توان مجموعه هنرهای سنتی و صنایع دستی خراسان شمالی را چشم‌اندازی بدیع از تکامل اندیشه‌ها دانست. صنایع دستی عمدتاً در نقاط روستایی استان متمرکز بوده و سهم بسزایی در اقتصاد خانواده‌ها دارد. با توجه به قرار گرفتن استان در مسیر عبور زائران ثامن الحجج (ع)، موقعیت مناسبی جهت تولید، ترویج و ارائه صنایع دستی وجود دارد.

مهم‌ترین هنرهای سنتی و صنایع دستی استان شامل گلیم بافی، سفره کردی، نساجی سنتی (چادرشب بافی و ابریشم بافی)، چوخه‌بافی، چاروق دوزی، کلاه کُرکی، نمد مالی، جاجیم بافی، فرش و قالیچه، پستی، ساخت سازهای سنتی، جوراب بافی، رودوزی و تهیه لباس‌های محلی است.

در بین هنرها و صنایع دستی استان، بافته‌های داری مانند فرش، قالیچه و پستی ترکمنی به دلیل نقوش بسیار زیبا، تنوع رنگ، شکل هندسی و شکستگی خطوط، اصالت طرح و کیفیت مناسب از جایگاه ویژه‌ای در سطح ملی و بین‌المللی برخوردارند.

شکل ۱۵-۳ چادرشب بافی در روستای روئین

شکل ۱۴-۳ جاجیم و سفره کردی

شکل ۱۶-۳ نقش‌گذاری در نمد مالی

شکل ۱۸-۳ - ابریشم بافی

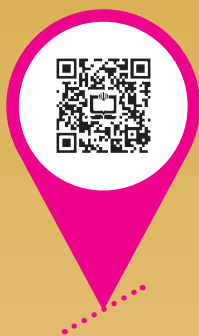
شکل ۱۷-۳ - چاروق دوزی

شکل ۲۰-۳ - بافت پشته ترکمنی

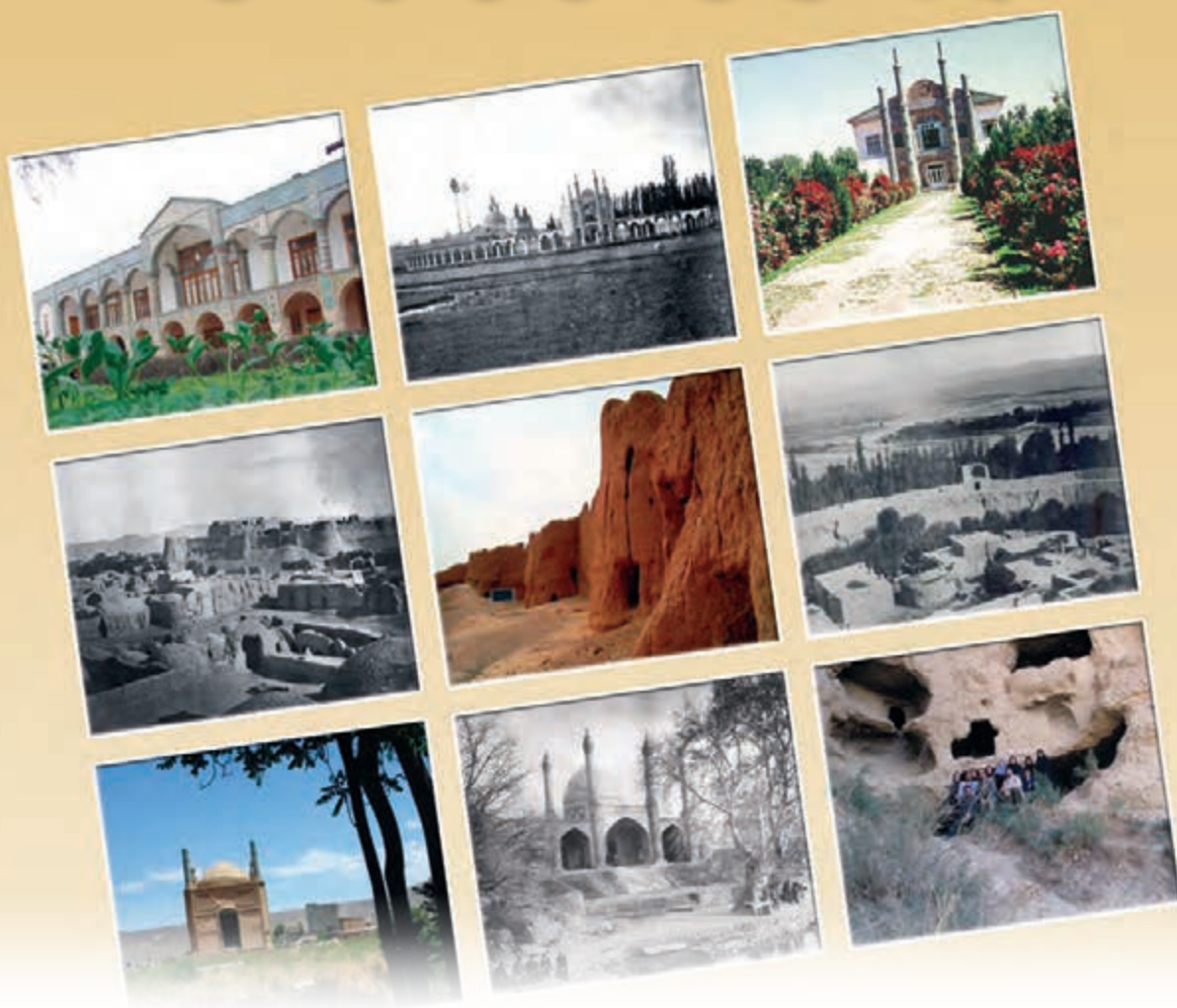

شکل ۱۹-۳ - قالی بافی

فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان خراسان شمالی

درس دهم پیشینه و مفاخر خراسان شمالی

خراسان شمالی پیش از تاریخ

براساس یافته‌های باستان‌شناسان که مبتنی بر کارهای میدانی و آزمایشگاهی دقیق است، زمان آغاز سکونت انسان در استان به دوره‌نوسنگی با سفال در حدود ۸۰۰۰ سال پیش می‌رسد. از شواهد دوره‌نوسنگی با سفال می‌توان به تپه قلعه خان در سملقان و تپه پهلوان در ۴ کیلومتری جنوب غرب شهر جاجرم اشاره نمود. در استان شواهدی از مرحله زندگی غارنشینی پیدا نشده است و آثار موجود در سایت‌های نوسنگی نشان از انسان‌هایی را دارد که به دلیل شرایط طبیعی مناسب، کشاورزی می‌کرده‌اند. کاوش تاریخی جدید در شهرستان مانه و سملقان موجب کشف شهر تاریخی از دوره هخامنشی شده است.

شکل ۲-۴ نمونه‌ای از سنگ نگاره‌های روستای جُربت

شکل ۱-۴ تپه باستانی قلعه خان در سملقان

فعالیت

غیر از آنچه که گفته شد، چند شهر تاریخی و آثار باستانی استان را نام ببرید.

خراسان شمالی در دوره‌های تاریخی

خراسان یعنی خاستگاه برآمدن خورشید؛ خراسان تغییر یافته «خورآسان» یا «خورآبان» است که از دو کلمه «خور» به معنی

خورشید و «آسان» و یا «آیان» به معنی ظاهر شدن و برآمدن آفتاب است. شواهد موجود نشان می‌دهد که، عده‌ای از آریایی‌ها در ابتدا خراسان را برای اسکان خود انتخاب نموده و در اینجا سکونتگاه‌هایی را بنا نهاده‌اند.

از این جمعیت تازه وارد گروهی در شمال خراسان شامل نسا (مرو در ترکمنستان امروزی به عنوان بخشی از خراسان فرهنگی) و اطراف آن باقی ماندند و نام قبیله خود «پارت» یا «پَرثَو» (Parsava) را بر این سرزمین جدید نهادند. از این سرزمین در کتیبه بیستون که قدیمی‌ترین سند ایرانی محسوب می‌شود، تحت عنوان ایالت «پَرثَو» به عنوان یکی از چند ایالت تحت فرمانروایی داریوش اول هخامنشی یاد شده است و خراسان شمالی امروزی یکی از اصلی‌ترین هسته‌های این ایالت به شمار می‌رود.

برای مطالعه

چگونگی شکل‌گیری حکومت اشکانیان

بر اساس اسناد موجود در متون یونانی، اسکندر مقدونی پس از حمله به ایران و فروپاشی حکومت هخامنشی، به سمت مناطق شرقی ایران و از جمله شمال خراسان لشکرکشی کرد. با غلبه اسکندر و جانشینان او (سلوکیان) بر شمال خراسان، شورش و ناآرامی در این منطقه شروع شد. سخت‌گیری‌های سلوکیان حس انتقام‌جویی و بیگانه‌ستیزی را در قبایل پارتی برانگیخت. در این راستا دو برادر به نام‌های آرَشک و تیرداد که از سران قبایل پارتی بودند، شورش را علیه فراکیس والی یکی از مناطق خراسان شمالی، آغاز کردند. آنها توانستند سرزمین پارت را از زیر سلطه سلوکیان خارج نموده و با اعلام پادشاهی آرَشک و تاج‌گذاری او در کنار آتشکده معروف آساک – که مکان آن مشخص نیست – و به روایتی آستوئن، تأسیس شاهنشاهی اشکانی را اعلام نمایند.

حکومت اشکانیان : حکومت اشکانیان نخستین دولت ایرانی در سرزمین‌های شرقی ایران در قرن سوم پیش از میلاد بوده است. پارت‌ها که مراکزی همچون نسا و سپس هکاتوم پیلوس (صد دروازه در هشت کیلومتری دامغان کنونی) از پایتخت‌های اولیه آنان بوده، توانستند بر بسیاری از مناطق فلات ایران و سرزمین‌های اطراف آن تسلط یابند. آنان اگر چه در نخستین سده حکومت خود مورد تهدید و حمله سکاها قرار گرفتند، اما توانستند با غلبه بر مدعیان قدرت همچون امپراتوران روم، یکی از بزرگ‌ترین امپراتوری‌های جهان باستان در ایران را بعد از هخامنشیان، به وجود آورند. دوران شاهنشاهی اشکانیان بر ایران یکی از پررونق‌ترین دوران حیات تاریخی شمال خراسان شمرده می‌شود. علاوه بر رونق و آبادی شهرهایی چون نسا و هکاتوم پیلوس، مناطق و شهرهای دیگری چون اِسْتِوا (حَبْوشان در محدوده شهرستان فاروج) اشکانه (آشخانه) که آثار متعددی برجا مانده، به رشد فوق العاده‌ای دست یافتند.

شکل ۳-۴- حدود پارتیا (خراسان بزرگ) در دوران باستان

از دوره ساسانیان در استان آثار قابل توجهی وجود ندارد و تنها اثر باقیمانده از این دوره آتشکده اسپاخو است.

شکل ۴-۴- آتشکده اسپاخو (دوره ساسانی)

خراسان شمالی پس از ورود اسلام

خراسان شمالی در روزگاران پس از ظهور اسلام به دلیل تحولات مختلف سیاسی و نظامی، شاهد حضور اقوام مهاجم و مهاجر عرب، ترک، مغول، تاتار و اُزبک در خاک خود بود.

بعد از ظهور اسلام و در زمان خلافت عثمان (سال‌های ۳۰ تا ۳۱ هجری قمری)، بخش‌هایی از خراسان شمالی از جمله جاجرم، اسفراین و سملقان توسط عبدالله بن عامر به اشغال اعراب درآمد. رفتارهای نامناسب حُکام عرب، واکنش‌های جدی خراسانیان را به دنبال داشت و نخستین جرقه‌های استقلال طلبی ایران از خلفای اموی و سپس عباسی در سرزمین خراسان زده شد که از آن جمله می‌توان به قیام عبدالله بن طاهر (طاهر ذوالیمینین) و ابومسلم خراسانی در دوره عباسی اشاره نمود.

دوره سامانیان در خراسان را می‌توان دوران طلایی این خطه نام نهاد. حمله چنگیز به شمال خراسان با تخریب‌های زیادی مواجه بود ولی دوره ایلخانان که جانشینان چنگیز بودند، یکی از شکوفاترین دوره‌هاست. خراسان شمالی مرکز ولیعهد نشین دوره ایلخانان بوده است. در این دوره پس از ایجاد ثبات سیاسی - اجتماعی، در شهرهایی چون اسفراین و جاجرم برای نخستین بار در این منطقه اقدام به ضرب سکه شد. خراسان شمالی در دوره تیموریان نقش برجسته‌ای را ایفا نموده است. به نقل از شیخ عارف آذری طی سال‌های ۸۰۰ تا ۸۵۲ ه. ق. اسفراین مرکز حکومت اُلغ بیک بن شاهرخ بوده است.

شکل ۴-۶ چهار طاقی تیموری در روستای زیارت شیروان

شکل ۴-۵ نمونه سکه الجایتو ضرب سال ۷۱۱ ه. ق. در ضرابخانه اسفراین

از آثار تاریخی دوره‌های سلجوقی، مغول و تیموری شهرستان محل زندگی خود گزارشی تهیه کنید و در کلاس ارائه دهید.

در دوره صفویه اقوام شمالی اُزبک و ترکمن به طور مداوم به مرزهای شمال خراسان یورش می‌آوردند. شاه عباس یکم پس از رسیدن به قدرت، برای مقابله با حملات پی‌درپی آنان ایلات کرد (کُرمَنج) شادلو، قراچورلو و زعفرانلو ساکن در شمال غرب ایران را به این منطقه کوچاند. با توجه به روحیه دلاوری و سلحشوری کردها، شاه عباس از توان رزمی این قوم استفاده کرد و امنیت را در شمال خراسان برقرار نمود. ایلات کرد در درگیری‌های نظامی دوران صفویه، افشاریه و زندیه نقش مهمی ایفا کردند. کردها به علت اعتقاد به حاکمیت صفویه، هیچ‌گاه به طور کامل زیر سلطه حکومت‌های بعد از صفویه تا ابتدای دوره قاجاریه نرفتند و به دلیل داشتن مذهب مشترک با ساکنان اصلی خراسان، از سلطه سایر مدعیان سیاسی نظیر اُزبکان، افغان‌ها و ترکمن‌ها حمایت نکردند و در بسیاری موارد سپر بلای سایر مناطق ایران در برابر حملات این گروه‌ها بودند.

برای مطالعه

جدول ۱-۴- مشاهیر استان خراسان شمالی

ردیف	نام	محل تولد	شهرت
۱	ابوعوانه اسفراینی	اسفراین	نویسنده کتاب المسند
۲	ابویوسف یعقوب بن سلیمان بن داود اسفراینی	اسفراین	مخزن دار کتابخانه نظامیه بغداد و نویسنده بدایع الاخبار و روائع الاشعار و سیرالخلافة
۳	ابوالعباس فضل بن احمد اسفراینی	اسفراین	از وزیران عصر سامانی و غزنوی
۴	ابومحمد اسفراینی	اسفراین	علم حدیث، قرن ۵ ه.ق.
۵	ابوالحسن علی ابن مهزیار	جاجرم	علم رجال و از صحابه امام رضا، امام جواد و امام‌های (ع)
۶	ابوالمظفر شاهفور بن طاهر بن محمد اسفراینی	اسفراین	اولین نویسنده تفسیر قرآن به زبان فارسی
۷	ابوالمظفر ابیوردی	گیغان	نویسنده کتاب‌های تاریخ ابیورد، نساء ابیورد و البیران
۸	ابوحاتم مظفر اسفزازی	اسفراین	ریاضی دان و منجم قرن ۵ ه.ق.
۹	ابوعلی جاجرمی	جاجرم	فقیه، عالم و عارف سده ۵ ه.ق.
۱۰	بابا توکل جلیانی	شیروان	کلید دار و خادم خانه خدا، نویسنده علم التَّجُوم و مختصرالمعالی
۱۱	سراج اسفراینی	اسفراین	شاعر دوره خوارزمشاهیان
۱۲	بدر الدین بن عمر جاجرمی	جاجرم	از مشاهیر قرن ۷ ه.ق.

۱۳	اختر وحدت	بجنورد	نخستین معلم زن بجنوردی
۱۴	شیخ رشیدالدین محمد بیدوازی	اسفراین	عارف و شاعر قرن ۹ ه.ق. و نویسنده ریاض الآفیاض، المصباح و غزلیات
۱۵	محمد بن بدر جاجرمی	جاجرم	از فضایل سده ۷ و ۸ ه.ق. و نویسنده مونس الأحرار
۱۶	علاءالدین محمد بن احمد بهشتی اسفراینی	اسفراین	ریاضی دان و نویسنده رساله فی الحساب و الجبر و المقابله
۱۷	شیخ آذری	اسفراین	شاعر سده ۸ و ۹، نویسنده آثار سعی الصفا، جواهر الاسرار، بهمن نامه، دیوان اشعار و...
۱۸	سعدالدین تفتازانی	شیروان	از عالمان قرن ۹ ه.ق. و نویسنده ۲۲ جلد کتاب
۱۹	محمد خراسانی	جاجرم	از فلاسفه و معاصران آخوند خراسانی
۲۰	سید عبدالحی بنی هاشمی	جاجرم	از شاگردان آیت الله آخوند خراسانی، از مخالفان رضاخان و مجتهد قرن ۱۳ ه.ق.
۲۱	آیت الله محمد تقی بجنوردی	جاجرم	از علمای معروف خراسان
۲۲	شیخ عبدالرحیم مقامی مقیم	اسفراین	عالم، عارف، مجتهد و مدرس حوزه علمیه نجف
۲۳	حاج میرزا احمد مرتضوی	جاجرم	از مدافعان مردم و مخالفان حکومت پهلوی
۲۴	شجاع الممالک بجنوردی (حبیب الله خان شادلو) منتصب به سردار منتصر	بجنورد	اولین مؤسس مدارس نوین برای ایتام و مساکین قبل از انقلاب مشروطه در بجنورد
۲۵	حاج ملا عبدالله	شیروان	خطاط و از مؤسسين مدارس نوین دوره قاجاریه در شیروان
۲۶	شعبان خانباشی	شیروان	مؤسس نخستین مدرسه نوین دخترانه منطقه خراسان در سال ۱۲۹۵ ه.ش.
۲۷	ملا عبدالمجید سالک	اسفراین	نویسنده آثاری چون دیوان اشعار، شرح نهج البلاغه و شرح دعای جوشن کبیر در قرن ۱۳ ه.ق.
۲۸	ملا شمس الدین محمد بیدوازی	اسفراین	از شعرای قرن ۱۳ ه.ق.
۲۹	سید محمد حسین حسینی بجنوردی	بجنورد	مؤسس حوزه علمیه سلطانیه بجنورد
۳۰	آیت الله سید حسین بجنوردی	جاجرم	از مدرسان حوزه علمیه نجف
۳۱	کربلایی غلامرضا دلیر	بجنورد	شاعر اهل بیت، نویسنده نسخه های تعزیه خوانی و سوگواری امام حسین (ع)

۳۲	سید مرتضی رضوی نژاد (عارف بجنوردی)	جاجرم	شاعر، عارف، معلّم و دارای دیوان شعر
۳۳	دکتر اسماعیل خان سامی (نیرالحکماء)	بجنورد	پزشک معروف بجنورد در اواخر سلسله قاجاریه و بنیانگذار دبیرستان همت بجنورد
۳۴	دکتر حسین سامی راد	بجنورد	مؤسس بهداری خراسان، رئیس بیمارستان امام رضا (ع) مشهد، مؤسس دانشگاه فردوسی و دانشکده پزشکی مشهد، نماینده مردم مشهد در مجلس شورای ملی و مؤلف کتاب‌های «سلامتی و بیماری‌های کودکان» و «پرورش کودکان» و چاپ مقالات علمی به زبان فرانسه

خراسان شمالی قبل از انقلاب اسلامی

با رحلت آیت‌الله بروجردی رژیم شاه می‌خواست بداند آیا روحانیت هنوز اقتدار دارد؟ رژیم این امتحان را با لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی آزمود و نتیجه آن شد که، امام خمینی (ره) به رژیم فهماند که روحانیت بیشتر از گذشته قدرت کسب نموده است. بنابراین رهبر کبیر انقلاب حرکت خود را آغاز نمودند. جامعه روحانیت بجنورد با اطلاع از فتوای امام خمینی (ره) درباره رفتارندوم، «انقلاب سفید» را تحریم کرد. اعلامیه امام مبنی بر تحریم و عدم شرکت در انقلاب شاه و ملت به شهرستان‌ها رسیده و حرکت‌های مردمی را به اوج خود رساند. این قضیه حساسیت دستگاه امنیتی را برانگیخته و سیطره رژیم و همکاری خوانین با دستگاه حاکم، حرکت قیام ۱۵ خرداد در بجنورد را به یک حرکت خزنه و ناشناخته مبدل ساخت که اوج حرکت‌های مردمی در سایر شهرهای استان، آنها را به ماه‌های پیروزی انقلاب نزدیک می‌ساخت. مبارزانی چون آیت‌الله مهمان‌نواز، حجت‌الاسلام والمسلمین قاسم آرحامی، حجت‌الاسلام والمسلمین برات محمد شاددل، میرزا بابا مرتضوی، حاج حسین پیلتن، منوچهر آروین، فاطمه سلیمی، حبیب‌الله پایدار و ... در شهر بجنورد حرکت‌های اعتراضی، راهپیمایی‌ها و اعتصابات را رهبری می‌کردند. از نخستین شهدای راه انقلاب در شهرستان بجنورد می‌توان شهیدان حسن آبادی و منصور سیرانلو حصاری را نام برد.

در سایر شهرهای استان نیز حرکت‌ها و قیام‌های مردمی شکل گرفت. به عنوان مثال در شهر شیروان افرادی چون حجت‌الاسلام والمسلمین شهرستانی رئیس حوزه علمیه حکیم، حاج آقا عبدالله کریم زاده، کاظم صبوری، سیدعلی اکبر طاهری، میرزا حسین طاهری و رجبعلی الهی، حرکت‌های انقلابی و راهپیمایی‌ها را رهبری کردند و اولین شهدای انقلاب این شهرستان شهید رمضانعلی خوشقامت و شهید علی تقویان هر دو از معلمین و جامعه فرهنگیان شیروان بودند.

شکل ۷-۴- تصاویری از فعالیت‌ها و راهپیمایی‌های قبل از انقلاب اسلامی در استان

درس یازدهم جایگاه استان و نقش مردم در دفاع از ایران اسلامی و حرم‌های اهل بیت علیهم‌السلام

«هر ملتی که نتواند از خود دفاع کند، زنده نیست.» امام خمینی (ره)

مردم دیار دیرین خراسان شمالی در طول تاریخ همواره در برابر دشمنان ددمنش همچون سایر مردم ایران زمین، مردانه ایستاده‌اند؛ مردم این سامان در پیروزی انقلاب اسلامی، در طول ۸ سال دفاع مقدس در دفاع از حرم اهل بیت (ع) و دفاع از امنیت و مرزهای زمینی و آرمان‌های خویش درخشیدند تا یاد نامه دیارشان جاودانه شود. جلوه‌هایی از مشارکت مردم این استان در صحنه‌های مختلف انقلاب و خدمت به مردم:

- حضور در جبهه‌ها به صورت داوطلبانه و بسیجی (اعزام ۳۵,۰۰۰ نفر به جبهه‌های نبرد حق علیه باطل و اهدای ۲۹۶۵ شهید، ۷۲۴۷ نفر جانباز و ۳۹۵ نفر آزاده) و حضور در عملیات‌های موفق و پیروز از جمله عملیات ثامن الائمه، والفجر ۸، کربلای ۴ و کربلای ۵
- حضور مؤثر اقوام فارس، کرد، ترک، تات، ترکمن، بلوچ و سایر قومیت‌های استان در لشکر ۵ نصر و گردان‌های نصرالله، فتح‌الله، رسول‌الله، حبیب‌الله، ثارالله، فجرالله، امام حسین (ع) و...
- جمع‌آوری کمک‌های مردمی و ارسال به جبهه‌ها، اهدای خون به مجروحان جنگی و...
- حضور در سازندگی، محرومیت‌زدایی، کمک به آسیب‌دیدگان حوادث غیرمترقبه و...
- حضور بسیج در صحنه‌های علمی و فناوری و حمایت از نخبگان استان

فعالیت

شکل ۹-۴ اعزام نیرو به جبهه‌های جنگ (شهرستان شیروان)

شکل ۸-۴ اعزام نیرو و تجهیزات به جبهه‌های جنگ (بجنورد ۱۳۶۴)

شکل ۱۰-۴- بسیج مستضعفین (شهرستان بجنورد)

در جدول زیر نام و مشخصات تعدادی از عملیات‌هایی که رزمندگان استان در آن حضور داشته‌اند، آورده شده است. با کمک بزرگ‌ترها و دبیر خود جاهای خالی جدول را کامل کنید :

نام عملیات	محور عملیات	رمز عملیات	زمان عملیات	هدف — نتیجه
والفجر ۸	فاو	یا زهرا	۶۴/۱۱/۲۰ تا ۶۵/۰۲/۰۹	
.....	غرب کارون، جنوب غربی اهواز و شمال خرمشهر	یا علی بن ابی طالب (ع)	۶۱/۰۲/۱۰ تا ۶۱/۰۳/۰۳	آزادسازی خرمشهر، هویزه، پادگان حمید و شلمچه
ثامن الائمه		نصر من الله و فتح قریب	۶۰/۰۷/۰۵	تصرف جاده ماهشهر اهواز
کربلای ۵	شلمچه و شرق بصره		۶۵/۱۰/۱۹	آزادسازی شلمچه
.....				

شکل ۱۲-۴- بسیج و سازندگی (روستای خراشا از توابع شهرستان جاجریم)

شکل ۱۱-۴- بازدید سرداران سپاه از دستاوردهای فناوری بسیج استان

در ۲۷ نقطه از شهرستان‌های استان بنای یادبودی برای شهدای گمنام ایجاد شده است.

شکل ۱۴-۴- موقعیت حرم شهدای گمنام در استان

شکل ۱۳-۴- حرم شهدای گمنام - شهر بجنورد

فعالیت

- وصیت نامه یکی از شهدای محل سکونت خود را تهیه کنید و در کلاس ارائه دهید.

مشارکت ارگان‌ها و نهادهای غیر رزمی استان در دفاع مقدس

- ۱- جهاد سازندگی : ستاد پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی استان علاوه بر اعزام ۶۵۰۰ رزمنده جهادگر و نیروی فنی - مهندسی، ایثار ۳۹ جهادگر شهید، بیش از ۵۰۰ نفر جانباز، ۸ نفر آزاده، و اعزام ده‌ها کمپرسی و ماشین آلات راه‌سازی، نیازهای مختلف جنگ در جبهه‌های غرب و جنوب کشور را تأمین نمود.
- ۲- آموزش و پرورش : این ارگان علاوه بر حضور فعال در جبهه‌های جنگ و تقدیم ۵۹ شهید فرهنگی و ۳۷۲ دانش آموز شهید، در تأمین مایحتاج رزمندگان اسلام پیشقدم بوده است. فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغاتی این دستگاه در آماده سازی سایر اقشار جامعه برای شرکت در دفاع مقدس دارای اهمیت زیاد است.
- ۳- جمعیت هلال احمر : این جمعیت ۱۲ نفر از بهترین نیروهایش را تقدیم حفظ و حراست از دستاوردهای انقلاب اسلامی نموده است. جمع آوری هدایای مردمی و ارسال آن به جبهه، تأمین نیروهای تخصصی جبهه مانند پزشک و امدادگر توسط واحد امداد جبهه، استقرار نقاشی گاه جمعیت هلال احمر با ۱۲۰۰ تخت برای استراحت و مداوای اولیه رزمندگان مجروح و شیمیایی در اهواز، از دیگر اقدامات جمعیت هلال احمر استان می‌باشد.

قسمتی از سخنان مقام معظم رهبری در دیدار با خانواده شهیدان زیبائی :
حضرت آقا در جواب پدر شهیدان زیبائی که می‌گوید خدا باید از ما قبول کند، می‌فرمایند :
حتماً، از همه بالاتر قبول الهی است. چرا قبول نکند؟ آنها برای وظیفه رفتند. شما هم برای انجام وظیفه صبر کردید.
از این بالاتر چه می‌شود؟

قسمتی از وصیت نامه شهید عبدالرضا زیبائی : «جوانان، مراقب خودتان باشید که در قرآن می‌فرماید :
در جوانی خود را از گناه نگه دارید و تقوا پیشه کنید و به تهذیب نفس خود پردازید.»

قسمتی از وصیت نامه شهید علی احمدزاده : «ای دانش آموزان با ایمان، نباید سنگر مدرسه را خالی کنید زیرا
انقلاب اسلامی ما به متخصص‌های با ایمان و متعهد و با اخلاص نیاز دارد.»

برای مطالعه

سردار شهید : رجبعلی محمد زاده
فرمانده سپاه سلمان سیستان و بلوچستان

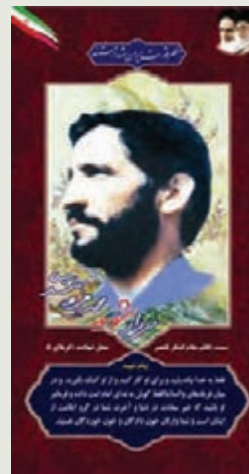
سردار شهید : ایرج رستمی
جانشین شهید چمران در ستاد جنگ‌های نامنظم

سردار شهید : وهب اصغری راد
فرمانده مخابرات تیپ ویژه شهدا

سردار شهید : جلال الدین موفق یامی
معاون تیپ امام صادق (ع)

سردار شهید : حاج محمد فرومندی
قائم مقام لشکر ۵ نصر

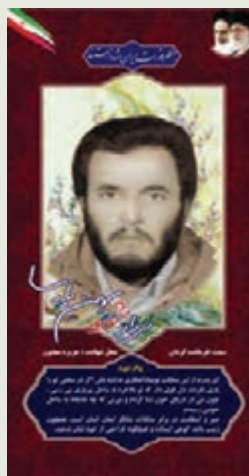

امیر شهید : محمد علی صفا
فرمانده گردان تکاوران نداجا،
شکارچی تانک و رزمی کار

پیشینه تاریخی استان

سردار شهید : محمد جواد محمد نیا
فرمانده تیپ

سردار شهید : بهمن پارسا
فرمانده گردان

سردار شهید : حاج مهدی وحیدی
فرمانده محور لشکر ۵ نصر

برای مطالعه

جدول ۲-۴- اسامی و مشخصات سرداران - نمایندگان شهید استان خراسان شمالی

ردیف	شهرستان	نام خانوادگی	نام	سمت	تاریخ شهادت	محل شهادت
۱	اسفراین	پیرزاده	علی اصغر	معاون تیپ ویژه شهداء	۸ / ۱ / ۶۵	مربوان
۲	اسفراین	مرادیان	علی اکبر	فرمانده گردان	۶۴ / ۱۲ / ۲۲	فاو
۳	اسفراین	قنبری	محمد	فرمانده گردان	۶۱ / ۵ / ۰۱	کامیاران
۴	اسفراین	محرابی صالح آبادی	حمزه	معاون گردان	۶۱ / ۲ / ۲۴	شلمچه (عملیات رمضان)
۵	اسفراین	عاقبتی	فرج الله	فرمانده گردان	۶۰ / ۱۲ / ۰۸	تنگه چزابه
۶	اسفراین	خردمندی	حسین	فرمانده اطلاعات عملیات	۶۱ / ۳ / ۰۴	تنگه چزابه
۷	اسفراین	رباط سربوشتی	علی اکبر	فرمانده گردان	۶۱ / ۸ / ۰۳	سومار
۸	اسفراین	عیسی زاده	محمود	فرمانده گردان	۶۲ / ۸ / ۲۹	پنجوین
۹	اسفراین	شجعی	سید ابراهیم	فرمانده گردان	۶۴ / ۱۱ / ۲۳	فاو

۱۰	اسفراین	فرومندی	حاج محمد	قائم مقام لشگر	۶۵/۱۰/۲۰	کربلای ۵
۱۱	بجنورد	حسین زاده	سید محمد	مسئول محور لشگر	۶۵/۰۲/۳۱	مهران
۱۲	بجنورد	اسعدی	اسدالله	فرمانده گردان	۶۳/۱۲/۲۵	جزیره مجنون
۱۳	بجنورد	ایزاتلو	محمد	جانشین گردان	۶۵/۱۲/۱۲	شلمچه
۱۴	بجنورد	گنابادی	غلامعلی	جانشین گردان	۶۵/۱۰/۲۳	شلمچه
۱۵	بجنورد	نوری	رستمعلی	فرمانده گردان	۷۰/۰۹/۲۹	محور حسینی
۱۶	بجنورد	قدوسی مقدم	عباسعلی	مسئول بهداری لشگر	۶۲/۰۵/۱۰	مهران
۱۷	بجنورد	منفردی	قنبر علی	فرمانده گردان	۶۳/۰۱/۱۵	سراوان
۱۸	بجنورد	بهراری	خلیل الله	فرمانده گردان	۶۵/۰۲/۰۳	مروی
۱۹	بجنورد	گریوانی	داوود	فرمانده گردان	۶۱/۰۱/۰۵	شوش
۲۰	بجنورد	آل نبی	سید ابراهیم	فرمانده گردان	۶۶/۰۹/۱۸	عملیات نصر ۸
۲۱	بجنورد	رمضانی	علی	فرمانده گردان	۶۶/۰۱/۲۵	ماووت
۲۲	بجنورد	محقر	حاج حسن	فرمانده گردان	۶۵/۱۰/۲۳	کربلای ۵
۲۳	بجنورد	محمد زاده	رجبعلی	فرمانده سپاه	۸۸/۰۷/۲۶	اقدام تروریستی
۲۴	شیروان	محبوب	سید محمد	فرمانده گردان	۶۵/۰۲/۲۹	قلاویزان
۲۵	شیروان	محمودی	حسین	فرمانده گردان	۶۵/۱۰/۲۴	کربلای ۵
۲۶	شیروان	رضایی فاضل	انوشیروان	فرمانده گردان	۶۵/۱۰/۲۲	شلمچه
۲۷	شیروان	شاکری	ابوالفضل	فرمانده گردان	۶۳/۱۲/۲۱	قلاویزان
۲۸	شیروان	برزگر	رحیم	فرمانده گردان	۶۳/۰۷/۲۹	میمک
۲۹	شیروان	پارسا	بهمن	فرمانده گردان	۶۷/۰۴/۰۴	جزیره مجنون
۳۰	فاروج	عباسی	محمد علی	فرمانده گردان	۶۳/۰۷/۲۷	میمک
۳۱	فاروج	شوشتری	مهدی	فرمانده گردان	۶۵/۰۲/۲۹	قلاویزان
۳۲	فاروج	موفق یامی	جلال الدین	معاون تیپ	۶۵/۱۰/۰۴	کربلای ۵
۳۳	گرمه	میرزایی	علی اکبر	فرمانده گردان	۶۵/۰۲/۳۱	مهران
۳۴	گرمه	رمضانی	اسماعیل	مسئول تعاون لشگر ۵ نصر	۶۵/۰۹/۰۳	فاو

پیشینه تاریخی استان

۳۵	گرمه	عسگر زاده	محمد حسین	فرمانده گردان	۶۲/۰۱/۲۴	فکّه
۳۶	گرمه	محرابی	عباس	معاون فرمانده گردان	۶۲/۰۷/۰۲	سردشت
۳۷	گرمه	محمد نیا	محمد جواد	فرمانده تیپ	۶۲/۱۲/۰۱	جزیره مجنون
۳۸	گرمه	محمد نیا	محمود	مسئول عملیات تیپ	۶۵/۱۰/۱۹	خرمشهر
۳۹	جاجرم	اصغری راد	وَهَب	فرمانده مخابرات تیپ	۸۷/۰۹/۲۱	بجنورد (جانباز شهید)
۴۰	مانه و سملقان	رستمی	ایرج	جانشین شهید چمران	۶۰/۰۳/۳۱	دهلاویه
۴۱	مانه و سملقان	یزدانی	سید نور الله	فرمانده گردان	۶۳/۱۰/۱۵	سرو
۴۲	مانه و سملقان	نجفی	علی	مسئول بهداری	۶۵/۱۰/۲۵	کربلای ۵ (شلمچه)
۴۳	مانه و سملقان	رضایی	شاه رضا	جانشین گردان	۶۵/۱۲/۱۲	شلمچه
۴۴	مانه و سملقان	صمدی	رمضانعلی	جانشین گردان	۶۶/۱۲/۲۴	ماووت
۴۵	مانه و سملقان	پاکدل	محمد ولی	فرمانده گردان	۶۵/۱۱/۱۷	کربلای ۵
۴۶	مانه و سملقان	براتی	قربانعلی	معاون فرمانده گردان	۶۵/۰۴/۱۳	قلاویزان
۴۷	مانه و سملقان	وحیدی	حاج مهدی	فرمانده محور لشکر	۶۵/۱۲/۲۵	عملیات بدر
۴۸	مانه و سملقان	حسن زاده	محمد رحیم	فرمانده گردان	۶۶/۱۰/۲۵	ماووت (عملیات بیت المقدس)
۴۹	بجنورد	کلانته	محمد	نماینده مجلس شورای اسلامی	۶۴/۱۲/۰۱	سانحه هوایی
۵۰	گرمه	صادقی	قاسم	نماینده مجلس شورای اسلامی	۶۰/۰۴/۰۷	دفتر حزب جمهوری اسلامی
۵۱	اسفراین	طیّبی	محمد حسن	نماینده مجلس شورای اسلامی	۶۰/۰۴/۰۷	دفتر حزب جمهوری اسلامی
۵۲	مانه و سملقان	جلالی	حسین	رئیس دفتر نماینده مجلس	۹۶/۰۳/۱۷	عملیات تروریستی حمله به مجلس شورای اسلامی
۵۳	بجنورد	بنی اردلان	حسین	فرهنگی	۹۶/۰۳/۱۷	عملیات تروریستی حمله به مجلس شورای اسلامی
۵۴	رازو جرگلان	ارغوان	رضا	فرق بان منابع طبیعی	۱۳۹۱/۱۰/۲۹	تنگه راز
۵۵	اسفراین	علیزاده	غلامحسین	محیط بان	۱۳۸۰/۱۱/۰۰	پارک ملی سالوک

۵۶	بجنورد	نجم	روح الله	مرزبان	۱۳۵۸/۰۳/۱۵	پاسگاه آیرقایه رازوجرگلان
۵۷	رازوجرگلان	تیمورزاده	محمد	مرزبان	۱۳۶۹/۰۶/۱۱	بم - کرمان
۵۸	رازوجرگلان	نیکدل	ابوالفضل	مرزبان	۱۳۸۰/۰۸/۲۰	سقز - کردستان
۵۹	بجنورد	دوست زاده	علی	مرزبان	۱۳۹۷/۰۴/۱۲	سراوان

خراسان شمالی و دفاع از حرم اهل بیت علیهم السلام

از آنجا که به واسطه حضور نیروهای تروریستی داعش در سوریه و عراق کانون‌های تهدید علیه کشورمان و حرم اهل بیت (ع) شکل گرفته بود، نیروهای توانمند و مجرب خراسان شمالی نیز، اعم از سپاه و ارتش، دفاع از حرم اهل بیت (ع) را همچون دفاع از مرزهای میهنمان برخورد واجب دانستند و با لبیک به فرمان ولی امر خود، رشادت‌های زیادی را انجام داده و شهدای گرانقدری را تقدیم دفاع از حرم اهل بیت (ع) نموده‌اند. تصاویری از این شهدای والامقام در ادامه مطالب ارائه شده است.

شهید مرتضی زهرن

شهید محمدتقی اربابی

شهید محمد ابراهیم توفیقیان

شهید فیروز حمیدی زاده

شهید یاسین رحیمی

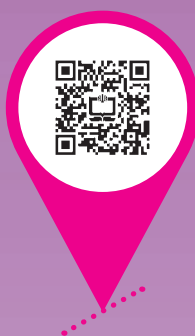
شهید علیرضا صفرپور جاجرمی

شهید میثم کهندل

شهید مهدی شکوری

فصل پنجم

توانمندی‌های استان خراسان شمالی

درس دوازدهم توانمندی‌های علمی، فرهنگی و محیطی استان

شهر بجنورد که از سال ۱۳۸۳ تاکنون به عنوان مرکز استان تعیین شده، از کانون‌های عمده تجمع جمعیت و امکانات علمی و فرهنگی استان بوده و از موقعیت سیاسی - اداری ویژه‌ای برخوردار شده است.

مراکز مهم علمی استان

همان طور که اشاره شد، پیشینه تاریخی استان به دوره نوسنگی با سفال در حدود ۸۰۰۰ سال پیش می‌رسد. در برخی از محوطه‌های تاریخی کشف شده استان آثاری از ارتباط آن با نقاط دوردست و خارج از فلات ایران مشاهده گردیده که معرف پویایی فرهنگ‌های منطقه در دوران پیش از تاریخ است.

استان با داشتن ۹ واحد دانشگاهی، مؤسسه آموزش عالی (دولتی و خصوصی) و مراکز پژوهشی شامل دانشگاه‌های بجنورد، علوم پزشکی، پیام نور، جامع علمی - کاربردی، فرهنگیان، فنی و حرفه‌ای دارالفنون، آزاد اسلامی، مؤسسات آموزش عالی اشراق و حکیمان و پارک علم و فناوری، بخشی از مراکز آموزش عالی کشور را در خود جای داده است.

شکل ۲-۵- دانشگاه پیام نور خراسان شمالی

شکل ۱-۵- دانشگاه بجنورد

فعالیت

در مورد یکی از شخصیت‌های علمی و فرهنگی استان گزارشی کوتاه تهیه کنید و در کلاس ارائه دهید.

قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان

* به عکس‌های زیر نگاه کنید و بگویید چرا استان ما جزء استان‌های برتر کشور در زمینه گردشگری است.

شکل ۳-۵- برخی از چشم‌اندازهای گردشگری استان

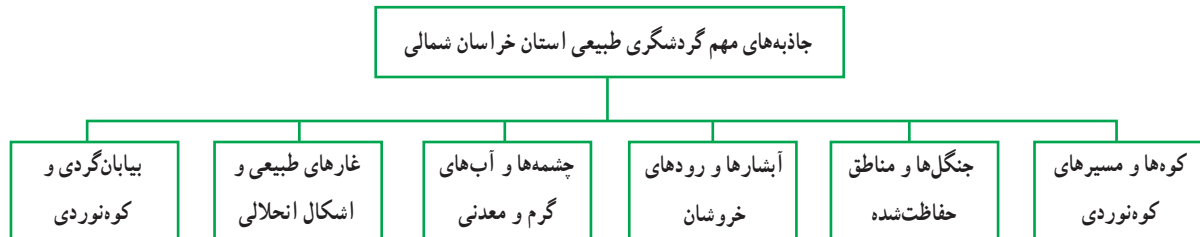
استان ما دروازه شمالی خراسان بزرگ محسوب می‌شود و از جاذبه‌های گردشگری زیادی برخوردار است. به طوری که در سند ملی توسعه استان، گردشگری بعد از کشاورزی و صنعت به عنوان «محور سوم توسعه استان» معرفی شده است. موقعیت جغرافیایی، چشم‌اندازهای زیبای طبیعی، منابع طبیعی، وجود اقوام مختلف، تمدن کهن و غنای فرهنگی از عوامل مؤثر در جذب گردشگر به شمار

می‌آیند. جاذبه‌های گردشگری استان را می‌توان به جاذبه‌های طبیعی و تاریخی، مذهبی، فرهنگی و هنری تقسیم کرد.

الف) جاذبه‌های طبیعی

* با در نظر گرفتن شکل‌های ۴-۵ و ۵-۵، بگویید که مهمترین جاذبه‌های طبیعت گردی شهرستان محل زندگی شما کدامند.

شکل ۴-۵- تقسیم بندی جاذبه‌های طبیعی استان

شکل ۵-۵- برخی از جاذبه‌های طبیعی استان

توانمندی‌های استان

با توجه به تنوع آب و هوا، انواع پوشش گیاهی، مناطق نیمه بیابانی، کوه‌ها، دشت‌ها، دره‌ها، آبشارها، دریاچه‌های پشت سدها، پارک‌ها و مناطق حفاظت شده و ... استان ما از مناطق مهم گردشگری کشور محسوب می‌شود.

۱- جنگل‌ها و مناطق حفاظت شده: جنگل‌های انبوه و حفاظت شده قورخود، پارک میرزابایلو و جنگل‌های بلوط در شهرستان مانه و سملقان، جنگل‌های شهرستان گرمه، پارک‌های ملی ساریگل و سالوک در شهرستان اسفراین، منطقه حفاظت شده گلیل سَرانی شیروان و پناهگاه حیات وحش میاندشت جاجرم، به علت وجود مناظر دیدنی و گونه‌های متنوع گیاهی و جانوری از مناطق دیدنی استان به شمار می‌روند.

شکل ۷-۵ یوزپلنگ آسیایی در پناهگاه حیات وحش میاندشت

شکل ۶-۵ جنگل‌های آله در شهرستان مانه و سملقان

۲- نواحی کوهستانی: از چشم‌اندازهای کم‌نظیر و دیدنی، دره‌های سرسبز و رودهای پر آب، دریاچه‌های پشت سدها، آبشارهای فراوان و غارهای زیبای استان می‌توان به دره‌های سرسبز سریوان، بازخانه، چناران، فیروزه، درکش، هاور، شیرآباد، روئین، بیدواز، استاد - خسرویه، گلیان، باغ درّه، قلعه زو؛ آبشارهای بیار، حمید، دام چیک، کهنه اوغاز، ایزی، اسطرخ، زوارم، توی، اسفجیر، قرجه رباط، بارگه؛ غارهای گنج کوه، گفتَرک درق، آرمادلو، بیدک، گسک، پوستین دوز؛ پارک‌های جنگلی و تفریحی باباامان، بش قارداش و گوی نیک و برف اندیل^۱های آق کمر اشاره کرد. همچنین دامنه‌های سرسبز ارتفاعات آلا داغ و کپه داغ نظیر شاه جهان، گلیل، سالوک، می‌سی نو، قورخود، یامان داغی، بُزداغی برای ورزش‌های زمستانی، کوه نوردی و صخره نوردی مناسب‌اند.

۳- آب‌های گرم و معدنی: آب‌های گرم و معدنی استان به علت داشتن مواد معدنی مفید، خاصیت درمانی و برخورداری از دمای مناسب ناشی از زمین گرمایی و واکنش‌های شیمیایی، از جاذبه‌های مهم گردشگری به شمار می‌آیند. از جمله آنها می‌توان به آب‌های گرم و معدنی ایوب گیفان، قراجه و بش قارداش بجنورد، مهمانک سملقان، مختومی شیروان و ... اشاره نمود.

۱- «برف اندیل» عبارت است از انباشتگی توده‌های برف در دامنه‌های پشت به باد مناطق مرتفع کوهستانی. برف‌ها با تراکم در دامنه‌های مقعر کوه تا مدت طولانی در فصل تابستان

باقی می‌مانند. اهالی و عشایر منطقه از آب حاصل از ذوب این برف‌ها به منظور شرب دام‌های خود استفاده می‌کنند.

شکل ۹-۵ آب گرم ایوب در گیفان شهرستان بجنورد

شکل ۸-۵ دره سریوان در بخش مرکزی شهرستان بجنورد

شکل ۱۱-۵ مناظر طبیعی در اطراف روستای دشت

شکل ۱۰-۵ دامنه‌های سرسبز گلیل در شهرستان شیروان

شکل ۱۳-۵ پارک ملی ساریگل در شهرستان اسفراین

شکل ۱۲-۵ دره استاد - خسرویه در شهرستان فاروج

شکل ۱۵-۵ ورودی غار گنج کوه در شهرستان جاجرمد

شکل ۱۴-۵ فرسایش آبی و انحلالی حلقه زو در مانه و سملقان

۴- بیابان گردی و کویرنوردی : عرصه‌های نیمه بیابانی استان بیشتر در محدوده شهرستان جاجریم قرار دارند. ساعات آفتابی زیاد، شب‌های با آسمان صاف، مکان‌های خلوت، محیط‌های دست نخورده، دشت سرها، روبدوها (تپه‌های گیاهی)، خشک‌روها، دق‌ها (جلگه‌های رسی)، کویرهای پف کرده و سبخاها (سطوح نمکی) از جاذبه‌های گردشگری این مناطق به شمار می‌روند.

فعالیت

با توجه به آنچه تاکنون آموخته اید، به سؤالات زیر پاسخ دهید :

۱- در شهرستان محل زندگی شما کدام جاذبه‌های طبیعی دیگری وجود دارند؟ گردشگران از کدام یک بیشتر بازدید می‌کنند؟

۲- بررسی کنید که گردشگری در شهرستان محل زندگی شما چه اثراتی روی محیط و چشم اندازهای طبیعی گذاشته است؟

برای مطالعه

جدول ۱-۵- جاذبه‌های طبیعی قابل دسترسی و بازدید گردشگران در استان

ردیف	مکان جاذب گردشگری	شهرستان	نوع راه	فاصله با نزدیک‌ترین شهر	ویژگی ناحیه
۱	دره بازخانه - پاقله	بجنورد	آسفالت	۸ کیلومتری جنوب شرقی بجنورد	تفریحی
۲	دره فیروزه - گریوان	بجنورد	آسفالت	۲۰ کیلومتری جنوب بجنورد	تفریحی
۳	دره ییلاقی زوارم (دره بهشت)	شیروان	آسفالت	۲۸ کیلومتری جنوب غربی شیروان	تفریحی
۴	دره بیدواز	اسفراین	آسفالت	۱۷ کیلومتری شمال شرق اسفراین	تفریحی
۵	دره سریوان	بجنورد	آسفالت - شوسه	۲۵ کیلومتری غرب بجنورد	تفریحی
۶	دره نوده - چناران	بجنورد	آسفالت	۳۰ کیلومتری شرق بجنورد	تفریحی
۷	غار پوستین‌دوز	شیروان	آسفالت	۲ کیلومتری شهر لوجلی	طبیعی
۸	منطقه ییلاقی گلیل‌سرانی	شیروان	آسفالت - شوسه	۸۰ کیلومتری شمال شیروان	طبیعی
۹	پارک جنگلی گوی نیک	بجنورد	آسفالت	۱۵ کیلومتری شمال غرب شهر راز	تفریحی
۱۰	دژ طبیعی آلمادوشن	بجنورد	آسفالت - شوسه	۴۰ کیلومتری شمال شهر راز	طبیعی - تفریحی
۱۱	موزه حیات وحش رباط قره‌بیل	مانه و سملقان	آسفالت	۷۰ کیلومتری غرب آشنخانه	علمی - تفریحی
۱۲	دره استاد - خسرویه	فاروج	آسفالت - شوسه	۲۵ کیلومتری جنوب غربی فاروج	تفریحی
۱۳	دره درکش	مانه و سملقان	آسفالت	۳۲ کیلومتری جنوب غرب آشنخانه	تفریحی

۱۴	جنگل آله	مانه و سملقان	آسفالته	۹۰ کیلومتری غرب آشخانه	تفریحی
۱۵	جنگل جوزک	مانه و سملقان	آسفالته	۴۰ کیلومتری جنوب غرب آشخانه	تفریحی
۱۶	دره قلعه زو	شیروان	آسفالته - شوسه	۲۴ کیلومتری شمال غرب شیروان	تاریخی - تفریحی
۱۷	دره گلیان	شیروان	آسفالته	۲۳ کیلومتری جنوب شیروان	تفریحی
۱۸	آب گرم ایوب	بجنورد	آسفالته - شوسه	۹۰ کیلومتری شمال شرق بجنورد	آبدرمانی - ورزشی - تفریحی
۱۹	آبشار حمید	بجنورد	آسفالته - شوسه	۱۵ کیلومتری جنوب شرق بجنورد	طبیعی
۲۰	گردنه اسدلی و دامنه های شمالی الاداغ	بجنورد	آسفالته	۲۰ کیلومتری جنوب بجنورد	طبیعی - ورزشی - تفریحی
۲۱	آب گرم روستای قراجه	بجنورد	آسفالته - شوسه	۲۵ کیلومتری شمال غرب بجنورد	آبدرمانی - طبیعی - تفریحی
۲۲	آب گرم مهمانک	مانه و سملقان	آسفالته	۸ کیلومتری غرب شهر آشخانه	آبدرمانی - طبیعی - تفریحی
۲۳	آبشار و تئداب پیار	مانه و سملقان	آسفالته	۸ کیلومتری جنوب شرق شهر آشخانه	طبیعی - تفریحی
۲۴	دشت مرجان	بجنورد	آسفالته - شوسه - خاکی	۴۲ کیلومتری جنوب غربی بجنورد	طبیعی - تفریحی
۲۵	ارتفاعات شاه جهان	اسفراین	آسفالته - شوسه - خاکی	شمال شرق اسفراین	طبیعی - ورزشی
۲۶	ارتفاعات سالوک	بجنورد	آسفالته - شوسه - خاکی	۳۵ کیلومتری جنوب بجنورد	طبیعی - ورزشی
۲۷	ارتفاعات آلا داغ	بجنورد	آسفالته - شوسه - خاکی	۳۰ کیلومتری جنوب غرب بجنورد	طبیعی - ورزشی
۲۸	ارتفاعات یامان داغی	مانه و سملقان	آسفالته - شوسه - خاکی	جنوب غرب آشخانه	طبیعی - ورزشی - آگروتوریسم
۲۹	کوه بهار	جاجرم	آسفالته - شوسه - خاکی	جنوب شرق شوقان	طبیعی - ورزشی
۳۰	کوه آخور داغ	بجنورد	آسفالته - شوسه	۱۹ کیلومتری شمال غرب بجنورد	طبیعی - ورزشی
۳۱	تخت ایران	مانه و سملقان	آسفالته - شوسه - خاکی	غرب شهر آشخانه	طبیعی - ورزشی
۳۲	کوه می سی نو	بجنورد	آسفالته - شوسه - خاکی	۱۰۰ کیلومتری شمال شرق بجنورد	طبیعی - ورزشی
۳۳	کوه بُزداغی	مانه و سملقان	آسفالته - شوسه - خاکی	شمال شهر آشخانه	طبیعی - ورزشی

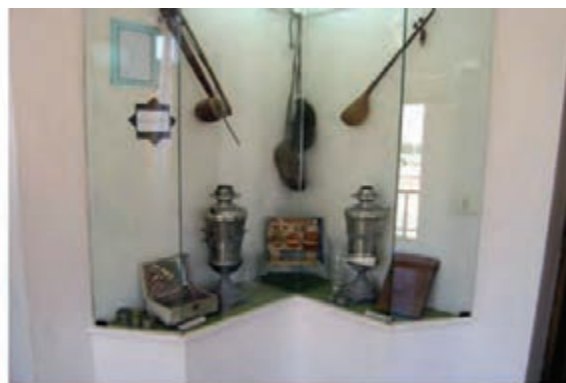
توانمندی‌های استان

ب) جاذبه‌های تاریخی، مذهبی، فرهنگی و هنری

* آیا می‌دانید که استان خراسان شمالی یکی از کانون‌های فرهنگ و تاریخ در کشورمان است و در این زمینه از آثار نسبتاً

زیادی برخوردار است؟

به تصاویر زیر نگاه کنید. آیا می‌توانید تعیین کنید که هر یک از تصاویر بیانگر کدام نوع از جاذبه‌ها هستند؟

شکل ۱۶-۵- برخی از جاذبه‌های تاریخی، مذهبی، فرهنگی و هنری استان

از آنجا که استان ما از پیشینه تاریخی کهن برخوردار است و همواره یکی از کانون‌های فرهنگ، تمدن و دین باوری ایران زمین بوده است، دارای جاذبه‌های مهم تاریخی، مذهبی، فرهنگی و هنری می‌باشد که مهمترین آنها به شرح زیر معرفی می‌شوند:

۱- جاذبه‌های تاریخی: مهم ترین جاذبه‌های تاریخی استان عبارتند از:

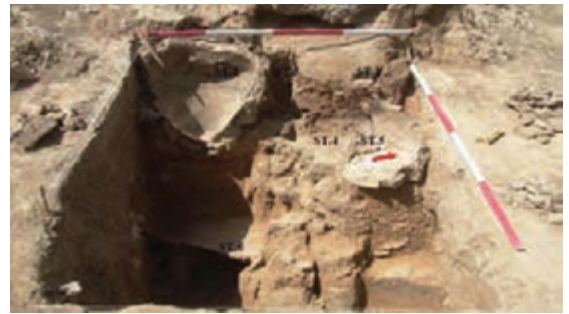
- قلعه جلال الدین در گرमे

- شهر تاریخی یَلقیس اسفراین
- قلعهٔ صعلوک بالاتر از روستای زاری در اسفراین
- آینه خانهٔ مفخم بجنورد
- عمارت مفخم بجنورد
- تپهٔ ارگ (تپهٔ نادری) شیروان
- تپهٔ تاریخی خان در روستای خان (رسالت) (شهرستان مانه و سملقان)
- آتشکدهٔ اسپاخو در مانه و سملقان
- رباط قره بیل در گرمه
- رباط یا کاروانسرای قلی در جاجرم

شکل ۱۸-۵. قلعه صعلوک از قلاع اسماعیلیه در اسفراین

شکل ۱۷-۵. کاوش‌های انجام شده در پایگاه تپه قلعه خان

شکل ۲۰-۵. عمارت تاریخی مفخم در شهر بجنورد

شکل ۱۹-۵. آتشکدهٔ اسپاخو در مانه و سملقان

۲- اماکن مذهبی : مراکز مذهبی بسیاری در استان وجود دارند که از آن جمله می‌توان به اماکن زیر اشاره نمود :

- بقعهٔ سلطان سید عباس (معصوم زاده) در بجنورد
- بقعهٔ خواجه علی بن مهزیار در جاجرم
- امام زاده احمد بن موسی در اسفراین
- امام زاده حمزه رضا در زیارت شیروان
- امام زاده دلاور در آشنخانه
- امام زاده سلطان جعفر در سیاه دشت فاروج

توانمندی‌های استان

شکل ۲۲-۵ امامزاده حمزه رضا در زیارت شیروان

شکل ۲۱-۵ امامزاده دلاور در آشخانه

شکل ۲۴-۵ آستانه مقدس امامزاده اسماعیل در بابامان بجنورد

شکل ۲۳-۵ امامزاده سلطان جعفر در سیاه دشت فاروج

فعالیت

در مورد یکی از مکان‌های مذهبی شهرستان محل زندگی خود تحقیق کنید و در کلاس ارائه دهید.

۳- موزه‌ها : استان ما به دلیل برخورداری از شرایط خاص زیست محیطی، تاریخی و فرهنگی دارای موزه‌های زیر است :

شکل ۲۵-۵ موزه حیات وحش
رابط قره بیل

- موزه باستان شناسی در مجموعه تاریخی - فرهنگی مفخم
- موزه‌های مردم شناسی در مجموعه تاریخی - فرهنگی مفخم بجنورد، قلعه جلال‌الدین در گرمه، جاجرم و فاروج
- موزه اسناد و نسخ خطی در مجموعه تاریخی - فرهنگی مفخم
- موزه حیات وحش رابط قره بیل در شهرستان مانه و سملقان
- موزه مردم‌شناسی شیروان - جاجرم و فاروج

شکل ۲۷-۵- موزه نسخ خطی مفخم

شکل ۲۶-۵- موزه باستان شناسی بجنورد

۴- هنرهای سنتی و صنایع دستی : قالیچه و پستی ترکمنی، قالی ابریشم دورو و ترکمنی، گلیم، جاجیم، چادر شب ابریشمی، کلاه کُرکی، چاروق دوزی، پوستین دوزی و زین سازی، از مهم ترین صنایع دستی استان محسوب می شوند و علاوه بر این لباس های محلی و سنتی اهمیت خاصی دارند.

۵- سوغاتی ها : سوغاتی ها از ارکان مهم گردشگری محسوب می شوند. هر استان به فراخور ویژگی های محیطی، اقتصادی و فرهنگی سوغاتی های خاص خود را دارد. از مهم ترین سوغاتی های استان می توان به آبنبات بجنورد (شهر آبنباتی)، قره قروت اسفراین، چادر شب روئین، آجیل فاروج (شهر آجیلی)، سَمَنوی درق، لبنیات محلی و تخمه آفتابگردان و... اشاره نمود.

شکل ۲۸-۵

برای مطالعه

جدول ۲-۵- آثار و جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، مذهبی و هنری استان

ردیف	مکان جاذب گردشگری	شهرستان	نوع راه	فاصله با نزدیکترین شهر	ویژگی ناحیه
۱	پارک باباامان	بجنورد	آسفالته	۱۰ کیلومتری شرق بجنورد	تفریحی
۲	تفرجگاه بش قارداش	بجنورد	آسفالته	۵ کیلومتری جنوب بجنورد	تاریخی - تفریحی و ورزشی
۳	عمارت مفخم	بجنورد	آسفالته	داخل شهر بجنورد	تاریخی
۴	آینه‌خانه مفخم	بجنورد	آسفالته	داخل شهر بجنورد	تاریخی
۵	مقبره الشهداء واقع لهاک خان	بجنورد	آسفالته	داخل شهر بجنورد	تاریخی
۶	باغ مزار گرمه	گرمه	آسفالته	داخل شهر گرمه	تاریخی - مذهبی
۷	باغ علی آباد	بجنورد	آسفالته	۵ کیلومتری شمال و شمال شرق بجنورد	تاریخی
۸	چهارطاقی تیموری	شیروان	آسفالته	۶ کیلومتری شمال غرب شیروان	تاریخی
۹	برج و باروی تیموری	شیروان	آسفالته - شوسه	۲۵ کیلومتری شمال غرب شیروان	تاریخی
۱۰	شهر بلقیس	اسفراین	آسفالته	۳ کیلومتری جنوب اسفراین	تاریخی
۱۱	قلعه صعلوک	اسفراین	آسفالته - شوسه و پیاده	انتهای دره زاری در اسفراین	تفریحی
۱۲	پارک تفریحی شهر شوقان	جاجرم	آسفالته	داخل شهر شوقان	تفریحی
۱۳	روستای هدف گردشگری دشت	گرمه	آسفالته	۸۵ کیلومتری غرب آشخانه	تفریحی - طبیعی
۱۴	روستای هدف گردشگری اسفیدان	بجنورد	آسفالته	۴۰ کیلومتری جنوب شرقی بجنورد	طبیعی - فرهنگی - تاریخی
۱۵	روستای هدف گردشگری روئین	اسفراین	آسفالته	۲۷ کیلومتری شمال اسفراین	طبیعی - فرهنگی - ورزشی
۱۶	روستای هدف گردشگری درکش	مانه و سملقان	آسفالته	۳۲ کیلومتری غرب آشخانه	طبیعی
۱۷	منطقه نمونه گردشگری اسطرخی	شیروان	آسفالته - شوسه	۲۸ کیلومتری جنوب شیروان	طبیعی - علمی
۱۸	منطقه نمونه گردشگری رئین	بجنورد	آسفالته - شوسه	۳۸ کیلومتری جنوب غرب بجنورد	تفریحی - ورزشی
۱۹	منطقه نمونه گردشگری شیرآباد	مانه و سملقان	آسفالته	۱۰ کیلومتری جنوب غرب آشخانه	طبیعی
۲۰	منطقه نمونه گردشگری بازخانه	بجنورد	آسفالته	۸ کیلومتری جنوب و جنوب شرق بجنورد	طبیعی

مناطق نمونه ملی – استانی : این مکان‌ها که به عنوان مناطق نمونه ملی – استانی از سوی سازمان میراث فرهنگی معرفی و مطالعه شده‌اند، به منظور جذب گردشگران ملی و استانی در این مناطق سرمایه‌گذاری می‌شود. در استان ما دو منطقه نمونه ملی – استانی باباامان و بش قارداش در شهرستان بجنورد وجود دارد.

شکل ۳۰-۵- نمایی از منطقه نمونه ملی باباامان

شکل ۲۹-۵- نمایی از منطقه نمونه ملی بش قارداش

روستاهای هدف و مناطق نمونه گردشگری استانی : این مکان‌ها به منظور جذب گردشگران استانی و استان‌های همجوار به عنوان مناطق نمونه استانی از سوی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری معرفی، مطالعه و پشتیبانی می‌شوند. هدف از انتخاب این روستاها حفظ فضای فیزیکی، بافت تاریخی و آشنا ساختن مردم سایر نقاط با فرهنگ و آیین‌های زندگی بومیان و ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش درآمد است. در استان ما در حال حاضر ۲۴ منطقه نمونه وجود دارد که به برخی از آنها اشاره می‌شود :

– دره اسطرخ	– دره پاقلعه	– دره ییلاقی زوارم
– تخت ایران	– منطقه فیروزه	– دره ییلاقی روئین
– منطقه قورخود	– روستای هدف رئین	– دره استاد – خسرویه
– دره میلانلو در اسفراین	– منطقه گلیل سرانی	– دره درکش
– آبگرم ایوب	– منطقه یامان داغی	– روستای هدف اسفیدان
– دره بازخانه	– منطقه بیدواز	– منطقه کشانک
	– منطقه شیرآباد	

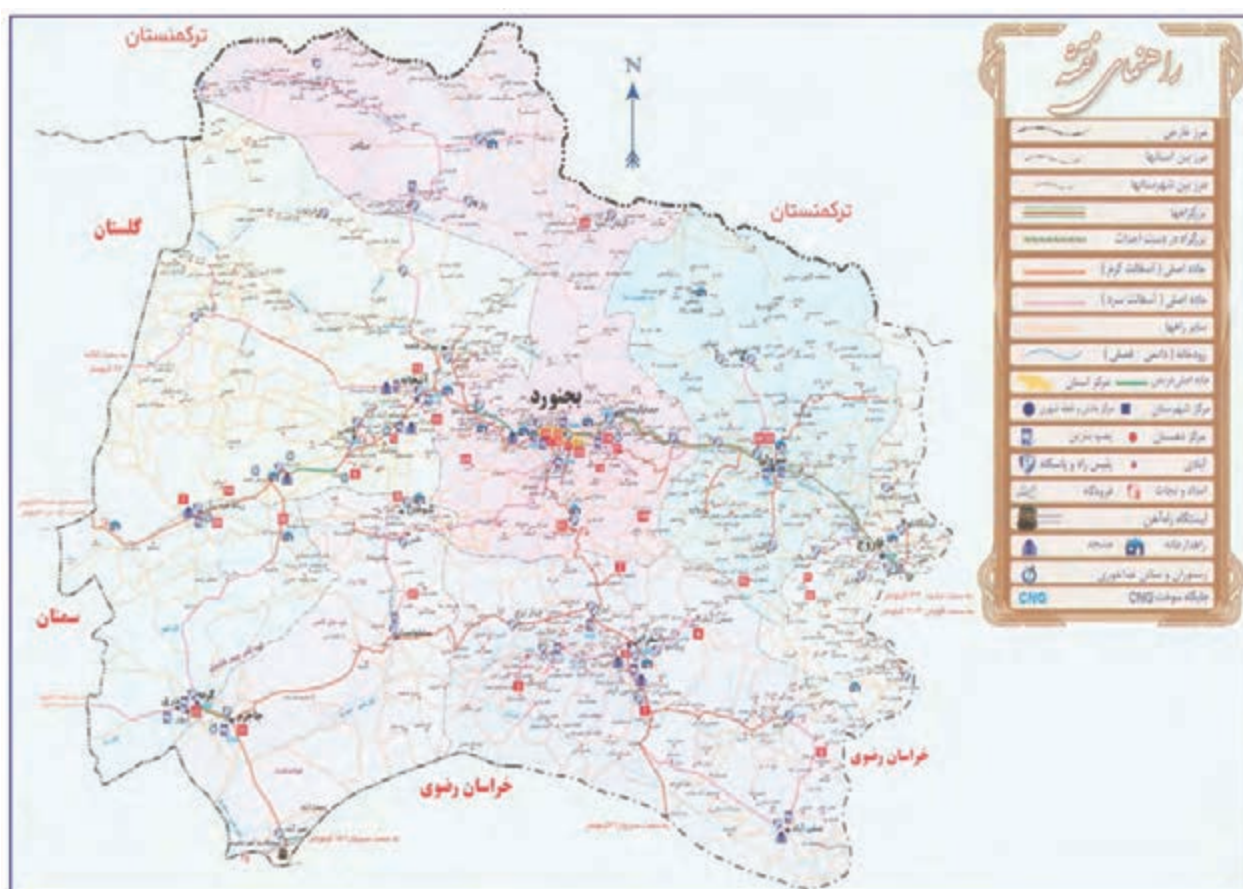

شکل ۳۲-۵- طبیعت روستای هدف گردشگری روئین در بجنورد

شکل ۳۱-۵- روستای هدف گردشگری روئین اسفراین

گردشگری و راه‌ها: با ظهور و توسعهٔ وسایل نقلیهٔ موتوری و جامع تر شدن استفاده از آنها، راه‌های ارتباطی یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در توسعه صنعت گردشگری محسوب می‌شود. این استان به دلیل واقع شدن در مسیر بزرگراه آسیایی و عبور سالانه چندین میلیون زائر امام رضا (ع)، می‌تواند به عنوان یکی از مناطق مهم جذب گردشگران مطرح باشد. بیشتر مناطق گردشگری استان در مسیر راه‌های آسفالت‌ه قرار دارند، علاوه بر این وجود فرودگاه در بجنورد و راه آهن در شهرستان جاجرم امکان ورود گردشگران را به این استان تسهیل می‌نماید. یک طرفه شدن محور بجنورد-آزادشهر و اجرایی شدن طرح راه آهن مشهد-گرگان از مسیر خراسان شمالی می‌تواند زمینه مناسبی را برای توسعه گردشگری استان فراهم آورد.

شکل ۳۳-۵- نقشه گردشگری و راه‌های استان

گردشگری و اقتصاد استان: گردشگری از بعد اقتصادی بسیار مهم است. گردشگری به عنوان «محور سوم توسعه» استان آثاری چون ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، اثرات فرهنگی - اجتماعی و رشد و شکوفایی صنایع دستی و خانگی را به دنبال دارد.

*** آیا گردشگری در استان ما منجر به ایجاد اشتغال شده است؟ به چند مورد از شغل‌های ایجاد شده اشاره کنید.**

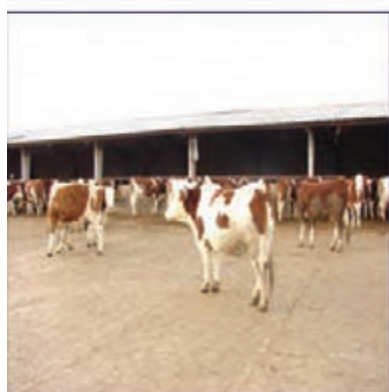
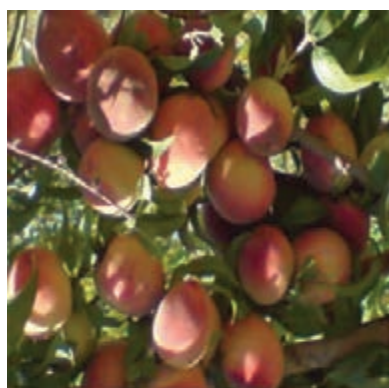
اقدامات انجام گرفته در زمینه گردشگری استان : با توجه به توانمندی‌های گردشگری استان و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به منظور توسعه گردشگری استان و رشد و شکوفایی آن، در سال‌های اخیر اقدامات قابل توجهی به شرح زیر انجام داده است :

- ۱- اجرای مطالعات طرح جامع توسعه گردشگری در استان
- ۲- ایجاد زیرساخت‌های گردشگری (احداث هتل، مهمان پذیر و مهمان سرا، مجتمع‌های گردشگری، سرویس‌های بهداشتی و خدمات بین راهی و دیگر اماکن پذیرایی و اقامتی در محل‌های گردشگری)
- ۳- تشکیل ستاد دائمی تسهیلات سفرهای نوروزی در استان و پذیرش و اسکان گردشگرانی که به استان سفر می‌کنند.
- ۴- تعیین روستاهای هدف گردشگری توسط کارگروه گردشگری استان
- ۵- ایجاد مناطق نمونه ملی و استانی گردشگری که در سال ۱۳۸۵ توسط هیئت وزیران تصویب شده است.
- ۶- سازماندهی و احیای آثار تاریخی و ثبت آنها در فهرست آثار ملی به منظور حفاظت از این آثار و امکان بازدید برای گردشگران

- ۷- ایجاد موزه‌های باستان‌شناسی و مردم‌شناسی در شهرستان‌های استان
 - ۸- ثبت جهانی موسیقی مقامی شمال خراسان
 - ۹- مرمت و بازسازی آثار و بناهای تاریخی
 - ۱۰- ایجاد و توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی (به‌خصوص در روستاها) که موجب اشتغال و درآمدزایی می‌شود.
 - ۱۱- تهیه تقویم رویدادهای فرهنگی - مذهبی - محلی به مناسبت‌های مختلف در سطح استان به منظور آشنایی مردم با پیشینه تاریخی و فرهنگی استان
- * به نظر شما از چه راه‌های دیگری می‌توان به توسعه صنعت گردشگری در استان کمک کرد؟

درس سیزدهم توانمندی‌های اقتصادی استان

* به شکل‌های زیر نگاه کنید و بگویید که مهم‌ترین توانمندی‌های اقتصادی استان ما چیست؟

شکل ۳۴-۵. بخشی از توانمندی‌های اقتصادی استان خراسان شمالی

به دلیل برخورداری از ویژگی‌های نسبتاً مناسب طبیعی، استان ما یکی از قطب‌های کشاورزی و دامپروری کشور محسوب می‌شود. علاوه بر این، موقعیت مناسب جغرافیایی نظیر قرارگیری در مسیر بزرگراه آسیایی، عبور خط لوله گاز خانگیران-نکا، ارتباط پایتخت معنوی کشور با ناحیه شمال، همسایگی با ترکمنستان و کشورهای آسیای میانه به عنوان بازارهای هدف، مسیر مناسب ترانزیتی در اتصال محور شمال به استان‌های جنوبی، برخورداری از منابع معدنی غیرفلزی و فلزی و برخورداری از نیروی انسانی متخصص، استان ما را از نظر اقتصادی در جایگاه ممتازی قرار داده است.

۱- توانمندی‌های بخش کشاورزی

برخورداری از آب و هوای متنوع و خاک مناسب برای کشت انواع محصولات کشاورزی و پرورش دام و طیور، آبی‌پروری، زنبورداری و نوغانداری به استان ما جایگاه ویژه‌ای داده است. استان خراسان شمالی با میانگین بارش سالانه در حدود ۲۵۱ میلیمتر (رتبه ۱۶ از نظر متوسط بارش سالانه و بیشتر از میانگین بارش سالانه کشور^۱) و ۲۸۴۳۴ کیلومترمربع مساحت، سالانه حدود ۱۱/۰۸ میلیارد متر مکعب آب دریافت می‌کند. منابع آب استان به همراه آب و هوای متنوع و خاک حاصلخیز، علاوه بر ایجاد چشم‌اندازهای زیبا، زمینه‌های مناسبی را برای زراعت، باغداری، دامداری، آبی‌پروری، زنبورداری و ... فراهم کرده است.

زراعت: به دلیل مساعدت‌های اقلیمی و بارش نسبی در بخش شمالی استان، دیم‌کاری رواج دارد. از کل مساحت استان (۲۸۴۳۴۰۰ هکتار)، حدود ۹/۷ درصد به زمین‌های زراعی اختصاص دارد که از این مقدار حدود ۴۱ درصد زیر کشت آبی و مابقی آن (۵۹ درصد) به صورت دیم کشت می‌شود. در بین محصولات زراعی گندم و جو و کلزا به‌عنوان مهمترین محصولات مورد کشت پاییزه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد و در بین محصولات بهاره، پنبه، چغندر قند و گوجه فرنگی با توجه به صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی در استان خراسان شمالی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.

شکل ۳۵-۵ چشم‌اندازهایی از مزارع دیم و آبی در استان

۱- میانگین بارش سالانه کشور ۲۵۰ میلیمتر است.

جدول ۳-۵. سطح، میزان تولید و عملکرد در هکتار محصولات زراعی استان خراسان شمالی در سال ۱۴۰۰-۱۳۹۹

نام گروه محصول	نام محصول	سطح (هکتار)			میزان تولید (تن)			عملکرد (کیلوگرم)	
		آبی	دیم	جمع	آبی	دیم	جمع	آبی	دیم
غلات	گندم	۱۳۱۵۶۸/۳۵	۱۸۷۹۲۶/۸۱	۱۷۲۷۹۴/۷۴	۱۰۲۵۴۲/۲۶	۲۷۵۳۳۷	۳۰۶۶	۷۷۹	
	جو	۲۴۸۷۳/۱۱	۲۳۹۱۶/۳۳	۴۸۷۸۹/۴۴	۴۸۶۶۰/۰۵	۱۳۱۰۳/۸۳	۶۱۷۶۳/۸۸	۱۹۵۶	۵۴۸
	شلتوک	۶۴۵/۳۶	۰	۶۴۵/۳۶	۱۱۶۸/۹۷	۰	۱۱۶۸/۹۷	۱۸۱۱	۰
	ذرت دانه ای	۱۷/۱	۰	۱۷/۱	۶۸	۰	۶۸	۳۹۷۷	۰
	سایر غلات	۴	۸	۱۲	۱۲/۲۵	۹/۵	۲۱/۷۵	۳۰۶۳	۱۱۸۸
	جمع غلات	۸۱۸۹۸/۰۳	۱۵۵۴۹۲/۶۸	۲۳۷۳۹۰/۷۱	۲۲۲۷۰۴/۰۱	۱۱۵۶۵۵/۵۹	۳۳۸۳۵۹/۶	۲۷۱۹	۷۴۳/۸
حبوبات	نخود	۱۰۵/۸۵	۲۳۲۷/۶۲	۲۴۳۳/۴۷	۹۵/۱۵	۱۰۱۳/۰۴	۱۱۰۸/۱۹	۸۹۹	۴۳۵
	لوبیا	۱۲۳۸/۶۳	۱۸۱/۶۸	۱۴۲۰/۳۱	۱۴۵۹/۷۹	۱۲۱/۸۵	۱۵۸۱/۶۴	۱۱۷۹	۶۷۱
	عدس	۳۸/۶	۳۳۴۹/۶۶	۳۳۸۸/۲۶	۲۷/۰۵	۱۲۷۱/۳۵	۱۲۹۸/۴	۷۰۱	۳۸۰
	سایر حبوبات	۰/۵	۰	۰/۵	۰/۸	۰	۰/۸	۱۶۰۰	۰
	جمع حبوبات	۱۳۸۳/۵۸	۵۸۵۸/۹۶	۷۲۴۲/۵۴	۱۵۸۲/۷۹	۲۴۰۶/۲۴	۳۹۸۹/۰۳	۱۱۴۴	۴۱۰/۷
	پنبه	۸۷۱۱/۵۱	۰	۸۷۱۱/۵۱	۳۱۱۴۷/۲۵	۰	۳۱۱۴۷/۲۵	۳۵۷۵	۰
محصولات صنعتی	چغندر قند	۲۴۰۰/۵	۰	۲۴۰۰/۵	۹۸۳۷۱/۵	۰	۹۸۳۷۱/۵	۴۰۹۸۰	۰
	کنجد	۱۳/۹	۲۸۱/۵	۲۹۵/۴	۸/۳۵	۱۰۹/۸۵	۱۱۸/۲	۶۰۱	۳۹۰
	گلرنگ	۱۴	۳۰	۴۴	۱۵/۵	۱۰	۲۵/۵	۱۱۰۷	۳۳۳
	آفتابگردان روغنی	۳۷۷/۵	۷۶۸/۵	۱۱۴۶	۵۰۴/۵	۳۰۶/۵	۸۱۱	۱۳۳۶	۳۹۹
	کزرا	۱۳۲۴/۵۱	۲۳	۱۳۴۷/۵۱	۲۶۸۰/۰۴	۳۳	۲۷۱۳/۰۴	۲۰۲۳	۱۴۳۵
	سایر دانه های روغنی	۳۷	۰	۳۷	۴۰/۹	۰	۴۰/۹	۱۱۰۵	۰
	جمع محصولات صنعتی	۱۲۸۷۸/۹۲	۱۱۰۳	۱۳۹۸۱/۹۲	۱۳۲۷۶۸/۰۴	۴۵۹/۳۵	۱۳۳۲۲۷/۴	۱۰۳۰۹	۴۱۶/۵

سیب زمینی	۲۹۵/۷۷	۰	۲۹۵/۷۷	۱۰۲۱۷/۶	۰	۱۰۲۱۷/۶	۳۴۵۴۶	۰
پیاز	۲۶۱۵/۴	۰	۲۶۱۵/۴	۱۰۲۹۱۰/۸	۰	۱۰۲۹۱۰/۸	۳۹۳۴۸	۰
گوجه فرنگی	۲۳۲۰/۵۵	۰	۲۳۲۰/۵۵	۸۶۹۴۷/۲۵	۰	۸۶۹۴۷/۲۵	۳۷۴۶۸	۰
سایر سبزیجات	۱۰۰/۳	۰	۱۰۰/۳	۱۵۳۶/۶۴	۰	۱۵۳۶/۶۴	۱۵۳۲۰	۰
جمع سبزیجات	۵۳۳۲/۰۲	۰	۵۳۳۲/۰۲	۲۰۱۶۱۲/۲۹	۰	۲۰۱۶۱۲/۲۹	۳۷۸۱۲	۰
خریزه	۳۲۶/۴	۰/۵	۳۲۶/۴	۷۷۱۹	۱۰	۷۷۱۹	۷۷۲۹	۲۰۰۰۰
هندوانه	۹۰۳/۱	۸۶	۹۸۹/۱	۱۴۱۴۱/۶	۵۹/۸	۱۴۲۰۱/۴	۱۵۶۵۹	۶۹۵
خیار	۷۰۶	۰	۷۰۵/۲۲	۱۶۵۲۷	۰	۱۶۵۲۶/۵۷	۲۳۴۴۰	۱۶۰۰۰
سایر محصولات جالیزی	۶۷/۵	۰	۶۷/۵	۲۰۵۹/۸۵	۰	۲۰۵۹/۸۵	۳۰۵۱۶	۰
جمع محصولات جالیزی	۲۰۰۳	۸۶/۵	۲۰۸۸/۷۲	۴۰۴۴۷/۴۵	۶۹/۸	۴۰۵۱۶/۸۲	۲۰۱۹۳	۸۰۶/۹
یونجه	۴۴۵۰/۹۵	۵۹۴۴/۳۳	۱۰۳۹۵/۲۸	۳۴۴۳۶/۳۳	۷۴۲۹/۷۲	۴۱۸۶۶/۰۵	۷۷۳۷	۱۲۵۰
شیدر	۲	۰	۲	۲۰	۰	۲۰	۲۰	۱۰۰۰۰
ذرت علوفه‌ای	۱۶۷۰/۸	۰	۱۶۷۰/۸	۶۹۳۰۵	۰	۶۹۳۰۵	۴۱۴۸۰	۰
سایر نباتات علوفه‌ای	۱۴۵/۱	۵۷/۷	۲۰۲/۸	۲۲۸۸/۳	۲۲۶/۱	۲۵۱۴/۴	۱۵۷۷۱	۳۹۱۹
جمع نباتات علوفه‌ای	۶۲۶۸/۸۵	۶۰۰۲/۰۳	۱۲۲۷۰/۸۸	۱۰۶۰۴۹/۶۳	۷۶۵۵/۸۲	۱۱۳۷۰۵/۵	۱۶۹۱۷	۱۲۷۶
سایر محصولات	۳۸۲/۳۷	۹۱۸/۷	۱۳۰۱/۰۷	۸۲۰/۶۲	۳۲۰/۹	۱۱۴۱/۵۲	۲۱۴۶	۳۴۹
کل محصولات	۱۱۰۱۴۶/۸	۱۶۹۴۶۱/۸۷	۲۷۹۶۰۷/۸۶	۷۰۵۹۸۴/۸۳	۱۲۶۵۶۷/۷	۸۳۲۵۵۲/۱	۰	۰

باغداری: قابلیت توسعه باغداری از دیگر توانمندی‌های بخش کشاورزی استان است. از بین محصولات باغی استان به ترتیب ۸ محصول انگور آبی، سیب، انگور دیم، گردو، بادام دیم، زیره آبی، بادام آبی و زعفران در زمینه میزان تولید، سرمایه‌گذاری و صادرات از سایر محصولات برجسته‌ترند. در استان ما توسعه باغات و تولید انگور دیم که مدیون وجود لکه‌های خاک حاصلخیز «لومی - رسی» است، در سطح کشور نسبتاً منحصر به فرد است و ۳/۳ درصد از تولید کل کشور را به خود اختصاص می‌دهد.

توانمندی های استان

شکل ۳۷-۵ سیب محصولی با قابلیت رشد و تولید مناسب در استان

انگور کشمش (سلطانی بی دانه) - فاروج

انگور کلاهداری (رازقی) - بجنورد

انگور بی دانه قرمز (تامسون سیدلس) - مانه و سملقان

شکل ۳۶-۵ نمایی از باغات انگور دیم در غرب بجنورد

بیشتر بدانیم

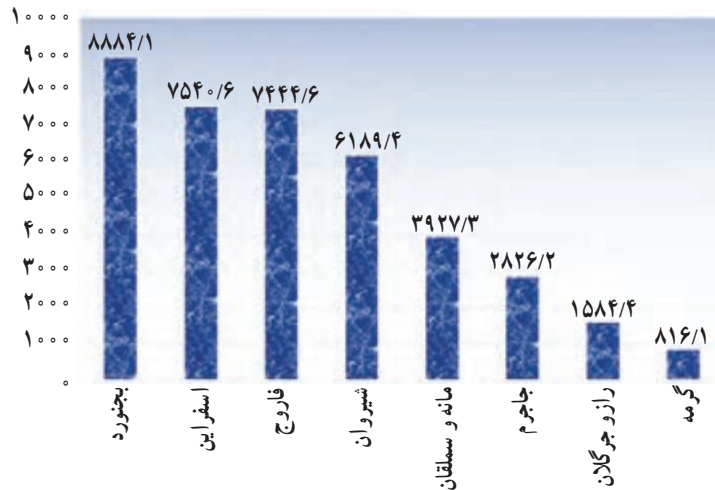
– در استان ذخایر ژنتیکی با ارزشی در زمینه باغداری وجود دارد که عبارتند از: انگور مقاوم به سرما و با کیفیت ماندگاری انباری زیاد نسبت به سایر ارقام در منطقه بدرانلو (انگور رازقی یا کلاهداری) و بادام و گردوی مقاوم به سرما (دیر گل).
– مقوی بودن، مغذی بودن، تصفیه کنندگی خون، برطرف کنندگی ورم معده و روده، برطرف کنندگی یبوست، ضد لاغری و پاک کنندگی سنگ های صفراوی از خواص طبی انگور محسوب می شود.
– در استان شرایط اقلیمی بسیار مناسبی برای تولید محصولات باغی مانند زیتون و انار وجود دارد. در چند سال اخیر در شهرستان های اسفراین، مانه و سملقان و جاجریم که از زمستان های ملایم تری برخوردارند، ارقام مختلفی از این گونه ها کاشته شده است.

برای مطالعه

جدول ۴-۵ میزان تولید محصولات باغی شاخص استان به تفکیک شهرستان در سال ۱۴۰۰ (تن)

محصول شهرستان	انگور آبی	انگور دیم	سیب	گردو	بادام آبی	بادام دیم	زعفران	زیره آبی	زیره دیم
اسفراین	۶۵۱۲/۵	۴۸	۱۰۲۷۱	۵۵/۶	۱۰۶	۱۰۰	۰/۹	۵۹۱	۰
بجنورد	۱۵۹۲۰	۲۴۷۵۸	۵۳۴۰	۵۴/۶۸	۷۰	۱۰۴	۰		
فاروج	۳۰۴۷۱/۲	۰	۲۶۱۹	۳۱/۳۸	۲۰	۸۰	۱۴/۲		
جاجریم	۲۳۸۵	۰	۶۸۲	۱۸/۵۳	۱۳	۰	۰/۱	۲۷/۵	۰
مانه و سملقان	۹۵۰۰	۳۴۶	۷۰۰	۱۴۱/۷۸	۱۰	۰	۰/۲۶		
شیروان	۱۷۷۵۴	۰	۳۹۹۲۵	۶۱۱/۶۲	۸/۷	۱۵/۲	۲	۰/۳	۱۷
گره	۵۴۹	۰	۹۹۰	۱۰/۱۹	۰	۰	۰/۰۱		
کل استان	۸۳۰۹۱/۷	۲۵۱۵۲	۶۰۵۲۷	۹۲۳/۷۸	۲۲۷/۷	۲۹۹/۲	۱۸/۷	۶۱۸	۱۷

شکل ۳۸-۵. سطح زیر کشت محصولات باغی استان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۹۴

گیاهان دارویی: استان خراسان شمالی رویشگاه اصلی بسیاری از گونه‌های گیاهی دارویی است. تنوع آب و هوایی و شرایط اکولوژیکی مختلف سبب غنای گیاهان دارویی شده است، به طوری که بیش از ۳۰۰ نوع گیاه دارویی از قبیل زرشک وحشی، کتیرا، باریجه، آویشن، بابونه، کلپوره، زیره سیاه، شیرخشت، ترنجبین، مرزه کوهی، موسیر و ماریتغال و... به صورت خودرو در عرصه‌های طبیعی یافت می‌شود. از این نظر زمینه مناسبی را برای ایجاد صنایع تبدیلی دارد. وجود یک واحد بسته‌بندی عرقیات گیاهی با ظرفیت اسمی سالانه ۴۰۰ تن در شهرستان بجنورد و یک واحد فعال عصاره‌گیری، اسانس‌گیری و بسته‌بندی عرقیات و گیاهان دارویی با ظرفیت ۸۰۰ تن در شهرستان جاجرمد مشغول فعالیت هستند.

دامپروری: دامپروری از فعالیت‌های بسیار کهن در استان خراسان شمالی محسوب می‌شود و پیوند محکمی را با فرهنگ مردمان این سرزمین داشته است. به گونه‌ای که از دیرباز بسیاری از ساکنان روستاها و حتی شهرها بدان مشغول بوده‌اند. با توجه به وجود ۱۸۴۹۳۹۹ هکتار جنگل و مرتع در استان (۷۱/۷۵ درصد از مجموع مساحت زمین‌های استان) و فعالیت بیش از ۴۰ درصد مردم در زمینه کشاورزی، زمینه مناسبی برای دامداری ایجاد شده است. استان با پرورداری از ۲۷۲۲۸۱۳ واحد دامی ۳/۶۸ درصد از دام‌های کشور را به خود اختصاص می‌دهد و از این حیث بخش عمده‌ای از گوشت مورد نیاز کشور را تأمین می‌کند. در این استان انواع دام از قبیل گاو، گوسفند، بز، شتر و... پرورش داده می‌شود که در این بین پرورش گوسفند نژاد «کردی» و اسب نژاد «ترکمن» از جایگاه خاصی برخوردارند و شهرت جهانی دارند.

گوسفند نژاد کردی: جزء آن دسته از نژادهایی است که توقع غذایی حیوان پایین بوده و دست و پای بلند و کشیده حیوان در آن سبب ایجاد قدرت راهپیمایی و کوه پیمایی شده که می‌تواند با طی راه‌های طولانی به علوفه دست یابد. مقاومت زیاد این نژاد در مقابل بیماری‌ها، افزایش وزن زیاد و مناسب در مقابل مصرف غذای کمتر در بره‌های نر این نژاد، قابل توجه می‌باشد. محل زندگی این نژاد استان کردستان و شمال خراسان است. متوسط وزن میش در این نژاد ۵۰ تا ۵۵ کیلوگرم و قوچ ۹۰ تا ۹۵ کیلوگرم می‌باشد. در استان ما در «روستای حسین آباد» شیروان، ایستگاه پرورش و اصلاح نژاد گوسفند کردی با خرید ۴۰۰ رأس گوسفند مولد نژاد کردی شروع به فعالیت نموده است. در سال ۱۳۹۰ این ایستگاه دارای ۶۰۰ رأس گوسفند نژاد کردی بوده و سالیانه ضمن توزیع قوچ بین گله‌های مردمی به عنوان یک بانک ژن پشتیبان جمعیت نژاد گوسفند کردی در استان می‌باشد.

شکل ۳۹-۵- گوسفند نژاد کردی

زنبورداری و پرورش کرم ابریشم: وجود جنگل، باغات و کشتزارها و مراتع با پوشش گیاهی مناسب و گوناگون، این استان را به یکی از مناطق مستعد کشور در زمینه زنبورداری تبدیل کرده است. بطور معمول میانگین برداشت عسل از هر کندو در سال بیش از ۱۲ کیلوگرم بوده و از کیفیت بالایی برخوردار است. همچنین این استان جزء ۵ استان اول کشور در زمینه پرورش کرم ابریشم و تولید پيله تر بوده و پيله توليدي از کيفيت بالايي برخوردار است. به سبب توليد انواع پارچه، پستي و قالپچه‌هاي ابريشم ترکمني بیش از ۷۰ درصد پيله‌هاي استان در مناطق ترکمن نشين جرگلان و مانه توليد مي‌شود.

برای مطالعه

جدول ۵-۵- وضعیت زنبورداری و پرورش کرم ابریشم در استان در سال ۱۴۰۰

تعداد زنبورداران	تعداد کندو	تولید عسل (تن)	تعداد نوغانداران (خانوار)	تولید پيله تر (تن)
۲۰۱۱ نفر	۱۸۸۷۵۵	۲۶۰۴	۳۸۱۲	۲۴۳

شکل ۴-۵- زنبورداری در استان

برنامه توسعه نوغانداری در استان خراسان شمالی

- توسعه نوغانداری در مناطق مستعد استان و تکمیل زنجیره تولید ابریشم با مساعدت فرمانداران جهت تأمین اعتبارات در کمیته برنامه ریزی شهرستانها
 - پیگیری تأمین منابع مالی از محل افزایش اعتبارات تملک و دارایی استانی و ملی و تسهیلات ارزان قیمت
 - ساماندهی و اصلاح ساختار سیستم های پرورش سنتی موجود
 - ایجاد ارزش افزوده (جلوگیری از خروج پيله تر از استان به صورت خام)
 - پیگیری خرید تضمینی پيله از نوغانداران
 - تأمین و توزیع تخم نوغان و نهال توت مورد نیاز استان
- شیلات: وجود رودهای دائمی بزرگ و کوچک، چاهها، چشمه های آب گرم و سرد، قنات ها و دریاچه های پشت سدها، در استان موقعیت مناسبی را برای تولید گونه های ماهیان گرمابی و سردابی و سایر آبزیان فراهم کرده است. دره های گریوان، فیروزه، مهنان، چناران، شیرین دره، درکش، شیرآباد، روئین، بیدواز، اسطرخ، گلپای، استاد و ... از نقاط مستعد برای پرورش آبزیان در استان محسوب می شوند. تولید حاصل از پرورش انواع ماهیان سردابی و گرمابی در سال ۱۴۰۰ برابر با ۲۰۳۰ تن بوده است. همچنین در زمینه تولید ماهیان زینتی در سال ۱۴۰۰ تعداد ۲ میلیون قطعه در ۵ مرکز تولید ماهیان زینتی تولید شده است.

توانمندی‌های استان

شکل ۴۱-۵- مجتمع پرورش ماهی در استان

برای مطالعه

جدول ۵-۶- عملکرد تولید ماهیان سردابی و گرمابی در استان در سال ۱۴۰۰

زینتی		گرمابی				سردابی			
میزان تولید (قطعه)	تعداد مرکز	میزان تولید (تن)	مساحت (هکتار)	تعداد رها سازی	تعداد مزرعه	میزان تولید (تن)	مساحت (متر مربع)	تعداد رها سازی	تعداد مزرعه
۲۰۰۰۰۰۰	۵	۳۰۰	۵۱/۹	۲۸۹۲۰۰	۸۴	۱۷۳۰	۱۰۷۷۱۸	۲۲۰۶۰۰۰	۹۰

جدول ۵-۷- وضعیت تولید فراورده‌های دامی، طیور، زنبورداری، شیلات و پرورش کرم ابریشم در استان در سال ۱۴۰۰

پایله تر	ماهی	عسل	تخم مرغ	گوشت مرغ	شیر	گوشت قرمز
۲۴۳	۲۰۳۰	۲۶۰۰	۲۷۸۰	۲۲۲۴۲	۱۱۳۶۸۱	۱۹۱۸۲

۲- توانمندی‌های بخش صنعت و معدن

صنعت: در بخش صنعت استان تا سال ۱۳۹۰، تعداد ۳۲۹ فقره پروانه بهره‌برداری صنعتی معتبر صادر شده که موجب اشتغال ۱۲۶۴۴ نفر شده است. همچنین تعداد ۶۷۱ مجوز صنعتی با پیش بینی اشتغال ۳۹۶۳۸ نفر صادر شده است. استان ما دارای مزیت‌های نسبی زیر جهت توسعه فعالیت‌های صنعتی است که در صورت سرمایه‌گذاری مناسب چشم‌انداز پررونقی را نوید می‌دهد:

۱- نزدیک بودن مراکز استان‌ها و قطب‌های صنعتی به یکدیگر

۲- وجود محصولات کشاورزی و دامی فراوان و متنوع جهت ایجاد و توسعه صنایع تبدیلی وابسته

۳- وجود ذخایر معدنی قابل بهره‌برداری، متنوع نظیر بوکسیت، باریت، کلسیت، رس، مرمر، گچ، مارن، آهک، شیل و سنگ

لاشه

۴- عبور خط انتقال گاز خانگیران - نکا از استان که می‌تواند تأمین‌کننده بخشی از انرژی مورد نیاز صنایع در استان باشد.

۵- وجود نیروی جوان تحصیلکرده و مراکز آموزش مهارت‌های فنی و تخصصی در استان

۶- شهرک‌های صنعتی با امکانات زیربنایی نظیر زمین، آب، برق، راه‌های ارتباطی و بستر مناسب جهت ایجاد صنایع متوسط

و کوچک

۷- وجود فرهنگ‌های مختلف در استان

صنایع محوری استان عبارتند از: محصولات کانی غیر فلزی مانند سیمان، پتروشیمی، ساخت فلزات اساسی مانند آلومینیوم

و نورد لوله، غذایی، آشامیدنی و ...

شکل ۴۲- ۵- گوشه‌هایی از فعالیت‌های صنعتی در استان

شکل ۴۴- ۵- مجتمع پتروشیمی یجنورد

شکل ۴۳- ۵- کارخانه ریخته‌گری اسفراین

بیشتر بدانیم

صنایع دستی، یکی دیگر از توانمندی‌های صنعتی استان است. هنرهای سنتی از دیرباز در میان ساکنان استان رواج داشته و با توجه به شرایط جغرافیایی، نوع فرهنگ و ذوق و سلیقه مردم از تنوع زیادی برخوردار بوده است. هنرهای سنتی و صنایع دستی مهم استان عبارت‌اند از: گلیم بافی، سفره کردی، نساجی سنتی، چوخه بافی، چاروق دوزی، کلاه کرکی، نمدمالی، جاجیم بافی، فرش، پستی و قالیچه ترکمن، ساخت سازهای سنتی، نگارگری، تذهیب و تشعیر، طراحی سنتی، رنگرزی سنتی، رودوزی سنتی، زیورآلات سنتی، البسه محلی، جوراب بافی، معرق کاری و منبت کاری.

* کدام صنایع دستی در شهرستان محل زندگی شما رایج است؟ چند مورد را نام ببرید.

برای مطالعه

جدول ۸-۵- وضعیت مجوزهای صنعتی و پروانه‌های بهره برداری صادر شده در بخش صنعت تا سال ۱۳۹۰

پروانه‌های بهره برداری			جوازهای تأسیس			نام شهر
اشتغال (نفر)	سرمایه ثابت (میلیارد ریال)	تعداد واحد	اشتغال (نفر)	سرمایه ثابت (میلیارد ریال)	تعداد واحد	
۴۹۰۴	۵۱۳۰	۱۴۱	۱۸۱۲۹	۱۰۰۷۳	۲۷۰	بجنورد
۲۵۴۶	۲۸۹۷	۷۰	۵۲۲۹	۴۴۲۵	۱۳۵	اسفراین
۲۳۴۶	۵۷۶	۶۳	۶۲۱۵	۵۴۳۸	۱۱۰	شیروان
۱۸۷۸	۲۵۹۲	۱۵	۳۹۵۹	۱۶۴۶	۴۵	جاجرم
۶۷۴	۱۹۵	۲۱	۴۱۶۳	۲۷۵۶	۵۶	مانه و سملقان
۲۰۶	۶۸	۱۱	۱۲۶۲	۲۴۴۱	۳۲	فاروج
۹۰	۲۷	۸	۶۸۱	۱۹۸	۲۳	گرمه
۱۲۶۴۴	۱۱۴۸۵	۳۲۹	۳۹۶۳۸	۲۶۹۷۷	۶۷۱	جمع

معادن: استان خراسان شمالی به علت وضعیت زمین ساختی و وجود سنگ های رسوبی و دگرگونی، دارای منابع معدنی گوناگونی است. در استان ما تاکنون ۲۹ نوع ماده معدنی و ۱۲۵ فقره معدن شناسایی شده است. ذخیره قطعی معادن استان ۷۵۶ میلیون تن برآورد شده است. تاکنون ۲۴۶ پروانه بهره برداری در این بخش صادر شده که ۱۹۹ پروانه دارای اعتبار می باشد. سالیانه حدود ۸ میلیون تن از معادن استان استخراج می شود. معادن اصلی استان شامل بوکسیت، باریت، کلسیت، گچ، مارن، آهک، شیل و سنگ لاشه، مرمر و هماتیت می باشد.

* به جدول ۵-۹ نگاه کنید. کدام معادن در شهرستان محل زندگی شما قرار دارند؟ در چه زمینه هایی می توان از آنها استفاده کرد؟

شکل ۵-۴۶- معدن بوکسیت در جاجرم

شکل ۵-۴۵- بوکه معدنی فاروج

برای مطالعه

جدول ۵-۹- آمار معادن استان خراسان شمالی به تفکیک ماده معدنی تا مرداد ۱۳۹۰

ردیف	نام ماده معدنی	تعداد کل	پراکندگی در استان	مورد استفاده
۱	سنگ لاشه و مالون	۳۷	اکثر نقاط استان به ویژه شمال اسفراین، بام و صفی آباد	راه سازی، پل سازی و امور عمرانی
۲	گچ و گچ خاکی	۱۸	بام و صفی آباد در شرق و جنوب شرق اسفراین	مصالح ساختمانی
۳	آهک، مارن	۱۶	در اغلب نقاط استان	سیمان و قند
۴	مرمریت	۱۳	بیشتر در شهرستان گرمه	نمای ساختمان
۵	کلسیت (آهک متبلور)	۱۰	بیشتر در منطقه قره میدان در شهرستان مانه و سملقان	خوراک طیور و صنایع رنگ

توانمندی‌های استان

۶	مرمر	۱۰	پیرامون شهر بجنورد	نمای ساختمان
۷	باریت	۶	شمال جرگلان	صنایع رنگ، حفاری و داروسازی
۸	بوکسیت	۲	شرق جاجرم	صنعت آلومینیوم
۹	خاک سرخ (هماتیت)	۱	شهرستان جاجرم	صنایع رنگ و صنعت سیمان
۱۰	نمک آبی	۱	جنوب و جنوب غربی شهرستان جاجرم	نمک طعام، مصرف دام و استفاده صنعتی
۱۱	زغال سنگ	۱	شهرستان اسفراین	سوخت فسیلی
۱۲	ماسه سیلیسی	۲	شهرستان بجنورد	تهیه لعاب کاشی، سرامیک و شیشه
۱۳	خاک صنعتی	۱	شهرستان شیروان	اغلب صنایع معدنی
۱۴	پوکه معدنی	۱	جنوب و جنوب غربی فاروج	مصالح ساختمانی
۱۵	پوزولان	۱	شهرستان فاروج	صنعت سیمان
۱۶	بنتونیت	۲	شهرستان‌های جاجرم و مانه و سملقان	حفاری، کاشی، سرامیک و رنگ‌سازی
۱۷	تراورتن	۱	شهرستان مانه و سملقان	نمای ساختمان
۱۸	مخلوط کوهی (واریزه و رسوبات آبرفتی)	۱	شهرستان مانه و سملقان	صنعت سیمان
۱۹	سنگ آهن	۱	شهرستان جاجرم	صنایع فولاد و سیمان

۳- توانمندی‌های بخش خدمات (بازرگانی و حمل و نقل)

بازرگانی: با توجه به توانمندی‌های استان در زمینه کشاورزی و صنعتی، برخورداری از ۲۸۱ کیلومتر مرز مشترک و آرام با کشور ترکمنستان و دارا بودن بیش از ۱۴۲ هزار نفر مرزنشین با مشترکات فامیلی، قومی، مذهبی، فرهنگی، گویی و ... با طرف ترکمن، زمینه‌های مناسبی برای تجارت در ابعاد داخلی و خارجی وجود دارد. با وجود زمینه‌های نام برده، متأسفانه استان خراسان شمالی در حال حاضر فاقد مرز ورودی بوده و مبادی ورودی حمل کالا به استان، عمدتاً گمرک بندر عباس، بندر لنگه و میرجاوه می‌باشند. شرکای بزرگ تجاری استان از لحاظ ارزش صادرات کشورهای ترکمنستان، ترکیه، هند، تاجیکستان و افغانستان هستند.

برای مطالعه

جدول ۱۰-۵- اقلام عمده صادراتی غیر نفتی استان خراسان شمالی در سال ۱۳۸۹

ردیف	نام کالا	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	درصد سهم از کل صادرات استان	
				ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)
۱	کریستال ملامین	۲۳/۰۵۵	۲۹/۶۶۵	۲۷/۹۱	۱۳/۳۷
۲	محصولات فولادی	۱۵/۶۵۳	۱۶/۲۳۳	۱۸/۹۵	۷/۳۱
۳	سیمان	۱۰/۳۲۹	۱۴۱/۹۸۷	۱۲/۵۰	۶۴/۰۲
۴	چسب، رنگ و پلاستیک	۷/۸۳۱	۳/۵۶۶	۹/۴۸	۱/۶۰
۵	کشاورزی (میوه و تره بار)	۶/۴۳	۵/۳۱۲	۷/۷۸	۲/۳۹
۶	سایر کالاها	۱۹/۲۸۴	۲۵/۰۱۴	۲۳/۳۵	۱۱/۲۷
جمع کل صادرات غیر نفتی		۸۲/۵۸۲	۲۲۱/۷۶۹	۱۰۰	۱۰۰

جدول ۱۱-۵- مهم ترین کالاهای وارداتی از گمرک استان خراسان شمالی در سال ۱۳۸۹

نام کالا	وزن (تن)	ارزش دلاری	ارزش ریالی	کشور صادر کننده
برنج خوراکی	۹۱۱۸	۶۹۶۹۶۶۰	۷۱۵۷۹۸۹۴۳۱۵	پاکستان
چای	۲۰	۷۱۷۵۹	۸۱۹۵۵۸۲۳۰	هند، سریلانکا و امارات متحده عربی

بیشتر بدانیم

بازارچه مرزی پر سه سو: بازارچه مرزی مشترک پر سه سو خراسان شمالی در سال ۱۳۸۳ به تصویب هیئت دولت رسیده که متأسفانه با وجود پیگیری‌های متعدد تاکنون نتیجه‌ای حاصل نشده است. بازگشایی بازارچه مذکور یا معبر رسمی کالا و مسافر در مرز استان با کشور ترکمنستان موجبات رشد و توسعه صادرات و رونق اقتصادی و ارتقای سطح درآمد مردم استان و اشتغال‌زایی در منطقه خواهد شد.

حمل و نقل: موقعیت مناسب جغرافیایی ناشی از استقرار در مسیر بزرگراه آسیایی، همسایگی با کشور ترکمنستان و امکان توسعه مبادلات با این کشور، شرایط مناسبی را برای گسترش حمل و نقل و استفاده از آن به عنوان یکی از مزیت‌های استان خراسان شمالی فراهم کرده است. استان خراسان شمالی به عنوان حلقه ارتباط شمال

توانمندی‌های استان

شرق با استان‌های شمالی، سمنان و تهران شناخته می‌شود و از ۱۰۰ کیلومتر بزرگراه، ۴۱۰ کیلومتر راه اصلی و ۵۱۰ کیلومتر راه فرعی آسفalte برخوردار است.

شکل ۴۷-۵ حمل و نقل جاده‌ای یکی از توانمندی‌های استان

۴- نقش مردم در توسعه اقتصادی استان

وجود نیروی انسانی جوان، تحصیل کرده، کارآمد، مستعد و علاقه‌مند به فناوری نوین و وجود منابع سرشار طبیعی، موقعیت جغرافیایی مناسب و ذخایر فراوان استان، زمینه‌ساز رشد و شکوفایی استان در بخش‌های گوناگون اقتصادی است. در استان مراکز آموزش عالی متعددی فعال‌اند. ضمن این که مراکز و مجتمع‌های فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های مختلف از جمله تراش CNC، تراشکاری، مکانیک خودرو، انواع جوشکاری، برق صنعتی، کشت گلخانه‌ای، نقشه‌کشی، کارآفرینی، تعمیر لوازم خانگی، پرورش قارچ، باغبانی و ... مهارت‌های فنی لازم را به متقاضیان ارائه می‌دهند.

این شرایط مناسب، زمینه ورود بخش خصوصی را به عرصه فعالیت‌های اقتصادی استان فراهم کرده است؛ به طوری که ۸۵ درصد از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در بخش‌های مختلف فعالیت‌های اقتصادی استان از طریق بخش خصوصی انجام می‌گیرد. استان برای جذب سرمایه‌گذاری در زمینه‌هایی مانند زراعت، تولیدات دامی، باغبانی، صنایع کشاورزی، مکانیزاسیون کشاورزی، صنعت، معدن و خدمات تفریحی، اقامتی، پذیرایی و بازرگانی در بخش گردشگری وضعیت بسیار مناسبی دارد.

شکل ۴۸-۵ کارخانه پنبه پاک کنی شکوفه در مانده و سملقان

فصل ششم

شکوفایی استان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس چهاردهم دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی

* تصاویر زیر چند نمونه از دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان ما را نشان می‌دهد، در شهرستان محل زندگی شما دستاوردهای عمرانی چه بوده است؟

شکل ۱-۶- برخی از دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی در استان

انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به پیروزی رسید. این انقلاب علاوه بر یک رویداد سیاسی - مذهبی، تحولی عظیم در تمام عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، صنعتی، عمرانی و ... به وجود آورد.

بعد از انقلاب اسلامی با تلاش و پیگیری مداوم مسئولان پروژه‌های مهم صنعتی، کشاورزی، خدماتی و امکانات رفاهی زیادی از قبیل تأمین آب آشامیدنی، تولید برق، واحدهای تأسیساتی و عمرانی که قبل از آن بی‌نصیب بودیم، برای اکثر نقاط کشور اسلامی

از جمله استان خراسان شمالی فراهم شد. اکنون به بررسی بخشی از این فعالیت‌ها به عنوان دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی می‌پردازیم.

۱- فعالیت‌های صنعتی و معدنی

بعد از انقلاب اسلامی در زمینه توسعه صنعتی و معدنی گام‌های مؤثری برداشته شده و در جهت آن پروژه‌های مهمی به اجرا درآمده که باعث ایجاد اشتغال در سطح قابل توجهی شده است.

* در شهرستان محل زندگی شما کدام فعالیت‌های صنعتی و معدنی انجام می‌گیرد؟ فهرستی از آنها را تهیه کنید.

* شهرک‌های صنعتی استان بیشتر در کدام شهرستان متمرکزند؟ علل استقرار این شهرک‌ها در این شهرستان را بیان کنید؟

برای مطالعه

جدول ۱-۶- مقایسه فعالیت‌های صنعتی و معدنی استان در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۸

ردیف	نوع فعالیت و شاغلان	تعداد در سال ۱۳۸۴	تعداد در سال ۱۳۸۸
۱	جوازهای تأسیس صادر شده کارگاه‌های صنعتی	۷۸	۱۷۷
۲	پروانه‌های صادر شده کارگاه‌های صنعتی	۱۵	۴۲
۳	میزان اشتغال حاصل از پروانه‌های صادر شده	۱۸۹	۹۶۶
۴	تعداد کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر	۷۴	۶۹
۵	تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر	۴۰۳۷	۴۳۶۲
۶	تعداد شرکت‌های تعاونی صنعتی	۹۷	۴۴۶
۷	تعداد شاغلان شرکت‌های تعاونی صنعتی	۶۳۱	۱۷۶۶
۸	تعداد شرکت‌های تعاونی فرش دستباف	۱۶	۹۴
۹	تعداد شاغلان شرکت‌های تعاونی فرش دستباف	۴۹	۴۶۱
۱۰	معادن فعال	۱۹	۳۱
۱۱	تعداد شاغلان معادن فعال	۲۱۱	۶۴۴
۱۲	شرکت‌های تعاونی معدنی فعال	۷	۱۲
۱۳	شاغلان شرکت‌های تعاونی معدنی فعال	۸۰	۵۴

۱- با توجه به تأسیس استان در مرداد ۱۳۸۳، دستیابی به آمارهای سال ۱۳۵۷ مقدور نبوده و غالباً از آمارهای سال ۱۳۸۴ تا آخرین اطلاعات موجود، استفاده شده است.

شکوفایی استان

شهرک‌ها و نواحی صنعتی^۱ استان : بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، در جهت ایجاد مراکز و مهیا کردن فضایی برای رشته‌ها و حرفه‌های مختلف صنعتی، در اقدامی هماهنگ با سایر استان‌ها، در استان خراسان شمالی نیز ایجاد شهرک‌ها و نواحی صنعتی از سوی مسئولان تصویب شد و مکان‌هایی برای آنها اختصاص یافت که بسیاری از آنها به بهره‌برداری رسیده و در تعدادی از شهرستان‌ها در حال تأسیس‌اند. این اقدام از یک سو موجب جذب سرمایه‌های بخش خصوصی در مسیرهای تولیدی متناسب با نیازهای جامعه شده و از سوی دیگر زمینه اشتغال به کار جوانان را فراهم کرده است.

شکل ۲-۶- چشم اندازی از یک شهرک صنعتی در استان

برای مطالعه

جدول ۲-۶- فهرست شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان

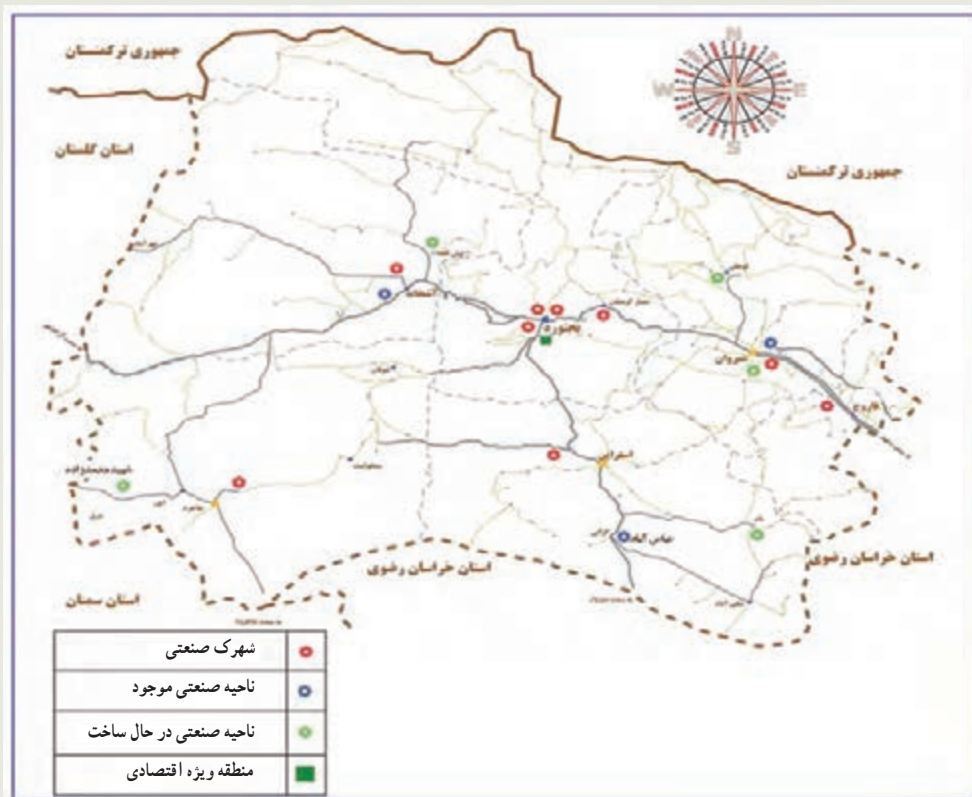
ردیف	نام شهرک/ نام ناحیه صنعتی	موقعیت	مساحت کل (هکتار)	فاصله تا مرکز استان (کیلومتر)	تاریخ شروع آماده سازی
۱	شهرک صنعتی بجنورد	کیلومتر ۲ جاده بجنورد - گرگان	۳۸	۲	۱۳۷۰
۲	شهرک صنعتی حصار گرمخان	کیلومتر ۲۰ جاده بجنورد - شیروان	-	۲۰	-
۳	شهرک صنعتی - کارگاهی بجنورد	کیلومتر ۱ جاده بجنورد - شیروان	۱۵	۱	۱۳۸۷
۴	شهرک صنعتی بیدک	کیلومتر ۵ جاده بجنورد - گرگان	۱۴۰	۵	۱۳۸۴

۱- تفاوت شهرک با ناحیه در کارکرد و مساحت آنهاست. مساحت ناحیه کمتر از شهرک بوده و بیشتر در زمینه صنایع تبدیلی بخش کشاورزی (صنایع غذایی)، فعال است.

مدیریت نواحی صنعتی قبلاً به عهده وزارت جهاد کشاورزی بود ولی اکنون در سطح کل کشور به شرکت شهرک‌های صنعتی واگذار شده است.

۱۳۷۸	۶۶	۷۴	کیلومتر ۶ جاده شیروان - قوچان	شهرک صنعتی شیروان (سلمان)	۵
۱۳۷۵	۶۵	۱۷	کیلومتر ۵ جاده شیروان - قوچان	ناحیه صنعتی شیروان	۶
۱۳۸۶	۸۳	۶۰	کیلومتر ۷ جاده فاروج - شیروان	شهرک صنعتی فاروج	۷
۱۳۷۴	۵۰	۱۰۰	کیلومتر ۱۰ جاده اسفراین - بجنورد	شهرک صنعتی اسفراین	۸
۱۳۷۱	۸۰	۷۵	کیلومتر ۲۵ جاده اسفراین - سبزوار	ناحیه صنعتی عباس آباد (گراتی)	۹
۱۳۷۸	۵۲	۱۱/۲	کیلومتر ۷ جاده آشخانه - گرگان	ناحیه صنعتی مهمانک	۱۰
۱۳۸۶	۴۸	۱۴۰	کیلومتر ۳ جاده آشخانه - شهرآباد	شهرک صنعتی مانه و سملقان	۱۱
۱۳۸۵	۲۵۰	۱۰۰	کیلومتر ۴ جاده جاجرم - کارخانه آلومینا	شهرک صنعتی جاجرم	۱۲

شکل ۳-۶- نقشه موقعیت مکانی شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان

برای مطالعه

مزایای استقرار در شهرک‌ها و نواحی صنعتی

- استفاده آسان از زمین صنعتی دارای آب و برق، خیابان کشی، سند و صورت مجلس تفکیکی، پرداخت نقد و اقساط حق انتفاع از تأسیسات
- استفاده از امکانات زیربنایی و موقعیت ممتاز شهرک صنعتی
- عدم نیاز به اخذ استعلام از ادارات و دستگاه‌های دولتی
- ایجاد ارزش افزوده زمین و تأسیسات احداثی به علت قرار داشتن در منطقه صنعتی تصویب شده هیئت وزیران و سایر ادارات و دستگاه‌های دولتی
- امکان استفاده از واحدهای خدماتی مثل باسکول، نگهبانی، رستوران، نمایشگاه محصولات، آموزشگاه، مسجد، سالن اجتماعات، آتش نشانی، تاکسی تلفنی، پست، بیمه، بانک و ... در شهرک صنعتی
- امکان استفاده از سرویس رفت و آمد مشترک واحدهای صنعتی
- امکان استفاده از تولیدات نیروی متخصص و ماهر و تجارب واحدهای صنعتی درون شهرک
- عدم نیاز به اخذ پروانه ساختمان از شهرداری و پرداخت عوارض صدور پروانه ساخت و ساز

۲- فعالیت‌های عمرانی

در زمینه فعالیت‌های عمرانی بعد از انقلاب اسلامی می‌توان به سه بخش عمده زیر اشاره کرد:

عمران روستایی: انجام پروژه‌های مهمی از جمله ایجاد شبکه‌های برق رسانی، آبرسانی، گازرسانی، ایجاد مراکز مخابراتی و واگذاری تلفن به روستاییان، تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی از جمله آن‌هاست.

برای مطالعه

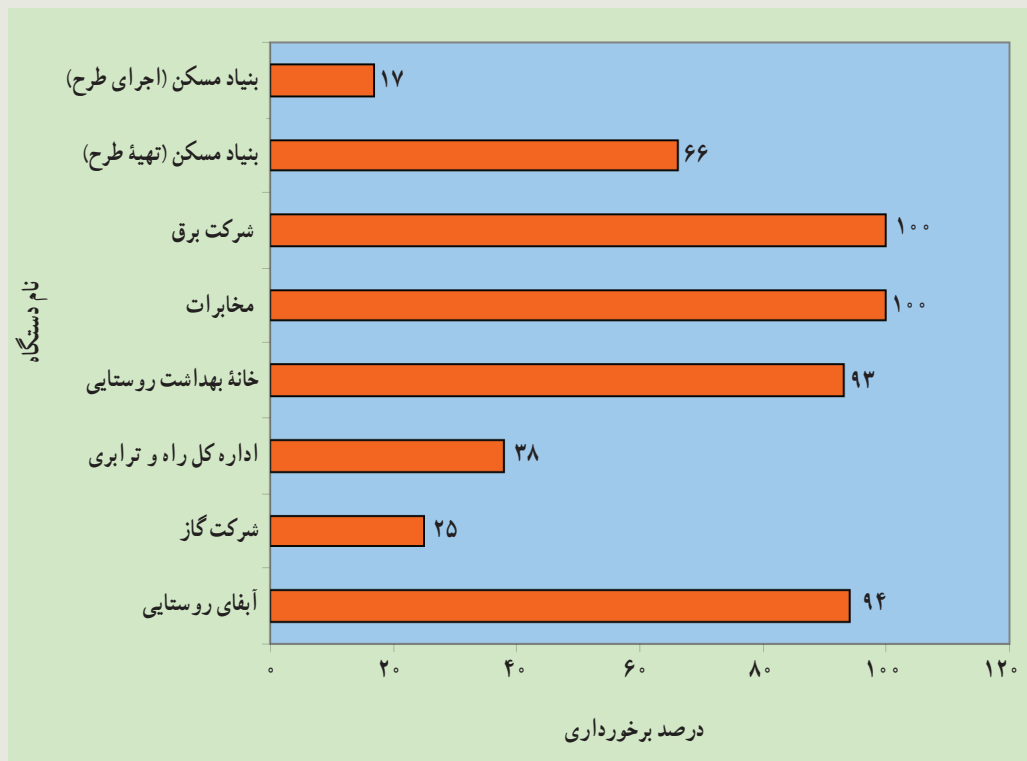

جدول ۳-۶ اقدامات عمرانی قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در روستاهای استان

ردیف	عنوان زمینه	تا سال ۱۳۵۷	تا پایان سال ۱۳۸۸	نرخ رشد سالانه (%)
۱	آبادی‌های دارای برق	۲۵	۸۶۵	۶
۲	روستاهای دارای آب آشامیدنی	۴۵	۶۷۵	۵/۶

۳	احداث راه روستایی (کیلومتر)	۱۱۹	۴۱۴۶	۶/۱
۴	آسفالت راه روستایی (کیلومتر)	۰	۱۵۶۵	۶/۴۵
۵	روستاهای دارای آسفالت معابر	۰	۱۲۵	۶/۴۵
۶	روستاهای دارای خانه بهداشت	۰	۳۵۳	۶/۴۵
۷	روستاهای دارای ارتباط مخابراتی	۱۴	۸۰۰	۶/۲۳
۸	تعداد مدارس روستایی	۶۰۷	۱۴۱۹	۱/۹۳

شکل ۴-۶ وضعیت برخورداری شاخص‌های زیربنایی روستاهای استان تا پایان مرداد ۱۳۸۹

عمران شهری: در بخش دوم فعالیت‌های عمرانی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، می‌توان به فعالیت‌ها و دستاوردهایی اشاره کرد که باعث پیشرفت و رونق بسیاری از شهرهای استان شده است. برای اطلاع بیشتر به جدول ۴-۶ توجه کنید.

شکوفایی استان

شکل ۵-۶- نمایی از پروژه‌های مهم عمران شهری در استان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی

برای مطالعه

جدول ۴-۶- مقایسه فعالیت‌های عمران شهری در استان، از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۹

ردیف	عنوان زمینه	تعداد/درصد/ضریب در سال ۱۳۸۳	تعداد/درصد/ضریب در سال ۱۳۸۹	نرخ رشد سالانه (%)
۱	درصد جمعیت تحت پوشش آب شهری	۸۸/۶۰	۹۹/۵	۱/۸۲
۲	تعداد مشترکین برق	—	۱۴۳۷۶۹	—
۳	تعداد شهرهای دارای گاز	۹	۱۵	۸/۳۳
۴	ضریب نفوذ کاربران اینترنت	۹/۸	۳۴/۸	۱۸/۶۸
۵	تعداد شهرهای تحت پوشش آب شهری	۹	۱۸	۱۱/۱۱
۶	تعداد تصفیه خانه‌های فاضلاب شهری	۰	۲	۳۳/۳۳
۷	تلفن ثابت فعال	۱۱۰۶۸۱	۲۱۶۵۸۸	۱۰/۷۹
۸	تلفن همراه	۱۵۱۰۳	۲۹۷۸۲۲	۳۰/۱۲

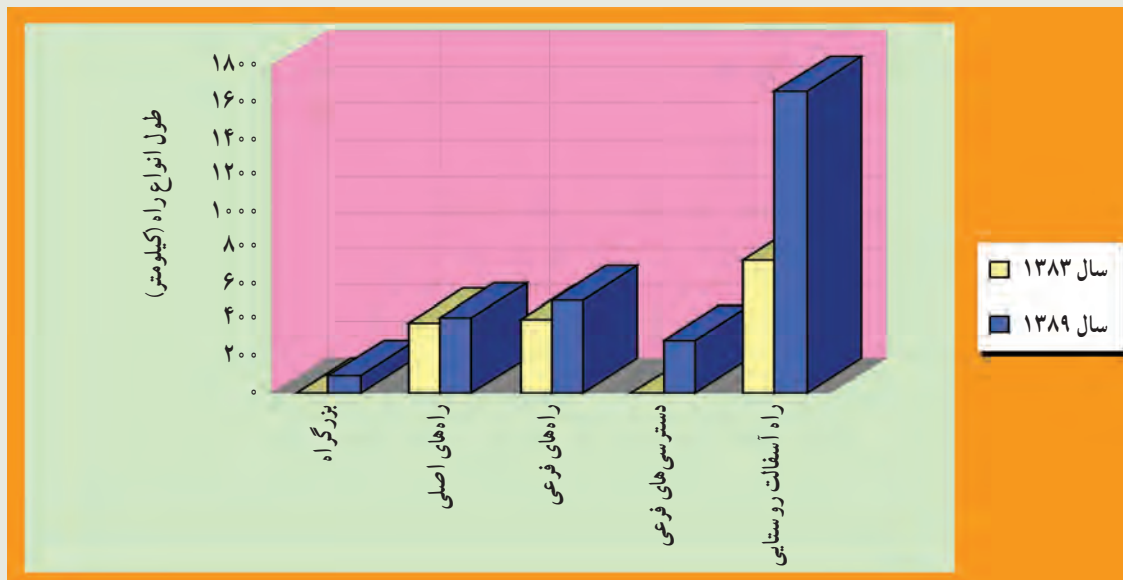
راه و ترابری: به جدول و نمودار زیر توجه کنید. با مقایسه عملکرد دولت‌ها بعد از تأسیس استان در زمینه راه‌سازی چه نتایجی می‌توان گرفت؟

برای مطالعه

جدول ۵-۶- مقایسه فعالیت‌های انجام گرفته در بخش راه و ترابری استان، از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۹

ردیف	نوع راه ارتباطی	سال ۱۳۸۳	سال ۱۳۸۹	نرخ رشد کل دوره (%)	متوسط نرخ رشد سالانه (%)
۱	بزرگراه	۰	۱۰۰	۲۰۰	۳۳/۳۳
۲	راه اصلی	۳۸۵	۴۱۰	۶/۲۹	۱/۰۵
۳	راه فرعی	۴۰۰	۵۱۰	۲۴/۱۸	۴/۰۳
۴	دسترسی فرعی	۰	۲۹۱	۲۰۰	۳۳/۳۳
۵	آسفالت راه روستایی	۷۳۰	۱۶۵۳	۷۷/۴۷	۱۲/۹۱

شکل ۶-۶- نمودار مقایسه‌ای طول راه‌های ارتباطی استان در سال‌های ۱۳۸۳ و ۱۳۸۹

شکوفایی استان

شکل ۶-۷ بخشی از فعالیت‌های انجام گرفته پس از انقلاب اسلامی در بخش راه و ترابری استان

فعالیت ✓

- ۱- منظور از فعالیت‌های عمرانی در شهر و روستا چیست؟
- ۲- کدام دستگاه‌ها و نهادهای انقلابی مسئول پیگیری و اجرای طرح‌های عمرانی در استان هستند؟
- ۳- از طرح‌های عمرانی انجام شده و در دست اجرای محل زندگی خود گزارشی تهیه نموده و در کلاس ارائه دهید.

۳- فعالیت‌های علمی - آموزشی

شکل ۶-۸ نمایی از پروژه‌های آموزشی استان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی

همانطور که انقلاب اسلامی در زمینه‌های مختلف جهت توسعه و رونق استان خراسان شمالی دستاوردهای مهم و چشمگیری داشته است، در زمینه علمی - آموزشی نیز اقدامات زیادی انجام شده است که می‌توان به افزایش سطح پوشش تحصیلی در کلیه دوره‌های ابتدایی تا پایان دوره متوسطه (به ویژه در روستاها که قبلاً فاقد هرگونه امکانات آموزشی بودند)، توسعه دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، گسترش رشته‌های مختلف برای ادامه تحصیل در سطوح مختلف دانشگاهی (از کاردانی تا کارشناسی ارشد) و ... اشاره کرد. در نهایت دستاوردهای انقلاب در زمینه علمی - آموزشی را می‌توان در دو بخش «آموزش و پرورش» و «آموزش عالی» بررسی کرد (شکل ۸-۶).

آموزش و پرورش: تحصیل و آموزش (به ویژه آموزش عمومی) در هر جامعه‌ای، یکی از ارکان اساسی آن جامعه است و حق مسلم کلیه افراد جامعه است که از نعمت سواد بهره‌مند شوند. با در نظر گرفتن این مسئله حساس و مهم می‌توان گفت که قبل از انقلاب بسیاری از مناطق، بخش‌ها و روستاهای استان ما از داشتن مدرسه و محل آموزش بی بهره بودند. اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی، با توجه به اهمیت و جایگاه علم در جامعه و بها دادن به تعلیم و تربیت، از سوی مسئولان فعالیت‌های فراوانی صورت گرفته است که از جمله می‌توان به گسترش و ایجاد مدارس در تمام مناطق، بخش‌ها و روستاهای استان اشاره کرد. یکی از اقدامات مهم نظام جمهوری اسلامی در زمینه آموزش و پرورش، تأسیس «مدارس شبانه روزی» بوده است.

* به نظر شما تأسیس این مدارس چگونه زمینه ادامه تحصیل دانش آموزان روستایی را فراهم کرده است؟
در جدول زیر بخشی از دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی در زمینه آموزش و پرورش درج شده است.

برای مطالعه

جدول ۶-۶ - مقایسه درصد باسوادی استان در چند دوره سرشماری

ردیف	سال	باسوادی کل (%)	باسوادی شهری (%)	باسوادی روستایی (%)
۱	۱۳۵۵	۴۰	۶۰/۸	۲۶/۶
۲	۱۳۶۵	۵۶/۴	۷۱	۴۲/۹
۳	۱۳۷۵	۶۴/۳۱	۷۵/۵۳	۵۶/۹۶
۴	۱۳۸۵	۷۱	۷۸/۸۹	۶۳/۰۹

جدول ۶-۷ - مقایسه شاخص‌های آموزش و پرورش در استان، از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵

ردیف	عنوان شاخص	سال تحصیلی ۱۳۷۴ - ۷۵	سال تحصیلی ۱۳۸۴ - ۸۵	نرخ رشد کل دوره (%)	متوسط نرخ رشد سالانه (%)
۱	تعداد باسوادان در مناطق روستایی	۲۵۲۹۳۵	۲۶۴۴۰۰	۴/۴۳	۰/۴۴

شکوفایی استان

۲	تعداد باسوادان در مناطق شهری	۲۱۷۹۵۳	۳۰۹۶۱۹	۳۴/۷۵	۳/۴۸
۳	تعداد باسوادان مرد	۲۵۰۲۳۴	۳۰۴۷۶۳	۱۹/۶۵	۱/۹۷
۴	تعداد باسوادان زن	۲۲۰۹۱۹	۲۷۱۵۱۴	۲۰/۵۵	۲/۰۵
۵	تعداد دانشجویان تربیت معلم	۱۲۰	۴۳۶	۱۱۳/۶۷	۱۱/۳۷

آموزش عالی : قبل از انقلاب تنها یک مرکز آموزش عالی در استان خراسان شمالی وجود داشت که آموزشکده کشاورزی وابسته به دانشگاه فردوسی مشهد بود. پس از پیروزی انقلاب دانشگاه‌های زیادی در استان تأسیس شدند. در حال حاضر اکثر شهرهای استان دارای دانشگاه هستند و تعداد دانشگاه‌های استان هم اکنون به ۳۸ واحد دانشگاهی افزایش یافته است. در بجنورد، دانشگاه‌های بجنورد، علوم پزشکی، پیام نور، جامع علمی کاربردی، فنی و حرفه‌ای، آزاد اسلامی، مراکز تربیت معلم، دانشکده علوم قرآنی و مؤسسات آموزش غیردولتی غیرانتفاعی در حال فعالیت‌اند. در سال ۱۳۵۷، تعداد کل دانشجویان شاغل به تحصیل در استان بسیار کم و ناچیز بوده که اکنون آمار دانشجویان استان به ۴۲۵۵۳ نفر افزایش یافته است.

برای مطالعه

جدول ۸-۶- تأسیس مراکز آموزش عالی استان بعد از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی

ردیف	نام دانشگاه/مؤسسه آموزش عالی	سال تأسیس	تعداد دانشجو	تعداد هیئت علمی		تعداد اساتید غیر هیئت علمی	شاخص هیئت علمی به دانشجو ^۱	شاخص استاد به دانشجو	تعداد رشته
				مربی	استادیار				
۱	دانشگاه بجنورد	۱۳۸۴	۱۹۷۹ و ۱۲ ارشد	۳۰	۱۹	۱۳۵	۴۰	۱۱	۱۴
۲	دانشگاه علوم پزشکی	۱۳۸۴	۸۰۹	۶۸	—	—	۱۲	۱۲	۱۰
۳	دانشگاه پیام نور	۱۳۶۸	۱۸۷۴۳ و ۵۸ ارشد	۳۰	۹	۵۵۶	۴۸۲	۳۱/۶	۱۴۶
۴	دانشگاه فنی و حرفه‌ای	۱۳۷۷	۳۲۸۷	—	—	۳۸۰	—	۸/۶۵	۳۸
۵	دانشگاه جامع علمی-کاربردی	۱۳۸۴	۲۸۰۹	—	—	۲۵۷	—	۱۰/۹۳	۶۵

۱- «شاخص هیئت علمی به دانشجو» از نسبت بین تعداد کل جمعیت دانشجویی به تعداد اعضای هیئت علمی به دست می‌آید.

۵۵	۱۶/۵۲	۵۷/۱۶	۴۶۰	۵۱	۱۳۶	۷۳۷ و ۹۹۵۲ ارشد	۱۳۶۶	دانشگاه آزاد اسلامی	۶
۲	۷	۴۰	۲۴	۱	۲	۱۸۰	۱۳۸۶	دانشکده علوم قرآنی بجنورد	۷
۱۳	۵/۳۴	۳۸۱	۹۶	۱	—	۵۱۸	۱۳۶۳	دانشگاه فرهنگیان	۸
۱۸	۱۵/۸۴	۲۸۹/۰۸	۲۰۷	—	۱۲	۳۴۶۹	۱۳۸۵	غیردولتی غیر انتفاعی	۹
۳۶۱	—	—	۲۱۱۵	۸۱	۲۱۰	۴۲۵۵۳	جمع		

۴- فعالیت‌های فرهنگی

قبل از انقلاب، استان ما فاقد بسیاری از امکانات فرهنگی بود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی مسئولان تمام تلاش خود را به کار گرفتند تا در بخش‌های مختلف محرومیت زدایی کنند و به پیشرفت استان بپردازند. در این جهت گسترش مراکز فرهنگی و ایجاد مکان‌هایی که در مسیر فعالیت‌های فرهنگی مؤثر و مورد نیاز قرار دارند، مورد توجه قرار گرفت و در این بخش کتابخانه‌ها، کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان، مجتمع‌های فرهنگی - هنری و سایر مراکز وابسته تأسیس شدند.

برای مطالعه

جدول ۹-۶- مقایسه برخی از خدمات و مراکز فرهنگی استان در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۸

ردیف	نوع و زمینه فعالیت فرهنگی	سال ۱۳۸۴	سال ۱۳۸۸	رشد متوسط سالانه (%)
۱	میزان تولید برنامه صدا و سیما استان	۰	۲۲۵۹۶۱	۵۰
۲	تعداد سالن‌های وابسته به اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی	۵	۹	۱۴/۲۹
۳	نمایشگاه‌های فرهنگی و هنری برپا شده	۵۹	۱۰۴	۱۳/۸
۴	چاپخانه‌های تحت نظارت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی	۱۴	۳۲	۱۹/۵۷
۵	تعداد عنوان کل روزنامه توزیع شده	۲۷	۴۴	۱۱/۹۷
۶	تعداد عنوان کل مجله توزیع شده	۱۳۶	۲۳۱	۱۲/۹۴

۵- فعالیت‌های بهداشتی - درمانی

موضوع بهداشت و درمان در هر جامعه‌ای، یکی از ارکان ضروری آن جامعه است و از حساسیت و اهمیت خاصی برخوردار است. قبل از انقلاب بسیاری از شهرها و روستاهای استان ما از حداقل امکانات و مراکز بهداشتی و درمانی بی نصیب بودند. بعد از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی توجه به سلامت جامعه و توسعه مراکز بهداشتی - درمانی نیز مانند سایر بخش‌ها در دستور کار قرار گرفت و در این جهت اقدامات قابل توجهی صورت گرفت. برای اطلاع بیشتر به جدول ۱۰-۶ مقایسه شاخص‌های بهداشتی و درمانی در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۹، مراجعه شود.

برای مطالعه

جدول ۱۰-۶- مقایسه شاخص‌های بهداشتی و درمانی استان در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۹

ردیف	شاخص‌ها	سال ۱۳۸۴	سال ۱۳۸۹	نرخ رشد کل دوره (%)	رشد متوسط سالانه (%)
۱	تعداد پزشک عمومی	۲۶۰	۳۶۳	۳۳/۰۷	۶/۶۱
۲	تعداد پزشک متخصص	۹۴	۱۵۱	۴۶/۵۳	۹/۳۱
۳	سرانه پزشک به ازای هر ۱۰۰۰ نفر	۰/۴۳	۰/۶	۰/۳۳	۰/۰۷
۴	سرانه تخت بیمارستانی به ازای هر ۱۰۰۰ نفر	۰/۶۸	۰/۸۴	۲۱/۰۵	۴/۲۱
۵	تعداد مراکز بهداشتی - درمانی روستایی	۴۲	۴۷	۱۱/۲۴	۲/۲۵
۶	تعداد مراکز بهداشتی - درمانی شهری	۴۵	۵۴	۱۸/۱۸	۳/۶۴
۷	تعداد خانه‌های بهداشت	۳۳۵	۳۷۱	۱۰/۲	۲/۰۴
۸	تعداد بیمارستان‌های استان	۶	۶	۰	۰
۹	تعداد تخت‌های بیمارستانی	۵۶۲	۷۱۶	۲۴/۱	۴/۸۲

فعالیت

در مورد یکی از دستاوردهای انقلاب اسلامی در زمینه بهداشتی و درمانی در محل زندگی خود به صورت گروهی تحقیق نموده و گزارش آن را به کلاس ارائه دهید.

درس پانزدهم چشم انداز آینده استان

شکل ۹-۶ بخشی از توانمندی‌های استان مبنایی برای چشم انداز آینده

پس از گذشت سال‌ها از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، درخت انقلاب به حدی بزرگ و تنومند شده که شاخ و برگ آن بر تمامی گستره ایران اسلامی سایه افکنده است. پیش‌تر گفته شد که، بسیاری از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان در سال‌های پس از انقلاب رشد چشمگیری داشته است. با توجه به دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی و با در نظر گرفتن استعدادهای خدادادی، موقعیت خاص، توان‌های محیطی، نیروی انسانی ماهر و متخصص، خراسان شمالی می‌تواند در آینده در بسیاری از زمینه‌ها رشد و شکوفایی پیدا کند. این اتفاق نمی‌افتد مگر اینکه مسئولان استان به این توانمندی‌ها توجه کنند و در راه توسعه و پیشرفت استان گام‌های اساسی را بردارند. با تمام این نقاط قوت و فرصت‌ها در مسیر توسعه استان ضعف‌ها و تهدیدهایی وجود دارد که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود :

برخی از مهم‌ترین مشکلات و محدودیت‌ها بر سر راه توسعه استان

- وجود گسل‌های فعال، قرار داشتن در کمربند زلزله خیز کشور، سیل خیزی، سیل گیری و وقوع حرکات دامنه ای
- ضعف شبکه‌های زیربنایی اعم از راه، ارتباطات و انرژی
- ضعف خدمات و تأسیسات شهری
- عدم تعادل بین تعداد دام و ظرفیت مراتع
- ضعف زیرساخت‌های بازرگانی نوین
- کمبود تأسیسات رفاهی، امکانات فراغتی، گردشگری، ورزشی، فرهنگی و هنری
- ضعف شبکه آموزش عالی و مراکز فنی و حرفه‌ای در استان
- نبود استراتژی توسعه صنعتی
- کمبود صنایع تبدیلی و فرآوری محصولات کشاورزی
- وجود اقلیم نیمه خشک سرد در بیشتر نقاط استان و توزیع نامناسب مکانی و زمانی بارش
- تکنولوژی پایین و فرسودگی ماشین‌آلات

شکل ۱۱-۶- زمین لغزش در باغات روستای نرگسلو در بجنورد

شکل ۱۰-۶- تشکیلات سخت مانعی در توسعه راه‌های استان

* به نظر شما علاوه بر موارد نام برده شده، چه مشکلات دیگری بر سر راه توسعه استان وجود دارد؟

مهم‌ترین اهداف و راهبردهای پیشنهادی برای توسعه استان

براساس سند چشم‌انداز ۲۰ سال آینده، برخی از اهداف و راهبردهای بلند مدت توسعه استان عبارت‌اند از:

- افزایش سطح مکانیزاسیون در فعالیت‌های کشاورزی، ترویج روش‌های جدید آبیاری و کاشت محصولات متناسب با آب و

هوای استان

- گسترش زیربخش زراعت با تأکید بر محصولات استراتژیک نظیر غلات، پنبه و کشت‌های کم آب بر

- گسترش صنایع با اولویت صنایع تبدیلی، غذایی، نساجی، شیمیایی، پتروشیمی، ذوب فلزات، کانی‌های غیرفلزی و صنایع مرتبط با ذخایر معدنی موجود نظیر بوکسیت، سیلیکات و باریت
- توسعه شهرک‌ها و نواحی صنعتی با رعایت استانداردهای زیست محیطی
- ایجاد و تکمیل شبکه‌های حمل و نقل اعم از هوایی، جاده‌ای و ریلی و تکمیل و تجهیز شبکه‌های حامل انرژی
- آبرسانی به شهرهای استان با اولویت بجنورد، شیروان و اسفراین
- حفظ و گسترش جنگل‌ها، احیاء مراتع استان و ایجاد تعادل بین تعداد دام و ظرفیت مراتع و گسترش فعالیت‌های آبخیزداری
- توسعه دامپروری صنعتی، پرورش طیور و آبزیان و توسعه باغات در اراضی شیب‌دار
- ارتقاء کیفیت تولیدات و بسترسازی برای حضور فعال‌تر استان در بازارهای داخلی و خارجی و کشورهای آسیای میانه
- توسعه زیرساخت‌های گردشگری و تجهیز کانون‌های سیاحتی – تفریحی در عرصه‌های گردشگری استان
- تقویت شهر بجنورد به عنوان مرکز ارائه خدمات برتر در استان با تأکید بر خدمات درمانی – تخصصی، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، خدمات مالی، مشاوره‌ای، فنی و مهندسی و پذیرش برخی از نقش‌های منطقه‌ای مشهد در محدوده استان
- حفظ، بهسازی و احیای فضاهای تاریخی، مذهبی و فرهنگی
- تقویت و تجهیز تأسیسات و خدمات شهری در مرکز و سایر شهرهای استان
- تقویت و توسعه مراکز آموزش عالی، تحقیقاتی، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاربردی متناسب با نیاز استان
- فراهم‌نمودن زمینه‌های لازم برای جلب سرمایه‌های داخلی و خارجی در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی
- بهره‌برداری مطلوب از آب‌های سطحی و تقویت منابع آب‌های زیرزمینی با اولویت آبخوان‌های با بیلان منفی و احداث شبکه‌های آبیاری و زهکشی هماهنگ با سدهای استان
- تشکیل بازارچه بین‌المللی کشورهای عضو اکو
- در نهایت، در جهت چشم انداز آینده استان، برای ارتقا و پیشرفت بیشتر و هماهنگ با سایر نقاط کشور باید به اهداف و راهبردهای پیشنهادی توسعه با توجه به توانمندی‌های استان در ابعاد مختلف اشاره شود :
- الف) اهداف و راهبردهای توسعه در بخش کشاورزی و منابع طبیعی**
- با توجه به جایگاه کشاورزی به عنوان «محور اول توسعه استان»، مهمترین اهداف و راهبردهای توسعه این بخش عبارتند از :
- قیمت‌گذاری مناسب محصولات، تلاش برای ارتقای درآمد تولید کنندگان، توزیع مناسب درآمد و مقابله با فقر روستاییان
- تلاش در جهت توسعه پایدار روستاها، توسعه فرصت‌های شغلی و تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در روستاها
- تلاش در جهت خودکفایی در تولید محصولات اساسی و توسعه صادرات متکی بر محصولات کشاورزی
- تقویت زیرساخت‌های تولید و تلاش در راستای حفاظت از منابع پایه و بسترهای زیست محیطی
- تلاش در جهت تقویت الگوی مصرف مواد غذایی مردم و افزایش مصرف پروتئین حیوانی
- ارتقای بهره‌وری عامل تولید (نیروی کار، آب و خاک)
- کاهش ضایعات محصولات در فرآیند تولید و توسعه صنایع پس از تولید

شکوفایی استان

– تلاش در راستای دستیابی به رشد اقتصادی با اتکای بر دانش، سرمایه انسانی، تحقیقات کاربردی و فناوری‌های نوین

شکل ۱۲-۶- محصولات که زمینه ساز توسعه صنایع تبدیلی در استان اند

ب) اهداف راهبردهای توسعه در بخش منابع آب

- آبرسانی به شهرهای استان با اولویت بجنورد، شیروان و اسفراین
- بهره‌برداری مطلوب از آب‌های سطحی و تقویت منابع آب‌های زیرزمینی و احداث شبکه‌های آبیاری و زهکشی
- نهادینه کردن رویکرد مدیریت عرضه و تقاضا و افزایش سطح آگاهی عمومی در مدیریت بهینه مصرف منابع آب
- ایجاد زمینه‌های لازم برای جلب مشارکت مردمی و بخش خصوصی در بهره‌برداری و مدیریت منابع آب
- ترویج روش‌های جدید آبیاری نظیر آبیاری تحت فشار، آبیاری در زمان مناسب و جلوگیری از آلودگی منابع آب
- کشت محصولات کم آب بر و متناسب با آب و هوای خشک و نیمه خشک استان

شکل ۱۴-۶- آبیاری قطره ای در باغات سیب پایه مالینگ

شکل ۱۳-۶- اجرای پروژه انتقال آب از سد شیرین دره به شهر بجنورد

پ) اهداف راهبردهای توسعه در بخش صنعت و معدن

- توسعه و تجهیز شهرک‌ها و نواحی صنعتی با رعایت استانداردهای زیست محیطی
- توسعه صنایع مرتبط با ذخایر معدنی موجود به ویژه معادن بوکسیت، باریت و سیلیکات
- تأکید بر توسعه و گسترش صنایع با اولویت صنایع تبدیلی بخش کشاورزی، غذایی، نساجی، عمومی، شیمیایی، پتروشیمی، ذوب فلزات، کانی‌های غیرفلزی و شکل‌گیری خوشه‌های صنعتی در ارتباط با استان‌های مجاور
- جلب مشارکت و حمایت سرمایه‌گذاران بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و معدن
- تقویت نهادهای غیردولتی به منظور افزایش مشارکت مردمی
- ایجاد ساز و کارهای لازم و حمایت از افزایش بهره‌وری در بخش‌های اقتصادی و عوامل تولید

شکل ۱۶-۶- شهرک صنعتی و بستر سازی برای ایجاد اشتغال

شکل ۱۵-۶- صنعت سیمان صنعتی قابل گسترش در استان

ت) اهداف و راهبردهای توسعه در بخش میراث فرهنگی و گردشگری

- تقویت شهر بجنورد به عنوان مرکز ارائه خدمات برتر در استان با تأکید بر خدمات درمانی – تخصصی، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، خدمات مالی، مشاوره‌ای، فنی و مهندسی و پذیرش برخی از نقش‌های منطقه‌ای مشهد در محدوده استان
- توسعه زیرساخت‌های گردشگری و تجهیز کانون‌های سیاحتی، تفریحی در عرصه‌های گردشگری استان
- حفظ، بهسازی و احیای فضاهای تاریخی، مذهبی و فرهنگی
- فراهم نمودن زمینه‌های لازم برای جلب سرمایه‌های داخلی و خارجی در فعالیتهای مربوط به بخش گردشگری
- ریشه کنی فقر و بهره‌مندی همگانی از مواهب اقتصادی و فرهنگی – اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری

ث) اهداف و راهبردهای توسعه در بخش بازرگانی و حمل و نقل

- راه‌اندازی کامل گمرک
- تکمیل باند محور بجنورد – آزادشهر

- تسريع در اجراي شدن راه آهن مشهد - بجنورد - گرگان
- تكميل مجتمع ادارات استان
- توسعه فرودگاه بجنورد تا سطح فرودگاه‌هاي بين‌المللي
- تسريع در اجراي شدن راه آهن بجنورد - اسفراین - جوين
- تكميل باند دوم محور بجنورد - اسفراین - سبزوار
- تكميل و تجهيز شبکه‌هاي حامل انرژی
- (ج) اهداف و راهبردهاي توسعه در زمينه آموزش عالي و بهداشت و درمان
- تقويت و توسعه مراکز آموزش عالي و تحقيقاتي استان
- توسعه آموزش‌هاي فني - حرفه‌اي و کاربردي متناسب با نياز استان
- تلاش در جهت کاهش مرگ و مير مادران و کودکان
- مبارزه با بيماري‌هاي عمده (كليوي، انواع سرطان‌ها، ايدز، سل، مالاريا و ...)
- راه‌اندازي آزمایشگاه دامپزشكي
- احداث و تكميل خانه‌هاي بهداشت روستايي
- تكميل بيمارستان‌هاي در حال ساخت
- احداث پايشگاه‌هاي امدادي هلال احمر
- (چ) اهداف و راهبردهاي توسعه در زمينه توليدي و اقتصادي
- اعطاي تسهيلات به بنگاه‌هاي اقتصادي و زودبازده
- راه‌اندازي آزمایشگاه استاندارد
- تكميل نمايشگاه بين‌المللي استان
- ايجاد بازارچه مرزي در منطقه مرزي جرگلان
- ايجاد منطقه ويژه اقتصادي
- تسريع در اجراي سدهاي بزرگ در دست اجرا به ويژه سدهاي احداثي روي رود اترک
- (ح) اهداف و راهبردهاي توسعه در بخش اجتماعي، فرهنگي، هنري و تربيت بدني
- دستيابي همگاني به آموزش و پرورش عمومي و ترويج و بهبود برابري جنسيتي و توانمندسازي زنان
- احداث نمازخانه‌ها و دارالقرآن‌هاي آموزش و پرورش
- مرمت و بازسازي مساجد و بقاع متبرکه
- احداث خانه عالم در روستاهاي بزرگ
- احداث مراکز فرهنگي و هنري در مرکز شهرستان‌ها
- احداث و راه‌اندازي کتابخانه‌هاي عمومي شهري و روستايي

- شناسایی مدارس تخریبی و مرمتی و جایگزینی با مدارس نوساز
 - تسریع در اجرای پروژه‌های ورزشی دانش‌آموزی و کارگری و احداث مکان‌های ورزشی در روستاهای مستعد
 - راه‌اندازی، توسعه و تقویت صدا و سیما از طریق حذف نقاط فاقد پوشش امواج مخابراتی
 - خ) اهداف و راهبردهای توسعه در بخش عمران شهری و روستایی
 - تقویت و تجهیز تأسیسات و خدمات شهری در مرکز و سایر شهرهای استان
 - ساماندهی بافت‌های فرسوده و مناطق حاشیه‌ای شهرها و اجرای طرح‌های جامع شهری و بهسازی روستایی
 - تسریع در اجرای عملیات گازرسانی روستایی
 - احداث و توسعه شبکه دفع فاضلاب و تصفیه خانه‌های فاضلاب در شهرها
 - مطالعه و احداث مراکز بازیافت زباله‌های شهری و روستایی
 - تقویت ناوگان حمل و نقل درون شهری
 - تکمیل مجتمع‌های آبرسانی روستایی در دست اجرا
- خوشبختانه برخی از راهبردهای توسعه استان وارد مرحله عملیاتی شده و در حال اجرا هستند که عبارتند از: پروژه‌های آبرسانی، توسعه ناوگان حمل و نقل درون شهری، ساماندهی بافت‌های فرسوده و مناطق حاشیه‌ای شهرها، گازرسانی روستایی، آموزش و پرورش عمومی و ترویج و بهبود برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان، تسریع در اجرای سدهای بزرگ، توسعه مراکز آموزش عالی و تحقیقاتی، توسعه آموزش‌های فنی – حرفه‌ای و کاربردی، توسعه زیرساخت‌های گردشگری، توسعه و تجهیز شهرک‌ها و نواحی صنعتی، توسعه و گسترش صنایع بزرگ، ترویج شیوه آبیاری تحت فشار و ...

منابع و مآخذ

- امیرسز و ملویل، تاریخ زمین لرزه‌های ایران، ترجمه ابوالحسن رده، انتشارات آگاه، تهران.
- زمردیان، محمد جعفر، ۱۳۸۱، ژئومورفولوژی ایران، جلد ۱ و ۲، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵.
- استانداری خراسان شمالی، معاونت برنامه‌ریزی، ۱۳۸۹، سالنامه آماری استان خراسان شمالی سال ۱۳۸۸.
- استانداری خراسان شمالی، معاونت برنامه‌ریزی، ۱۳۸۹، بررسی تطبیقی استان‌های کشور با توجه به جایگاه استان خراسان شمالی در سال ۱۳۸۸.
- استانداری خراسان شمالی، ۱۳۸۳، سند توسعه استان خراسان شمالی.
- سالنامه آماری معاونت راهداری اداره کل راه و شهرسازی خراسان شمالی.
- وزارت صنایع، معادن و فلزات، سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور، نقشه‌های ۱:۲۵۰۰۰۰ شیت‌های بجنورد و قورخود.
- جعفری، تیمور، ۱۳۸۶، مدل سازی کمی و پهنه‌بندی خطر زمین لغزش در دامنه‌های شمالی آلاداغ، رساله دکترای رشته جغرافیای طبیعی با گرایش ژئومورفولوژی، دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران.
- جعفری، تیمور، ۱۳۸۸، مطالعات امکان‌سنجی منطقه نمونه ملی گردشگری باباامان در شهرستان بجنورد.
- جعفری، تیمور، ۱۳۸۸، مطالعات امکان‌سنجی منطقه نمونه ملی گردشگری بش قارداش در شهرستان بجنورد.
- اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان شمالی، ۱۳۹۰، نقش جان (مروری بر صنایع دستی خراسان شمالی).
- حکمتی، اعظم و حبیب‌الله رحمانی، ۱۳۸۹، بازی‌های بومی، محلی و سنتی استان خراسان شمالی، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- انصاری مود، محمد حسین و سعید معصومی، ۱۳۸۹، در جستجوی هویت شهری بجنورد، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.

- لسترنج، ۱۳۶۳، سرزمین‌های خلافت شرقی، ترجمه محمود عرفان، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
- پایدار، حسین و بیژن پروان، ۱۳۸۴، انقلاب اسلامی در بجنورد، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران.
- پروان، بیژن، ۱۳۸۸، روزشمار انقلاب اسلامی در بجنورد.
- عباسیان، علی اکبر و احسان سیدی زاده، ۱۳۷۲، دانشوران بجنورد، دانشگاه آزاد اسلامی بجنورد.
- مقیمی، محمد اسماعیل، ۱۳۷۰، جغرافیای تاریخی شیروان، انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد.
- شیروانی، میرزا براتعلی، نسخه خطی ناسخ التواریخ (تاریخ شیروان)
- جلالی، غلامرضا، ۱۳۷۷، تقویم تاریخ خراسان چاپ اول، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران.
- شادلو، یارمحمد خان (سهم الدوله)، ۱۳۷۴، سفرنامه سهم الدوله بجنوردی، تصحیح قدرت الله روشنی، چاپ اول، شرکت علمی و فرهنگی، تهران.
- میرنیا، سید علی، ۱۳۶۹، ایل‌ها و طایفه‌های عشایری کرد ایران، مؤسسه آموزشی و انتشاراتی نسل دانش، تهران.
- جعفری، حسین، ۱۳۸۱، تاریخ تیموریان و ترکمانان، چاپ سوم، انتشارات دانشگاه اصفهان.
- وزارت آموزش و پرورش، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۸۹، جغرافیای استان خراسان شمالی.
- وزارت آموزش و پرورش، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۹۰، استان‌شناسی خراسان رضوی.
- وزارت آموزش و پرورش، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۸۹، استان‌شناسی کردستان.
- نلسون دوبوار، ۱۳۴۲، تاریخ سیاسی پارت، ترجمه علی اصغر حکمت، ابن‌سینا، تهران.
- متولی حقیقی، یوسف، ۱۳۸۷، تاریخ تحولات سیاسی شهرهای خراسان شمالی از آغاز تا انقلاب اسلامی، نشر آهنگ قلم، مشهد.
- وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز تحقیقات مسکن، گزارش مقدماتی زلزله ۱۹ بهمن ماه ۱۳۷۵ شمال بجنورد.
- وحدتی، علی اکبر، ۱۳۸۹، بوم‌های سنگی: گزارش بررسی دو مجموعه هنر صخره‌ای در استان خراسان شمالی (جُربت و نرگسلوی علیا)، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان شمالی.
- وحدتی، علی اکبر، ۱۳۸۹، پژوهش‌های باستان‌شناختی در شهر بلقیس (اسفراین کهن)، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان شمالی.

– مقامی مقیم، غلامرضا، ۱۳۷۹، بررسی محیط زیست منطقه حفاظت شده سالوک، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.

– مقامی مقیم، غلامرضا، ۱۳۸۶، عوامل مؤثر در شکل گیری و گسترش مخروطه افکنه های دامنه های جنوبی آلا داغ، پایان نامه دکتری، دانشگاه تبریز.

– Ali A. Vahdati, 2010, “Tepe Pahlavan: A Neolithic– Chalcolithic Site in the Jajarm plain, Northeastern of Iran” *Iranica Antiqua*, No. 45, pp. 7–30.

تشکر و قدردانی

با تشکر از همکاری صمیمانه

- مدیر کل محترم، معاونت آموزش متوسطه، معاونت اداری و پشتیبانی، مدیرگروه و اعضای گروه تکنولوژی و گروه های آموزشی متوسطه و امور نقلیه اداره کل آموزش و پرورش خراسان شمالی
- معاونت مدیریت و برنامه ریزی و عمرانی استانداری خراسان شمالی
- اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری خراسان شمالی
- اداره کل هواشناسی خراسان شمالی
- اداره کل محیط زیست خراسان شمالی
- شرکت سهامی آب منطقه ای خراسان شمالی
- سازمان فضایی ایران
- اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان شمالی
- سازمان جهاد کشاورزی خراسان شمالی
- اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی
- اداره کل راه و شهرسازی خراسان شمالی
- اداره کل حمل و نقل و پایانه های خراسان شمالی
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی خراسان شمالی
- اداره کل امور عشایر خراسان شمالی
- اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش های دفاع مقدس خراسان شمالی
- شرکت شهرک های صنعتی خراسان شمالی
- اداره کل صنایع، معادن و تجارت خراسان شمالی
- اداره کل فنی و حرفه ای خراسان شمالی
- دانشگاه بجنورد
- دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی خراسان شمالی
- اداره کل تربیت بدنی خراسان شمالی
- شرکت سهامی - زراعی بهکده رضوی
- جمعیت هلال احمر خراسان شمالی
- شرکت آب و فاضلاب شهری خراسان شمالی
- شرکت آب و فاضلاب روستایی خراسان شمالی
- شرکت گاز خراسان شمالی
- شرکت توزیع نیروی برق خراسان شمالی
- شرکت مخابرات خراسان شمالی

